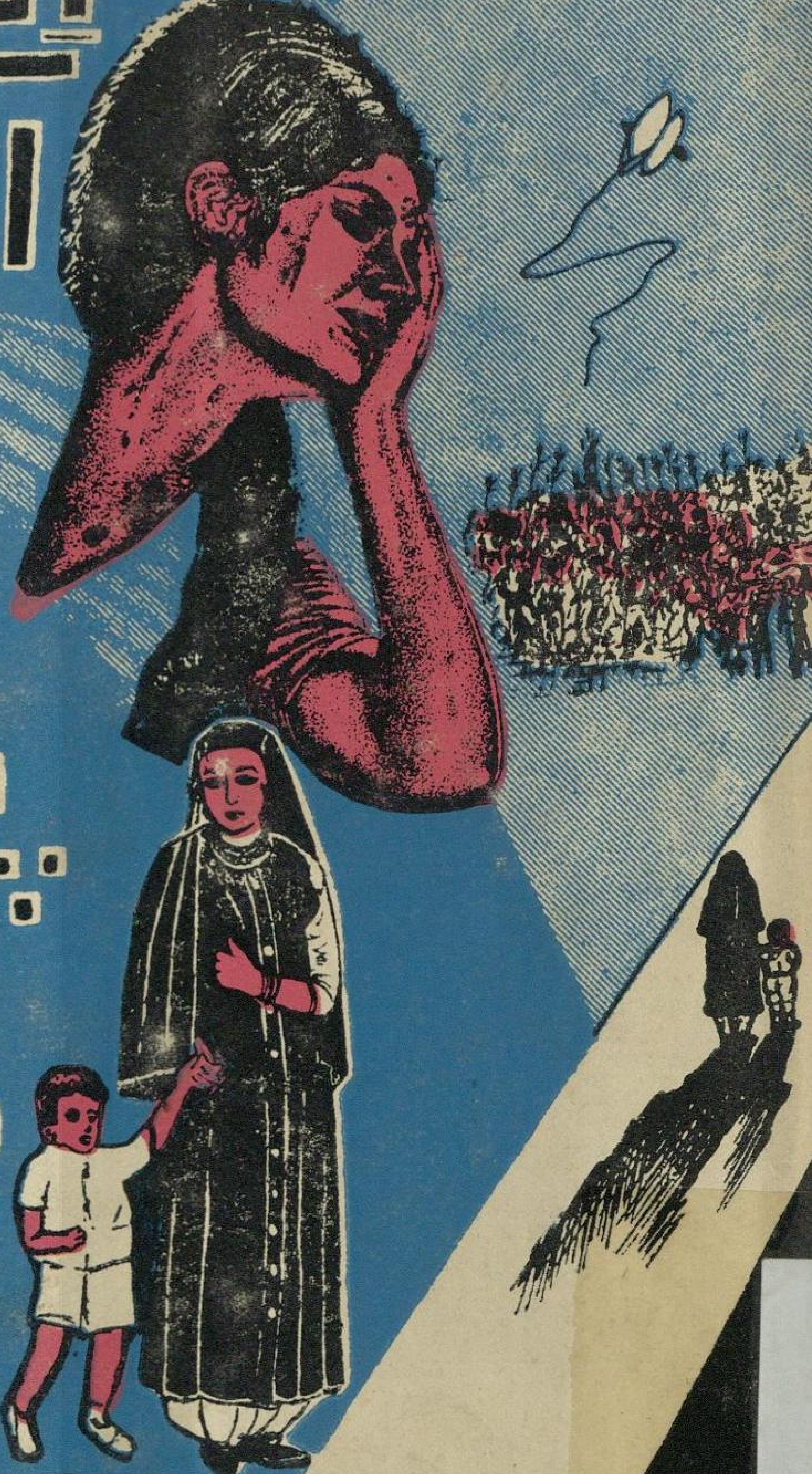
اِک اَنکھی دھی پنجاب دی

نادم عصری

پنجابی مرکز چوک اُردو بازار۔ لاہور

"جذبۂ آزادی" تے "چراغِ رہگذر" دے لکھاری

نادم عصری ہوراں دی

(اِک چھوٹی پنجابی کہانی)

اِک انکھی دھی پنجاب دی

جہدے وِچ پھلاں دا رنگ اے۔

ہاواں دی گرمی اے۔

تلوار دی کاٹ اے۔ شبنم دی بریکی اے۔

روانی اے۔ جوانی اے

اُڈدے شعلے نے۔ دگدا پانی اے

اقدس پبلیکیشنز، چوک اُردو بازار

لاہور

ناول — اک انکھی دی پنجاب دی
ناشر — امتیاز اقدس
لکھاری — نادم عصری
پہلی وار — فروری سنہ ۱۹۷۶ء

چھاپہ خانہ — حمایت اسلام پریس لاہور

مُل — ۱۵ روپئے
ٹائیٹل — رشید اسماعیل

ملن داپتہ : پنجابی مرکز چوک اردو بازار لہور

اوہناں دِناں، راتاں دے لمحے، پل تے گھڑیاں دے ناں!
جیہڑیاں (اک انکھی دھرتی پنجاب دی) کہانی لکھن چہ بیت گئیاں۔!!

تیر کماناں نِکلے وانگوں ویلا ہتھ نا آوے
داغ جُدائی لا کے جیہڑا اِک واری لنگھ جاوے

سبھ توں ڈاڈھا سبھ کجھ ایہو سبھ توں اُتم ویلا
دِل دیاں اکھاں دے نال ویکھو چار دِناں دا میلہ

نادم عصری

کہانی دے سبھے کردار تے تھاں ٹکانے فرضی ہین

مڈھلی گل

پنجابی مرکز دا ساریاں توں وڈا مقصد ایہہ وے پئی پنجابی ادب وچ جہڑیاں چیزاں دا اجے تیک گھاٹا اے اونہاں چیزاں نوں تیار کر کے اوس گھاٹے نوں پورا کیتا جاوے۔ تے ایس گل توں وی کسے نوں انکار نئیں پئی پنجابی نثر وچ اَج تیک بڑیاں گھٹ کتاباں لبھدیاں نے (پنجابی نثر توں مراد فارسی رسم الخط والی پنجابی اے) تے سارے ای پڑھے لکھے لوک ایس گل توں واقف نیں پئی پنجابی زبان کدی وی سرکاری درباری زبان نئیں رہی تے نا ایس اینوں کدے اوہ لاڈ پیار ملیا اے جہڑا کسے نوں پالن پوسن لئی بڑا ضروری ہوندا اے ایہہ زبان یتیم بچیاں وانگوں رہندی کھڑدی تے اپنے جایاں کولوں ایں دھکے ٹھیڈے کھاندی اخیر پروان چڑھ گئی اے۔ ہو سکدا اے ایہد بے ساہ ہن تیک مک گئے ہوندے پر بھلا ہووے صوفی شاعراں دا جنہاں سلوک دیاں منزلاں اتے اپڑ کے وی اپنی مادری زبان نوں نا بھلایا۔ اونہاں ہو کے بھرے تے اپنی زبان وچ جے دل دا ساڑ کڈھیا تے اپنی زبان وچ۔ جے محبوب حقیقی نوں ملن دیاں راہواں دسیاں تے اپنی زبان وچ تے جو کجھ لکھن دا سربندھ کیتا اوہ وی اپنی زبان وچ۔ اونہاں نظم دے رنگ وچ ہزاراں کتاباں لکھ کے ایس بوٹے نوں ہریا بھریا رکھن دا سوہنا جتن کر کے آون والی نسل اُتے بڑا دان کیتا۔ پر انویں صدی دے اخیر تائیں کسے سجن نے ویں پنجابی نثر وچ کجھ لکھن دا ترگت نہ کیتا۔ نثر ول ویہویں صدی وچ گوہ کیتا گیا تے کجھ لکھاری سجن ایدھر دی رلک پئے تے ہولی ہولی تھوڑا بہت لکھیا جان لگا۔ پر خاص طور تے ملک دی ونڈ پچھوں پنجابی نثر دی

کمی نوں محسوس کیتا گیا۔ فیر ڈرامے افسانے تے ناول لکھے گئے ناول تے باالکل ای آٹے وچ لون دی مثل ہین۔ ایسے لوڑ نوں سامنے رکھ کے ایہہ کتاب لکھی گئی اے۔

نادم عصری دا تعارف کران دی کوئی لوڑ نئیں جاپدی کیوں جے پہلیاں دو کتاباں "جذبۂ آزادی" تے "چراغ رہگذر" پاروں نادم عصری ہوراں لوکاں دیاں دلاں وچ اپنے لئی تھاں بنا لئی اے۔ ایہہ ٹھیک اے پئی نادم عصری ہوراں دیاں ہن تیک دو کتاباں اردو وچ چھپیاں نے پر اصل وچ اوہ پنجابی شاعری دی وجہ نال مشہور ہین۔ پنجابی زبان وچ نادم عصری ہوراں دی ایہہ پہلی کتاب اے تے ایس توں پچھوں اوہناں دا پنجابی مجموعہ کلام چھپن والا اے۔ نادم عصری ہوری جو کجھ وی لکھدے ہین اک خاص نظریئے نوں اگے رکھ کے لکھدے ہین اوہ معاشرے دے پھوڑیاں اتے نشتر ماردے ہین۔ برائیاں دی نشان دہی کردے ہین۔

کتاب جذبۂ آزادی وچ نادم عصری ہوراں ۱۹۴۷ء دی آزادی تے آزادی دیاں دوجیاں تحریکاں دا ذکر بڑے سوہنے ڈھنگ نال کیتا اے۔ اک تھاں اپنے جذبے نوں انج ظاہر کردے ہین ؎

ہند سے تم بھاگ جاؤ سرفروشوں نے کہا
سامراجی ظالموں ہندوستان ہے جاگ اٹھا

ایک سانچے میں سبھی اہل وطن وہ ڈھل گئے
سامراجی ظالموں پہ تیر بن کے چل گئے

نادم عصری ہوراں دا کلام پڑھیاں انج لگدا اے جیویں مظلوم ظالم نال ٹکرا رہیا اے تے ظالم دے پرخچے پئے اڈدے ہین۔ اوہ دنیا جہان وچ ہون والے ہر ظلم وستم نوں اپنے اتے وارد کر کے تے انج گل کردا اے جیویں ایہہ سب کجھ اوہدے اپنے اتے بیت رہی اے۔

نادم عصری ہوراں اپنی کتاب جذبۂ آزادی وچ دی حقوق دی جنگ لڑی اے تے چراغ رہگذر وچ وی اوہ ظلم وستم دے خلاف جہاد کردا ہویا ای نظر

آوندائے۔ جد کوئی ڈوی کسے دے حقوق نوں ہڑپ کردا ہویا نظر آوندا اے نادم عصری دے قلم اوہتھے ای جھڑی لا ہبندا اے۔ چراغ رہگذر دی نظم شاہدہ ایس گل اُتے شاہد اے:

جواں سال اس کی وہ شاہدہ بیٹی
جو کالج سے گھر کی طرف آ رہی تھی
تھی مقصود اس کو وہ بس کی سواری
سڑک کے کنارے رُکی وہ بے چاری
وہاں ایک آیا خطرناک غنڈہ
بڑھا اس کی جانب وہ خونی درندہ
وہ کانپی اسے دیکھ کر تھر تھرائی
شرابی کی حرکت پہ وہ تلملائی
بپھر کے شرابی نے چاقو نکالا
رگِ جان اس کی جگہ کاٹ ڈالا
سُنا اجنبی سے یہ قصہ جو میں نے
دفعتہً لگے آنسو آنکھوں سے بہنے
یہ دل کی گہرائیوں سے اٹھیں نوائیں
بتا میرے مولا کہاں بھاگ جائیں
مجبور بندے مٹے جا رہے ہیں
بازاری لفنگے ستم ڈھا رہے ہیں
یہ کیسا آج سارے وطن کا سماں ہے
درندے کا انساں پہ ہوتا گماں ہے

کتاب "اک انگھی وسی پنجاب دی" وچ نادم عصری ہوراں اک سدھی سادھی کہانی نوں

اپنے خاص رنگ وچ اس طرحاں بیان کیتا اے۔ پئی کوئی پڑھن والا دی ایہدا اثر قبول کرنوں بغیر نہیں رہ سکدا تے نہ ای کوئی ایہہ آکھ سکدا اے پئی ایہہ اک بناوٹی کہانی ایں اپنے ملک دی کہانی اک کڑی دے روپ وچ ایس طرحاں بیان کیتی اے۔ پئی سیاست دان ملک نوں ہر ویلے گرجھاں وانگوں بھیڑیں نظریں ویکھدے رہندے نیں تے جدی دا ابھپ دا اے۔ چونگا لیندے نیں۔ کتاب دے کردار بالکل جیوندے جاگدے تے ٹردے پھردے نظر آوندے نیں تے ایہہ ای گل فن کار ہون دی وڈی نشانی ایں۔

نادم عصری ہوراں دی ایس کتاب دے سرناویں توں ایں ظاہر ہوندا اے پئی ایہہ کتاب دی قومی جذبے وچ ڈب کے لکھی گئی اے۔

اوہ گلاں جہڑیاں نادم عصری ہوراں اردو نظم تے نثر راہیں ہن تیک نہیں کر سکے اوہناں انکھی دھی دا ہر روپ بھر کے کر دتیاں نیں۔ جواں کڑی دا کردار ایک ایسا جیوندا جاگدا کردار اے جہدے اتے دو جیاں دھیاں بھیناں دا قربان ہو جان نوں جی کردا اے۔ موڑ ماکمن شرافت دا پتلا تے انسانی روپ وچ فرشتہ نظر آوندی اے۔ نوکر چاکر غریب ظالماں دے روپ وچ وسدے نیں۔

نادم عصری ہوراں ایس کتاب وچ دی لچیاں لفنگیاں دی نندیا بڑی شدھ نال کیتی اے تے بھلائی دی وڈیائی کرن وچ دی کوئی کسر نہیں نے چھڈی۔

پولیس افسر عزت بیگ دا کردار دی ہمیشہ سلامت رہن والا اے تے اوہدی ایہہ آواز "ایس تھاں نوں لڑائی دا میدان بنان والے تہاڈے اپنے ایں بندے نیں جہناں شریف لوکاں دا جینا محال کر دتا اے۔ اوہ رات دے ہنیرے وچ چوری ڈاکے دیاں وارداتاں توں وکھ نیک دھیاں بھیناں دی عزت دی لٹ دے نیں۔ ایہہ ویکھ کے ہیں ہن چپ نہیں رہ سکدا" شریف لوکاں دی زندگی وددھان دا سربندھ اے۔ اوہناں دے کردار عزت بیگ ہوراں دا بدمعاشاں اتے گولیاں چلانا ایہہ

ظاہر کردا اے پئی نادم عصری ہوراں دے ہتھ وس ہووے تے اوہ ظالماں نوں چن چن کے مار دیہن۔

نادم عصری ایس کتاب وچ صرف انکھی ای نظر نہیں آؤندا اوہ دیس دا رکھوالا، قوم پرست تے ملک دا صحیح ہمدرد وی اے نالے جاپدا اے پئی اوہ معاشرے دی ہر برائی دا ڈٹ کے مقابلہ کرن لئی تیار اے۔

مکدی گل اے پئی نادم ہوراں دا قلم نظم تے نثر پر تھاں ظالماں لئی تلوار اے۔ ایس گل دا پک تہانوں اک انکھی وسّی پنجاب دی پڑھ کے ہو جاندا۔

میں آخیر اتے ایہہ دعا کرنا پئی نادم عصری ورگے قوم پرست لکھاری سدا ای جیوندے وسدے رہن تے اوکھے سوکھے ہر حال وچ ای اپنے کم نوں کردے رہن۔

میں اقدس پبلک کمشنر تے پنجابی مرکز دے مالک امتیاز اقدس ہوراں لئی وی دعا کرنا پئی، اللہ تعالےٰ اوہناں نوں وی ملک قوم تے اپنی مادری زبان دی ودھ توں ودھ خدمت کرن دی توفیق دیوے تے اوہ وی سدا جیوندے وسدے نظر آون۔

چوہدری محمد بشیر گورایا
ایم اے ایل ایل بی (پنجاب)
ریسرچ سکالر پنجاب یونیورسٹی
ایف آر اے ایس (لندن)

لاہور
۱۹۷۰ء

۱

دسمبر ۱۹۴۸ء اتے ویلا دیہنہ دے پہلے پہر دی اخیرلی گھڑی! البیلے پنجاب دے منّے پرمنّے تواریخی جیالے شہر "لہور" دی اِک لمی، چوڑی، صاف، سُتھری پکی سڑک شیشے وانگ لشکارے ماردی اے۔ اوہدے آسے پاسے وَن سونیاں کُھلیاں، ڈُھلیاں باغ بغیچے والیاں نویاں نکور کوٹھیاں ایس گل دی گواہی دیندیاں نیں پئی ایس علاقے دے وسنیک چوکھے امیر کبیر پگڑی والے اُچے خانداناں دے وڈے وڈے نامی گرامی لوک نیں۔

آؤندے جاندے راہگیراں توں وکھ، اوس سڑک دے کنڈھے اِک جوان "گُڈی" اِک اجیہی داگ اپنے سینے وچ دب کے، ٹُری جاندی اے، جیہنوں ست سمندراں دا پانی وی ٹھنڈیاں نئیں کرسکدا چنچل ہوا دے شرارتی جھونگے اوہدے کالے برقعے دی نقاب نال کھیہ کے لنگھدے نیں۔ اوہنے نقاب دی کنّی اپنے کھبے ہتھ وچ قابو کیتی ہوئی اے: تاں جے کوئی ہوس بھری نظروالا راہی اوس داچن ورگا مُکھ ویکھ کے اوہدے پیچھے ناہنہ پے جاوے۔ چھپیاں سناں درھیاں دا اِک بنا ناہولے ہولے اوہدے نال نال ٹُریا جاندائے۔ پلے پلے اوس معصوم دے پیر تھرکدے نیں۔ گُڈی نے سجے ہتھ نال اوہدی بانہہ گھُٹ کے پھڑی اے۔ اتے اوہ ٹھیڈا کھاکے اوہنوں کدھرے ڈِگن نئیں دیندی۔ سڑک تے ٹُردے پھردے راہگیر اوس کلی گُڈی نوں سر توں پیراں تیک ہوس بھری نظرنال دیکھدے نیں۔ پر اوہ کرماں ماری ڈوہنگیاں سوچاں وچ ڈُبی سِدھی تک ٹُری جاوندی اے۔

ٹُردیاں ٹُردیاں اوہ نقاب دے اوہلیوں اگانہہ ناہنہ مکّن والی سڑک اُتے بھرویں نظرنال جھات پاکے سوچدی اے پئی "مینوں تے ایہہ سڑک ای نظر دی حدتیکر مکدی نئیں دِسدی؟ میری نامُراد حیاتی دا پندھ کیوں مکے گا؟ اجیہاں سوچاں سوچدی اوہ گھابر کے امبر وَل تکدی اے۔ پر اوہدی نظر

نوں ہوا وچ اڈدیاں گڈیاں تینگاں دے سوا ہور کجھ وی نئیں لبھدا - اوہناں وچوں اوہنوں اک کٹی ہوئی پتنگ ہوا دیاں چھپڑاں کھاندی نظر آؤندی اے۔ ویکھدیاں ویکھدیاں لنگدے وتوں واہواہ چنگے چوڑے چکلے گھبرو ان منڈے۔ چھیومال چھیومال! کردے سڑک وچکار آکے بڑھکاں مارن لگ پیندے نیں۔ بوکاٹا! بوکاٹا چھیومال! چھیومال دیاں کرخت واجاں سن کے کڑی دا انگ انگ کنبدا ۔ ئے۔ اوہ اک مونہہ زور منڈے دا دھکا کھا کے ڈگدی ڈگدی بڑی مشکلاں نال اپنے آپ نوں سنبھالدی اے۔

کٹی ہوئی پتنگ نوں نیڑے آوندیاں ویکھ کے جوان منڈے للکارے ماردے تے لڈیاں پاندے نیں۔ اوہناں دے شور شرابے تے ہلڑ بازی پاروں گھور گھور کے تکن والے کوٹھیاں دے کجھ سوہل وسنیکاں نوں پکی سڑک لڑائی دا اکھاڑہ جاپدی اے۔ منڈے اپنے ہتھاں وچ پھڑے ہوئے لمے لمے بانساں نال پتنگ لٹن دا چارہ کر دے نیں۔ پر اوہناں وچوں کسے دا بانس دی اوہدے تیک نئیں اپڑدا۔ کٹی ہوئی پتنگ منڈیاں دی ٹولی توں ذرا کو وتھ تے ڈگدی اے منڈے مارو مار کردے ہم ہما کے اوہدے اتے ٹٹ پیندے نے چنگی بھلی اڈن والی پتنگ جھٹ کو چھوں ٹوٹا ٹوٹا ہو کے سڑک تے کھلر جاندی اے۔ اپنے چر وچ سڑک توں لنگھن والے اک منگتے دے ایہہ بول فضا وچ گونجدے نیں

پتنگاں دی کھیڈ ایہہ اجو کا تماشا
چڑیاں دی موت ایہہ گنواراں دا ہاسا

اتھرے تے مونہہ زور منڈے اوس منگتے فقیر نوں دھکا مار کے اپنے بانس ہوا وچ نچاوندے تے رولا پاندے چڑھدے ول ٹر جاندے نیں۔

کڑی نوں اچن چیت خیال آوندا اے پئی ایس دی تے اوس کٹی ہوئی پتنگ وانگوں ان جانیاں راہواں وچ ڈکو ڈولے کھانی آں۔ پتنگ دے توں نبے اڈان والے مونہہ زور منڈیاں وانگوں کوئی بے دردجے میرے تے دھاوا بولدیوے تے فیر میرا وی

ایہہ ای حشر ہو سکدا اے۔ روز دیہاڑے پتہ نئیں کنیاں کُو میرے ورگیاں بے آسرا تے مجبور کڑیاں ایسے طرحاں بن آئی موتے مر جاندیاں نیں۔

تقدیر دے لکھے نوں کون مٹا سکدا اے ایہہ تے وَلیاں۔ پیغمبراں توں وی نئیں ٹلی۔ میں کیہڑے باغ دی مُولی آں۔ مینوں اپنی موت دا تے اُکا ای کوئی غم نئیں۔ کسے طرحاں وی مر جاواں۔ پَر میرا ایہہ نکّا ویر میرے پیاریاں دا پیارا۔ میرے شہیداں دی نشانی تے میرے مظلوم گھرانے دا اخیری چراغ اے۔ مینوں مارن توں وکھ بے درد زمانہ ایس نکّے جیہے دیوے نوں وی اجل دیاں پھوکاں نال بجھان دا چارا کرے گا۔!!

ایسراں دے بھیڑے بھیڑے خیال جوان کڑی دے دِل دیاں ڈونگھیائیاں چوں نکل کے اوہدے ارادیاں دی کندھ اُتے ہتھوڑیاں وانگوں وجدے پئین۔ اوہنوں انج جاپدا اے جیویں ہُنے اوہدا دل سینے چوں نکل کے سڑک دے وچکار ڈِگ پوے گا تے موہنہ زور منڈے کٹی ہوئی پتنگ سمجھ کے اوہدے ٹوٹے ٹوٹے کر دین گے اوہنوں دن دے پہلے پہر دا دیا ہجر دی کالی تے لمّی ڈراؤنی رات وانگوں جاپدا اے اُتے سورج دیاں کرناں اڈنے سپ بن کے اوہدا انگ انگ ڈنگدیاں پئیں۔ اوہدے سُکم سُکے ازلاں دے ترہائے بُلاں اُتے چُپ دا جندرہ لگا اے۔ پَر دِل دیاں ڈونگیائیاں وچوں نکلن والیاں ایہہ واجاں اگ دے لانبو بن کے اوہدے جگر کلیجے نوں ساڑ دیاں پئیں۔

"میں کیہ کراں؟ کدھر جانواں؟ کیہڑی دھرتی نوں اپنا وطن بناواں؟ کنھوں اپنے دکھی دِل دا حال سناواں؟

اِہناں مشکل تے ڈاڈھے اوکھے سوالاں دا کوئی جواب نا سُجھن پارُوں اوہدے دل دی دھڑکن چوکھی تیز ہو جاندی اے۔ اوہ اپنے قدم نئیں روک دی۔ تے ایہہ اخیری گل سوچ کے پئی ہُن مینوں موت دے مونہہ وچ جان توں کوئی نئیں بچا سکدا۔ اپنیاں اکھاں میٹ لیندی اے۔ نکا بال اپنی بانہہ توں اوہدے ہتھ دی پکڑ ڈھلی دیکھ کے نموجھاں جیہا ہو جاندا اے۔ پَر ایس دا کارن اوس معصوم دی سمجھ وچ نئیں آوندا

ٹُردیاں ٹُردیاں جوان کُڑی دیاں تناں چھمکاں وانگوں کنبدیاں نیں۔ اوہ چکر کھا کے ڈِگن ای لگدی اے تے چان چک کسے دے ایہہ مِٹھے بول اوہدے کناں وِچ رس گھولدے نیں۔

"سُرت سنبھال۔ کیہہ پئی کرنی ایں۔ دنیا دی نظر وچ تماشا نا بن۔"

ایہہ غیبی آواز سُن کے جھٹ کُڑی دیاں اکھاں کھل جاندیاں نیں۔ فیر اوہدے اندر دی عورت ساہمنے کھلی اوہنوں ایہہ کجھ کہندی نظر آوندی اے "سبھے وسوسے دِل وچوں کڈھ دیہہ۔ توں کٹی ہوئی پتنگ وانگوں بازاری لفنگیاں دے ہتھوں برباد ہون لئی دنیا وچ نہیں آئی۔ تینوں قدرت نے سوہنی صورت سیرت تے علم دا خزانہ دین توں وکھ لفظاں دے چِٹے موتی پرون دی اک وڈی خوبی وی بخش دتی اے۔ یاد رکھ توں اپنے اُچے تے سلکھنے وصف پاروں ایسے اُچے مقام تے اپڑ کے مریں گی جیہدے توں ہزاراں زندگیاں قربان ہون نوں ترس دیاں نیں"۔ نویں حیاتی دا ایہہ سنیہوڑا دے کے کُڑی دے اندر دی عورت اوہدیاں اکھاں توں دُور ہو جاندی اے۔

اوس ویلے کُڑی نوں انج جاپدا اے۔ جیویں اوہدے دِل دے اُجڑے ہوئے باغ وچ نویاں سدھراں تے آساں دے پھُل ٹاہ ٹاہ ہسن لگ پئے نیں۔ اوہدی روح نوں اجیہا سُرور آوندا اے جیہدے پاروں اوہدے پیر بھوئیں تے نہیں ٹکدے۔ اوہ اپنے لُوں لُوں کردے جُسّے وِل بھر ویں نظر نال جھات پاندی اے۔ تے اوہدے بُلاں اُتے ایہہ حرف آن کے شہد دیاں دھاراں بن جاوندے نے۔ "دھن بھاگ نیں میرے جے میرے نصیباں وچ اجیہی موت لِکھی اے۔ میں اپنے آپ نوں اوس موت لئی چنگی طرحاں تیار کراں گی۔"

ایہی گل سوچ کے اوہ فیر اپنے نِکے ویر دی بانہہ توں پکا ہتھ پالیندی اے تے اوہدے پیر اگانہہ ودھدے نیں۔ نیانا اوہدے وِل بٹ بٹ تکدا اے۔ پر ایہی سمجھ توں اُچے معاملیاں دا اوس معصوم تے کجھ اثر نہیں ہوندا۔ تھوڑا اجیہا ہور پندھ مکن مگروں کوٹھی دس بی دے کول اپڑ کے جوان کُڑی دے پیر رُکدے نیں۔

اوہ کوٹھی دے پھاٹک نال لگی ہوئی کالی تختی تے نظر آدن والے چٹے حرفاں نوں گوہ نال پڑھدی اے۔ اپنے چہرے وچ ایہڈا اڈھے کرخت الفاظ اودھرے کتاں تیک اپڑدے نیں۔ تسی کون او۔ تے ایتھے کیہ پئے کردے او۔ ؟

گڑی جھٹ پچھانہ پرت کے نقاب او ہلیوں دیکھدی ہئی اوہنوں اک اٹھاراں کو ورھیاں دی مٹیار سامنے کھلوتی نظر آوندی اے۔ تاں فیر جان گڑی اینہاں لفظاں نال اپنے بلاں تے لگا ہویا چپ دا جندرا کھولدی اے "اسیں اخلاق سدھار پرہیا دی پردھان بیگم سردری ہوراں نوں ملن آئے آں۔ اوہ ایسے کوٹھی وچ رہندیاں نیں ؟ -

اکھو! میں اوہناں دی نوکرانی آں۔ تہانوں بیگم ہوراں نال کیہ کم ایں ؟

گڑی برقعے دے باہر لے کھیسے چوں کاغذ دا اک ٹوٹا کڈھ کے آکھدی اے

تسی ایہہ رقعہ بیگم ہوراں تیک اپڑا دیہو۔ اوہ ساڈے کم بارے سبھ کجھ سمجھ جان گیاں"

"سالے اینہوں اپنے کول ای رکھو بیگم ہوری مینے باہر گئے نیں۔ فیر کہے دیلے آونان؟

"اوہناں کدوں کو تیکر پرتناں ایں ؟ - :

مینوں نئیں پتا -

ایہہ کورا جواب دے کے جوانی دے نشے وچ بدمست میٹار دا وروے وانگوں پھاٹک راہیں کوٹھی وچ لنگھ جاندی اے۔

جھٹ کو پچھوں جوان گڑی تے اکا بال پچھانہ پرت کے ٹر پیندے نیں۔ کوٹھی نمبر ۱۲ بی دے سجے ہتھ بیل دے سنگھنے رکھ تھلے نلکا نظر آوندا ہے۔ نلکے دے کول اپڑ کے بال دے قدم رکدے نیں۔ گڑی دا دھیان بیل دے رکھ ول ہوندا ہے۔ اوہ جھٹ دھیان اودھروں ہٹا کے پچھدی اے "سیہ گل ایہہ وچ ترہہ لگی اے"؟

بیانا سر ہلاندا اے۔ پر موہوں کجھ نہیں بولدا۔

ٹوٹی کھول تے بک نال رج کے پانی پی لے"

بال نلکے نال چمبڑ جاندا ہے تے گڑی بھیڑے بھیڑے خیالاں بارروں ڈونگھی سوچ وچ ڈب

جاندی اے۔ بابی پی کے نیانا بھین دل مُڑدا ئے۔ چان چیک "کوٹھی نمبر ۴ ب وچوں ایک موٹر کار تیزی نال نکلدی اے۔ اوہدا بھرواں دھکا کھا کے ادر نیانا فٹ بال دی طراں نکے توں پرانہہ جا ڈگدا ئے۔ ڈگدیاں سارا ای اہلیاں چیکاں نکل جاندیاں نیں بوہاں نری نکے دیر دیاں چیکاں سُن کے بھٹر بھٹر کنبدی اے۔ کار دے پہیے جام ہو جاندے نیں۔ نسواری برقعے والی گڈی دی مالکن تے اوہدی نوکرانی باہر نکلدیاں نیں۔ ڈرائیور سر سُٹ کے پرانہہ ہٹ جاندا اے۔ نیانے نوں کچھڑ لے کے گھابڑی ہوئی کڑی گھڑی گھڑی پچھدی اے۔ ویر بہتی سٹ تے نئیں لگی!

"تینوں کنی واری آکھیا اے۔ سُرت سنبھال کے گڈی وچ بہیا کر"۔ مالکن آکھدی اے۔

"جی! جی۔ بے۔ بے۔ گ! ام۔ س۔۔۔

ڈرے مارے ڈرائیور دے مونہوں پوری گل نئیں نکلدی۔

"بہتی بک بک نانہ کر۔ جی جی دا بچہ"

مالکن دیاں جھاڑاں کھا کے ڈرائیور دا سنگھ خشک ہو جاندا ئے۔ بیگم اپنے پرس وچوں دساں دا نوٹ کڈھ کے کڑی نوں آکھدی اے۔

"معاف کرنا۔ میرے بے وقوف ڈرائیور دی غلطی کارن تہانوں پریشان ہونا پیا اے۔

ایہہ لوو۔ نیانے نوں دُودھ ٹھنڈھ پیا دینا"

"جی تہاڈا بوہت بوہت شکریہ۔"

جواں کڑی دا ایہہ جواب سُن کے نوکرانی دے متھے اُتے وٹ پے جاندے نیں اوہ ڈاڈھی کرخت واج وچ کہندی اے، "بی بی جی! چھڈو سو۔ تُسی ایویں پریشان ہوندے او۔ بال دی کبھڑی لت بانہہ ٹٹ گئی اے۔ ذرا کو جنی سٹ سُو۔ آپے ٹھیک ہو جاوے گا"۔ کڑی دُکھیاں دے حال توں بے خبر اوس نوکرانی ول بھرویں نظر نال حیات پا کے آکھدی اے: "ذرا اگر جنی سٹ! تُسی ٹھیک آکھدے او۔ تہانوں کیہ پتا۔ دُکھدی اکھ نوں دُکھاں لئی تے سجری سویر دی مست ہوا دا اک جھونکا ای کافی ہوندا اے"۔ ایہناں لفظاں دا اُجڈ نوکرانی اُتے کجھ وی اثر نئیں ہوندا۔ پر دردمند بیگم تے چودھاں طبق روشن ہو جاندے نیں۔ فیر اوہ ایہہ سکھنے بول کڑی دے کناں تیک اپڑدے نیں۔ "سبحان اللہ تہاڈے لفظاں وچ ایہناں سچے موتیاں دا مُل

"قاروں دے خزانے نال وی نئیں تاریا جا سکدا" ایہہ گلاں سُن کے حسد تے بغض نال بھری ہوئی نوکرانی مالکن دا دھیان کُڑی دلوں ہٹان دا چارا کر دی اے۔

"بی بی جی! تُسی ایہدیاں مِٹھیاں گلاں وِچ نا آؤ۔ ایہو جیاں کُڑیاں گلاں دا ای کھٹیا کھاندیاں نیں اینہاں نوں اَتھے۔۔۔!!!"

بیگم نوکرانی دی گل وِچوں ٹُک کے اوہنوں اِک زور دی چپیڑ مار کے آکھدی اے "بکواس بند کر۔ دور ہو جا میری نظروں۔ بے حیا! بدتمیز۔" نوکرانی اپنی کھبی گلھ تے ہتھ رکھ کے چپ چاپ کھلوتے ڈرائیور نالوں ذرا کو وِتھ تے جا کھلوندی اے۔ دوویں چوراکھی اِک دوجے ول ویکھدے نیں۔ اِتنے دوہاں دے چہریاں دا رنگ پیلا پے جاندا اے۔ بیگم برقعے دا نقاب چُک کے پیراں بھار کُڑی کول بہہ جاندی اے۔ اوس درد مند دا خلوص کُڑی نوں وی نقاب چُکن تے مجبور کر دیندا اے۔ کُڑی دا بے پناہ مقناطیسی جوبن مالکن نوں ڈاڈھی کھچ پاندا اے۔ اوہ دل وِچ آکھدی اے "رب نے صورت تے سیرت دا ایہہ شاہکار ویہلیاں بہہ کے اپنے ہتھ نال گھڑیا اے۔ ایہدی شکل اِک سُچے شاعر دے تخیل نالوں وی ڈھیر سوہنی اے۔

بیگم ذرا کو جِھجک کُڑی ول ویکھن پچھوں پیار نال بال دے سِر اُتے ہتھ پھیر دی اے تے اوہدا ہتھ لہو نال لِبڑ جاندا اے۔ فیر اوہدے ایہہ حرف اوس کُڑی دے دِل وِچ تیراں وانگوں وجدے نیں۔

"ہیں! خون! بچے دے سِر تے چوکھی سٹ لگی جاپدی اے۔"

کُڑی دا انگ انگ کنب جاندا اے۔ مالکن اوہنوں چنگی طرحاں تسلی دے کے بال نوں اپنے کُھچڑ چُک لیندی اے۔ دوویں کھلو کے اپنے برقیاں دیاں نقاباں ٹھیک ٹھاک کر دیاں نیں۔ نیانا کُجھ بے سُرت جیہا ہو کے مالکن دے موڈھے تے سِر سُٹ دیندا اے۔ سڑک توں لنگھن والے کُجھ لوک دوروں فٹ پاتھ تے کھلوتیاں دوہاں زنانیاں وَل گھور گھور کے ویکھدے نیں۔

ڈرائیور تے نوکرانی توں مالکن دے نیڑے آون دی ہمت نئیں پیندی۔ اوہ

ذرا اگوں وِتھ تے کھلوتے تھر تھر کنبدے نیں۔

دوپہر دی دھپ لک والی سڑک دے نشہ کاریاں وچ ہور وادھا کر دیندی اے اپنی اگ وچ سڑدے بلدے سورج دیاں کرناں اوس بال دے چہرے تے پیندیاں نیں۔ اوہدے متھے دیاں تریلیاں ویکھ کے کڑی دا دل دھک دھک کردا اے۔ اوہ جھک جھک کے بیگم نوں آکھدی اے۔

"تسی تکلیف نا نہ کرو بچہ میں چک لینی آں۔"

"تکلیف کاہدی۔ ایہہ تے میرا فرض اے۔ آؤ میرے نال"

ایہہ پیار بھرے مٹھے بول سن کے کڑی دیاں اکھاں تھلے ہو جاندیاں نیں۔ تے اوہ چپ چاپ اوہدے نال ٹر پیندی اے۔

ذرا اگوں اگانہہ ٹرکے مالکن دے بُلھاں اُتے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔

"ڈرائیور، توں چھیتی نال تایا ہوم سیکرٹری دی کوٹھی اپڑ۔ اوتھے مرزا ہوری ہونے نیں۔ اوہناں نوں آکھیں۔ اک اچیچے کم پاروں میں دعوت تے نئیں آسکدی۔"

"اچھا بی بی جی!"

ڈرائیور جھٹ گڈی وچ بہہ جاندا اے۔ کار سڑک تے نسن لگدی اے مُڑ مالکن جوان کڑی تے نوکرانی کوٹھی نمبر بی وچ لنگھ جاندیاں نیں۔

۲

کوٹھی دا پھاٹک لنگھدیاں ای اِک ایہا بغیچہ سجرے پھُلاں دی خشبو نال مہکدا اوسدا اے بُجھ برآنڈے دی چھت تھلے لگے ہوئے گملیاں وچ پھکے پھکے رنگاں والے پھُل دی نظر آوندے نیں۔ کُڑی بغیچے دے پھُلاں تے اک اوپری جیہی جھات پاوندی اے تے فیر گملیاں دے پھُل گوہ نال ویکھ کے اوہدے غمگین چہرے دی اُداسی وچ ہور وادھا ہو جاندا اے۔ اوہ سوچدی اے بغیچے وچ ٹہنیاں تے کھِڑے پھُل روز سجری تریل نال مونہہ دھو کے مہکدے نیں پر برانڈے دی چھت تھلے گملیاں دے پھُلاں نوں کدی تریل دا اِک تُپکا وی نصیب نہیں ہوندا۔ ویکھن والیاں دی نظر وچ ایہہ وی مہکدے نیں پر اصل وچ ایہہ مہکدے نہیں، سہکدے نیں"

چھت تھلے تے بغیچے دے پھُلاں دا جنگی بارجان ویروا کرن نال اِنج جاپدا اے جیویں ایہہ اک دھرتی دے وسنیکاں دی دو رُخی تصویر اے۔ جہدے اِک پاسے چنگے بختاں والیاں اُتے دنیا دیاں نعمتاں تریل وانگوں ورھدیاں نیں۔ تے دوجے پاسے کرماں دے مارے لوک اوہناں نعمتاں دی اک جھلک ویکھن لئی ترسدے سہکدے تے تڑلے پاندے نیں۔

اوس کُڑی نوں ذرا کو چِر برانڈے دی چھت ہیٹھاں کھلونا پیند اے۔ تے اوہ سوچاں دی ماری اوناں چر گملیاں دے پھُلاں ول ای ویکھدی رہندی اے برانڈے دے پچھے پاسے اگڑ پچھڑ تِن چار کمرے نظر آندے نیں۔ جھٹ کو پچھوں مالکن دی نوکرانی بغیچے دے بڈھے مالی کولوں کنجیاں دا گچھا لے کے دوڑدی دوڑدی آوندی اے۔ پھُرتی نال دوڑدے کمرے دا بوہا کھول۔

نوکرانی چپ چاپ اک پاسے کھلو جاندی اے مالکن تے اوہ کڑی دونویں کمرے اندر لنگھ جاندیاں نیں۔ اوہ کمرہ چوکھا کھُلا ڈُھلا تے صاف ستھرا اک نکا جیہا ہسپتال جاپدا اے۔ اوہدے اک پاسے کجھ کرسیاں دے ساہمنے کندھ نال لگیاں شیشے دیاں الماریاں وچ کئیاں وڈیاں تے دریائی بوتلاں بڑے سلیقے نال رکھیاں نظر آؤندیاں نیں۔ دوجے پاسے اک لمی چوڑی دراندازی میز توں ذرا اگانہہ تے دھاری دار ریشمی پردہ لٹکدا اے۔

پردے پچھے اک پلنگ دو کرسیاں تے نکی جیہی میز دے سوا ہور کوئی شے نظر نہیں آؤندی۔ مالکن پردہ ہٹا کے زخمی بال نوں پلنگ اُتے لمیاں پا دیندی اے تے جوان کڑی نوں کرسی تے بہن دا اشارہ کر کے اوہ تیزی نال لمی چوڑی میز ول جاندی اے۔ میز دی دراز وچوں روں۔ پٹی، قینچی تے دوائیاں دو ترن شیشیاں کڈھ کے اوہ مڑ پلنگ کول آکھلوندی اے۔ سبھے چیزاں نکی میز اُتے رکھ کے اوہدے ہتھ تیزی نال حرکت وچ آ جاندے نیں۔ اوہ گوہ نال نیانے دے سر دا زخم ویکھ کے قینچی نال اوہدے آلے دوالے پاسیوں تھوڑے تھوڑے وال کٹ دیندی اے۔ فیر روں لے کے زخم نوں ایہو جیہاں صاف کر دیندی اے پئی نکے بال نوں ذرا جنی وی تکلیف نہیں ہوندی۔ زخم دی ڈونگائی دا اندازہ لاؤن مگروں روں دا اک ٹوٹا دوائی وچ بھیوں کے اوہ بال دے زخم اُتے رکھدی اے۔ اوہدے تے ٹکے روں دی موٹی تہہ دے کے بڑی مہارت نال سر اُتے پٹی بنھ دیندی اے۔

فیر بال دی کمبھدی بانہہ تے ٹیکہ لاؤن مگروں مالکن اپنے بُلاں اُتے ہاسا کھلیر کے اوس کڑی نوں آکھدی اے۔

"نیانے دے سر دا زخم چوکھا ڈونگھا اے۔ پر فکر والی کوئی گل نہیں۔ رب نے چاہیا تے چھیتی ٹھیک ٹھاک ہو جاوے گا۔ ایہنوں اجے آرام دی لوڑ اے۔ ایسے لئی میں ٹیکہ لا دتا اے۔ تاں جے ایہنوں نیندر آ جاوے۔ جناں چر نیانا نہیں جاگدا تسی ایس تھاں نوں اپنا گھر سمجھو۔ میں تہاڈے لئی چاہ منگوانی آں،

جوان کڑی ایس گل دا کوئی جواب نہیں دیندی تے اپنے سامنے بیٹھے پیار خلوص دی اک اُچی مثال ویکھ کے اوہدیاں اکھاں نیویاں ہو جاندیاں نیں۔

مالکن بجلی دی گھنٹی دا بٹن دباندی اے

ٹن ! ٹن ! دی واج سندیاں سار ای نوکرانی جھٹ آ جاوندی اے مالکن دے بلاں تے ایہ الفاظ تھر کدے نیں۔

چھیتی نال چاء تیار کر کے لیا۔ تے نال دے کمرے وچوں سٹھیائی والا ڈبہ وی پھڑی لیانویں۔ بھانڈے چنگی طرحاں دھولئیں۔"

نوکرانی "جی بہت اچھا" آکھ کے باہر ٹر جاوندی اے۔ مالکن اوس کڑی ول گوہ نال ویکھ کے آکھدی اے۔

"تسیں ایس اُجڈ دیاں بے ہودہ گلاں دا برا تے ضرور منایا ہووے گا ؟ ایہہ دیلے کویلے ایسراں دی بکواس کردی ای رہندی اے پر انہوں ایس لئی معاف کر دینی آں۔ پئی ایہہ بے وقوف اے۔ پر بےگمان نہیں"

جوان کڑی اوہدی ایس گل دا وی کوئی جواب نہیں دیندی۔ مالکن ودی کرسیاں وچکار پئی ہوئی نکی میز نوں گھسیٹ کے پراں نکر تے لا دیندی اے۔ کناں ای چر اوہ دونویں آمنے سامنے چپ چاپ بیٹھیاں پتہ نہیں کیہ سوچاں سوچدیاں نیں مالکن دا دل چاہوندا اے پئی جوان کڑی اوہدے نال کوئی گل بات کرے پر کڑی دے بلھاں توں چپ دا گھنڈ نہیں لہندا۔ اوہ اپنی کرسی اگانہہ دبا کے اوہدے ہور نیڑے ہو بیٹھدی اے۔ جوان کڑی نوں انج لگدا اے "جیویں چودھویں دا چن اوہدے دل دے ہنیر خانے وچ اتر کے نور دا مینہ وسان لگ پیا اے" اتے مالکن نوں وی جوان کڑی دے مونہوں نکلے ہوئے بول اوس ویلے یاد آن لگے اوہدی روح دا مسرور بن جاندے نیں۔

چوکھا پر سیرت تے صورت دے اوہ دونویں شاہکار اکھیاں ہیٹ کے ولاں دے دیریاں نال اک دوجے دا رج کے نظارہ کر دے ہین۔ انج جاپدا اے۔ جیویں ادہناں نوں اک تھاں تے کولوکول بیٹھیاں ویکھ کے ویلے دا پنچھی اُڈن دی جاچ بھُل گیا اے۔"

ترہیاں کوورھیاں دی موٹر مالکن دا سہپن کسے چنگی توں چنگی الہڑ مٹیار نالوں گھٹ نئیں جاپدا۔ پر اپنی حیاتی دیاں چڑھی بہاراں لٹن والی جوان کڑی دے جوبن ساہمنے اوہ انج لگدا اے۔ جیویں کافوری شمع اگے مٹی دے دیوے دی لاٹ" بارھاں ورھیاں دی سہاگن مالکن نے اپنی اولاد توں سکھنی گود دے سوا دنیا دا ہور کوئی دکھ نیڑے ڈھکدا نئیں ویکھیا۔ پر زمانے دی ستائی ہوئی جوان کڑی دا کنوارپن سوچاں فکراں تے غماں دے گھمن گھیر وچ پھسیا اے۔ دونویں پڑھیاں لکھیاں نیک پاک ڈاڈھیاں سوہنیاں ہین۔ پر زمانے وچاں خوشیاں اک دے پیر چمدیاں ہین۔ اتے دوجی مُدتاں توں سُکھ دے اک ساہ نوں ترسدی اے" دونویں فطرت دے اعلیٰ شاہکار۔ اک سجرے گلاب دی خوشبو! دوجی چودھویں دے چن دی چاننی! سوچاں دی بے انت وادی وچ گواچیاں دوہاں نینویاں نوں انج جاپدا اے جیویں سارے جہان اُتے چُپ دیاں مُہراں لگ گئیاں نیں۔

جوان کڑی دے نال سوچاں دے ڈونگھے بحر وچ ڈبی ہوئی مالکن نوں اپنا برقعہ وی لاہن دی سُدھ بُدھ نئیں رہندی۔ چوکھے چر پچھوں نوکرانی دے ایہہ الفاظ اوہدے کناں وچ گونجدے نیں۔ بی بی جی! چاہ تیار اے!

ادسلے موٹر مالکن دیاں اکھاں کھلدیاں نیں۔ اوہنوں انج لگدا اے۔ جیویں اوہ کوئی سُفنا دیکھ رہی سی۔ اوہ اپنا نسواری برقعہ لاہ کے کھونگ اُتے ٹنگ کے بال ول گوہ نال تکدی اے جوان کڑی دیاں اکھاں بھر دیں نظر نال اوہدے من موہنے مکھ تے

جھات پاؤندیاں ہیں۔ نوکرانی نکھرے لگی میز نوں چک کے مُڑ دوں کرسیاں وچکار رکھ دیندی اے۔ اوہدے اُتے چاء دانی۔ دو پیالیاں کھنڈ دی کٹوری تے مٹھیائی دیاں پلیٹاں بڑے سلیقے نال رکھیاں نظر آوندیاں نیں۔ مالکن مٹھیائی دی اک پلیٹ جوان کڑی وَل دوھا کے لفظاں دے پچھے موتیاں نال بھریا اوہ صندوق کھولن لئی جیب دے جندرے نوں توڑن دا چارہ کردی اے۔

نیاناں گوہڑی نیند رسدا گیا اے۔ دو تِن گھنٹے توں پہلاں نئیں جاگے گا۔ دیلا ٹپان لئی تسی کوئی گل بات ای کرو"

جوان کڑی ڈاڈھے درد بھرے انداز وچ آکھدی اے۔

"تیریاں گلاں تے ایہجیاں نیں۔ جے میں کرن لگاں تاں میری اپنی جیبھ تے چھالے پے جاون۔ تسی سُن کے کیہ کردگے۔ میری دُعا اے۔ رب تہاڈی طراں دو جے پیشہ ور ڈاکٹراں نوں دی دیس واسیاں دی بے لوث خدمت کرن دی توفیق بخشے"۔

ذرا کو مسکرا کے مالکن دے مکھاں اُتے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔

"جی! اسیں کس قابل آں۔ اصل وچ تہانوں بھلیکھا لگا اے۔ ڈاکٹری میرا پیشہ نئیں۔ میرا نِکا بھرا سند یافتہ ڈاکٹر اے۔ ایہہ جس کمرے وچ اسیں بیٹھے آں۔ اینوں تسی اوہدی ڈسپنسری سمجھ لو۔ یاں نِکا جیہا کلینک۔ مینوں جدوں پنڈوں آن کے جنے دن ایتھے رہن دا موقعہ ملدا اے۔ میں اپنا بہتا وقت ایسے کمرے وچ گزاردی آں نکے بھرا نوں تو تو لی مریضاں دا علاج کردیاں دیکھ کے اینا کو تجربہ ہو گیا اے۔ بئی کسے وی طراں دے زخمی دی مرہم پٹی کرن ویلے مینوں کوئی دشواری نئیں جاپدی"

ایہہ گلاں گوہ نال سُن کے جوان کُڑی پُچھدی اے۔

ڈاڈھی چنگی اُچی تے سچی سوچ اے تہاڈی۔ تہاڈے نکے دیر دا کیہ ناں اے؟

"جی! افضل"!!!

موڑ مالکن دے موہنوں "افضل" دا ناں سُندیاں ساں ای جوان کُڑی دے

دل وچوں ہوک جہی اُٹھدی اے۔ اتے ددں اکھیاں چوں دو اتھرو ایسراں ڈھلکدے نیں "جوں کنول دیاں کٹوریاں چہ تریل دے موتی"!

مالکن آپ اپنے ہتھ نال چاہ پیالی وچہ پا کے جوان کڑی نوں پھڑاؤن لئی ہتھ اگانہہ وہ دھاندی اے پر اوہدے نیناں وچ دو موٹے موٹے گلیڈو دیکھ کے اوہدیاں نظراں کنب جاندیاں نیں۔ اوہ ڈاڈھی نموجھاں ہو کے سوچدی اے۔"افضل دا ناں سُن کے ایس اوپری کڑی دیاں اکھاں وچہ ہنجو بھرن دا کیہہ کارن اے"؟ افضل میرے بھرا دے ناں نال اہدے ہنجوآں دا کیہہ واسطہ اے؟"مالکن ایناں گلاں تے سوچ وچار کردی ہے۔ پر ڈاڈھے ٹِل لاون نال دی اوہنوں ایہہ گنجھل کھولن چہ کامیابی نئیں ہووندی۔ اپنے چر دچ جوان کڑی دے نین سون بھادوں وانگوں ورھن لگ پیندے نیں۔

اوہ بتھیرے جتن کردی ہے۔ پر اوہدے کولوں اوسلے اپنے ہنجواں دا ہڑھ ڈکیا نہیں جاوندا۔ مالکن نتے اوہدی نوکرانی ہٹ بٹ اوہدے دل دکھیدیاں نیں۔

جھٹ کو پچھوں جد جوان کڑی دے دل دا بھار کجھ ہولا ہو جاوندا اتے نال ئیر ادہ چھیتی نال اپنیاں اکھاں پُونجھ کے مالکن نوں آکھدی اے۔

مُعاف کرنا۔ تہانوں میرا ایہہ کویلے دا رونا چنگا تے نئیں لگا ہووے گا۔ پر گل ای اجہی سی۔ جنہوں سُندیاں ایہہ دل بے وَسا ہو گیا۔ اتے اکھاں وچوں ہنجواں دے سوتے پھُٹ پیئے"

ایہہ گل سُن کے مالکن نوں پکا یقین ہو جاوندا اے۔"پئی ایس جوان کڑی دے دل دیاں ڈونگیاں تہاں وچ ہنجواں دی اجہی درد بھری کہانی لُکی ہوئی اے جیہدا افضل ، ناں دا کوئی بندہ ڈاڈھا ای دردیلا کردار جا پیدا اے۔ اوہ اپنے دل نال "اوہدے ہنجواں دی کہانی"سُنن دا پکھ کر کے اپنی نوکرانی نوں آکھدی اے"

"سکینہ! نیانے دی جس ویلے وی نیندر کھُلے۔ اوہنوں کوسا کوسا دودھ پیا دیویں"، نوکرانی ذرا اگو وِتھ تے گُم سُم کھلی سِر ہلاوندی اے۔ انھاراں ورھیاں دی

اوس چنچل مٹیاریاں ، کھاں حیاتی چہ پہلی وار ایک دکھیاری نوں روندیاں ویکھ کے چھم چھم اتھرو کیردیاں نیں۔ اوہنوں انج جاپدا اے ۔جوں اوہدی نتے موٹر ساکن دی جوان گڑی نال ازلاں توں جان پچھان اے۔ اتے اوہ مدتاں دی وچھڑی ہوئی کونج اج اپنی ڈار نال آرلی اے جوان گڑی اوہدے دل گوہ نہیں کردی ۔

اوہدے بلھاں تے اک واری فیر چپ دا جندرہ لگ جاندا اے۔ جھٹ کو پچھوں مالکن دے ایہہ پچھے تکے الفاظ اوہدے کناں تیک اپڑدے نیں۔

"کیہ پئے سوچدے او۔ ایس حقیر بلدی نوں اپنے جوگی کوئی خدمت دسو؟"

جران گڑی دے دل دیاں ڈونگھیائیاں چوں ایہہ واج نکلدی اے۔

ئیں کیہ دساں۔ میرا دل تے ایس ویلے ایہو آکھدا اے۔ پئی تسی میرے اتے پیار خلوص دا جہڑا بھار پائی جاندے او ۔ئیں اوہنوں چک وی سکنی آں کہ نئیں؟ ایس بھار نوں لاہن دا ایں ڈاڈھا چنگا تے سوکھا طریقہ سوچیا اے۔ جے تسی آکھو تاں دساں؟ مالکن ایس بہانے اپنی گل اگانہہ ٹوردی اے

دس ویہو۔ تاں بڑی مہربانی ۔ئیں تہاڈی گل دا مطلب اکا ای نئیں سمجھی" کرمی کجھ حیران جہی ہو کے آکھدی اے۔ تے فیر مالکن دے بلھاں نتے ایہہ الفاظ پھلاں وانگ کھردے ہیں۔

"ایس کمرے وچ کئی غریب دکھیارے روگی مریضاں نوں زاروزار روندیاں تے ہاواں بھریاں میریاں اکھاں ویکھ چکیاں ہین، پر اج تہاڈے اتھرو" تے اک آہ نے میرے دل تے جو اثر کیتا اے ہیں اوہ دس نہیں سکدی ۔ میں کھاندے پلیندے گھرانے دی اک امیر کبیر زنانی آں ۔میرا دل چاہندا اے۔ پئی میں اپنا تن من دھن اہناں توں قربان کر دیاں ۔بینوں ایہہ اتھرو تے آہ اوہ جاپدے ہین ۔جنہاں بارے اک پنجابی شاعر آکھیا اے۔

اک اتھرو وچ کل سمندر اک آہ وچ سبھ اگاں
اک اتھرو اک آہ دی لٹ لئی پیار نگر دیاں ٹھگاں

بے درد زمانہ تہاڈے اِک اتھرو وی تے اہ دا ئی نئیں پا سکدا۔ ایہہ تاں ہسدیاں نوں رواندا تے روندیاں نوں تڑفاندا اے۔ پر یقین کرو ہیں تہاڈے اتھرواں نوں کل کائنات دا سرمایہ سمجھنی آں۔ تے میرا دِل تہاڈے ہنجوآں دی کہانی دا اِک اِک لفظ سُنن لئی ڈاڈھا بے چین ہو رہیا اے۔

جے تسیں سُنا دیو تاں میں سمجھاں گی تہاڈے دِل وِچ کجھ میری وی قدر اے نا ہنہ سُناؤ گے تے میرا کوئی زور نئیں۔"

مالکن دے ایہہ الفاظ کُڑی نوں اپنی روح دا سرور جاپدے ہین۔ اوہ عقیدت بھری نظر نال اوہدے ول تک کے سوچدی اے۔ ایہہ نیک بخت زنانی رُکھنی عظیم ایں۔ مینوں اہدی گل نہیں موڑنی چاہیدی۔ خورے اہدے کول ایں اوس منزل ول جاون دے راہ دا تھوہ مِل جاوے جیہدے تے اپڑ کے مرن دی بشارت میرے اندر لی عورت نے دِتی اے؟

کُڑی دے چہرے توں مالکن دیاں دُور رس نظراں ایہہ اندازہ لا لیندیاں نیں پئی ہُن ایہہ اپنے ہنجواں دی کہانی ضرور سُنائے گی۔

اوہ جھٹ اپنی نوکرانی نوں آکھدی اے۔ سکینہ! توں باہر جا کے کمرے دا بوہا ڈھو دے۔ جد تیکر اسیں ایتھے بیٹھے آں کوئی ہور کمرے وِچ نہ آوے۔

نوکرانی دا اوتھوں ہِلن نوں دِل نئیں کردا پر اوہنوں مالکن دا حکم مننا پیندا اے مالکن دے دِل دے کن کُھل جاندے ہین تے فیر کُڑی ایہناں لفظاں نال اپنی کہانی شروع کر دی اے "چر کھے چر توں میرے دل دیاں دھڑکناں پنجاب دے اِک وڈے صوفی شاعر خواجہ فرید دے ایس شعر وا ورد کردیاں نیں۔

کنوں حال سُناواں دِل دا ۔ کوئی محرم راز نئیں مِلدا

رَب نے میری فریاد قبول کر کے مینوں تہاڈے ورگا دردی محرم راز مِلا دِتا اے۔ میں دِل دی زبان نال تہانوں اپنے "ہنجوآں دی کہانی" سُنانی آں۔

دریا بیاس دے کنڈھے تے اِک نِکا جیہا پنڈ میری جنم بھومی ایں۔ جد میں دُنیا وِچ وارد ہوئی تے ماپیاں نے میرا ناں حمیدہ بانو رکھیا۔ میرے ابا جی جالندھر

شہر دے اک کالج وچ دینیات دے پروفیسر سن۔ میں اوہناں دی چھتر چھاں ہیٹھ ریجھاں نال تعلیم دا گہنا پایا۔ اتے ۱۹۴۵ء وچ بی اے دا امتحان پاس کرکے گھر دے کم کاج وچ رُجھ گئی۔ اوس ویلے مسلمان اک آزاد وطن (پاکستان) دا بھر داں نعرہ مار دے سن۔ اباجی دی ایہہ سبھ توں وڈھی خواہش سی، پئی چھیتی توں چھیتی ہندوستان دی حد وچ اک "نواں وطن بن جانا چاہیدا اے۔ تاں جے مسلمان تے ہندو مدتاں دا وَیر تے دشمنیاں چھڈ کے وکھو وکھ حیاتی دے دن امن چین نال گزارن۔ اوہناں مینوں دی گھر دا کم کاج وسار کے پاکستان بناں لئی عملی کم کرن دی ہدایت دِتی۔ کجھ میریاں سہیلیاں تے ہور پڑھیاں لکھیاں سوجھوان کڑیاں نے رل کے اک انجمن دا مڈھ بنھیا۔ فیر میں وی اوہناں نال شہر توں وکھ آلے دوالے دیاں پنڈاں وچ جا کے "پاکستان" دی لوڑ بارے ان گنت تقریراں کیتیاں۔ انجمن دی پردھان دُوں مینوں اک اُچی مقررہ دا خطاب ملیا۔ ایسے طرحاں دو ورھے بیت گئے۔ فیر ہندو مسلم فساد دی نا بھجن والی اگ پنجاب دے شہر شہر تے پنڈ پنڈ تیک اپڑ گئی۔

تہاڈے لوہنوں افضل دا ذکر سن کے میری جو حالت ہوئی اوہ تُساں ویکھ لئی اے۔ ملبھوں اک ورھا چھوٹا الیس ناں دا میرا اک جوان بھرا سی۔ اوہنے بی ایس سی وچہ داخل ہوندیاں سار ای اپنے مکان دی بیٹھک وچ اک نکی جیہی ڈسپنسری کھول لئی۔ اتے غریباں دے بچیاں دا بڑے خلوص نال مفت علاج کردا رہیا پیسے لین تے مجبور کرن والیاں نوں اوہ ایہوآکھدا سی۔ "میرے حق وچہ دُعا کرو۔ پئی میں وڈھا ڈاکٹر بن کے مسکین دکھیارے لوکاں دی ودھ توں ودھ خدمت کر سکاں۔ اک دن اوہنے سانوں ایہہ خبر سنائی

"پئی دادا جی رب نوں پیارے ہو گئے نیں تسیں چھیتی نال پنڈ اپڑو۔ میں اک ضروری کم توں ویہلا ہو کے تہاڈے مگر آ ندا ں، افضل آپ اس ویلے اپنے اک جگری یار دی بیماراں دے علاج وچ لگا ہویا سی اسیں اوہنوں چھڈ کے اباجی دے نال پنڈ ٹر گئے میرے دادا جی کئیاں بیڑیاں دے مالک دریائی علاقے دے مکھی پر۔ مننے ملاح سن

اوہناں نے اباجی دی تعلیم تے دل کھول کے پیسہ خرچ کیتا تے میرے اباجی نوں اوہناں اگے سِر چُک کے گل کرن دی کدی جرأت نئیں سی ہوئی۔ کالج وچ پروفیسر ہوون مگروں اباجی نے اپنے بھائی نال جالندھر وچ اک مکان بنوایا۔ اتے دادا جی نوں شہر لے جان دے بڑے جتن کیتے پر اوہ اپنا پنڈ چھڈن لئی کسے طرحاں وی راضی نا ہوئے۔ مینوں اپنے دادا جی نال ڈاھڈی عقیدت سی اوہ مینوں اباجی تے امی ہوراں نالوں وی بہتا پیار کردے سن۔ پنڈ والا مکان اوہناں اپنی حیاتی وچ ای میرے ناں لوا چھڈیا سی۔ میرا بچپناں اوہناں دی شفقت دے پرچھاویں ہیٹھ بیتیا۔ جدمیں پڑھ لکھ کے جوان ہوئی تے چوتھے پنجویں کم چھڈ چھڈا کے اوہناں نوں ملن لئی پنڈ اپڑ جاندی ساں۔ کدے کدے گرمیاں دی چِٹی چاننی رات نوں اوہ مینوں دریا وچ ترن دا حکم دیندے سن تے ایس کم وچ اوہناں بچپن وچ ای مینوں تاک کر چھڈیا سی۔ اوہ آکھدے سن کھلے پانی وچ ترن والے بندے دا حوصلہ پہاڑ دانگوں اُچا تے پکا ہوندا اے دادا دی موت توں چار دن مگروں میں پنڈ دے مکان دی کوٹھڑی وچ بیٹھی ساں تے میرا ایہہ ویر مینوں دادا جی دے غم وچ روندیاں دیکھ رہیا سی۔ اچن اچیت باہروں بوہا کھڑکن دی واج آئی ایہہ میرے کولوں اٹھ کے کوٹھڑی وچوں باھر ٹُر گیا۔

مالکن اکھاں میٹ کے اپنے دل دے کناں نال کہانی سن دی اے دوہاں نوں آلے دوالے دی سُدھ بُدھ نئیں رہندی۔

دوویں اک دوجی دل نئیں ویکھدیاں۔ اک دی زبان اتے دُوجی دے کن اپنا اپنا سنن سنان دا کم، چنگے سوہنے طریقے نال نبھاں دے جتن کر دے نیں۔ کڑی دے ڈوہنگے دِل دریا وچوں جذبات دی اک لہر اُٹھ کے ذہن نال ٹکراؤندی اے اوہدے الفاظ ادب دے سَنچے وچ ڈھل کے نکل دے نیں۔ اوہدی نکھری نکھری واج آبشار دی من موہنی صدا بن کے کمرے وچ گونجدی اے اوہنوں ایس گل دا اُکا ای پتا نئیں لگدا۔ پئی مالکن دا گھر والا تے جوان بھرا وی اندر آکے بہہ گئے نیں۔

نوکرانی وی اوہناں دے مگر کُجھ وِتھ پا کے کھلوتی اے۔ اتے ایہہ سبھے بڑی گوہ نال اوہدی کہانی دا اِک اِک حرف پئے سُندے نیں۔

۳

ھوشو ماکمن دے خیال دا پنچھی اِک لمی اُڈاری مار کے مشرقی پنجاب دے دریا بیاس دے کنڈھے تے اپڑ جاندا اے۔ اوہ کڑی دے ہنجواں دی کہانی تے کناں نال سُن دی اے تے اوہدے نال نال اوہدے دل دے دیدیاں نوں اوس دی جنم بھومی دے کجھ ایہے منظر وی نظر آوندے ہین۔ اوہ ویکھدی اے کرڑکدی دوپہر ویلے اک نکے جیہے پنڈ وچ دھپاں دے مچانبڑ بھڑکدے اتے پکیاں اٹاں دے سینے دھڑکدے نیں۔ مرکے نال بھجیا سادے لیڑیاں والا پکی عمر دا دانا بندہ اک پُرانے مکان دا بوہا کھڑکاندا اے۔ اوس دے چہرے تے ڈھیر اداسیاں چھائیاں ہین۔ مکان دا بوہا کھلدیاں سار ای اوہ جھٹ اندر لنگھ جاوندا اے بوہے دے دونویں بیٹ ڈھکدے نیں تے اک ادھیڑ عمر دی سدھی سادی زنانی اندروں کُنڈی لا کے دانے بندے دی اُداسی دا کارن پچھدی اے۔

کیہ دَساں حمیدہ دی ماں! حالات ڈاہڈے خراب ہو گئے نیں۔ ہندو مسلم فساد دی اگ ساڈے پنڈ دے نیڑے اپڑ گئی اے۔ رب خیر کرے۔ افضل دی اجے تیک شہروں نہیں آیا۔ حمیدہ کتھے وے؟

ادھیڑ عمر دی زنانی دانے بندے دی گل دا جواب دین ای لگدی اے تے اِک نکا بال کوٹھڑی وچوں نکل کے دوڑیا آوندا اے۔ اوہدی توتلی زبان چوں ایہہ الفاظ نکل دے ہین۔

"ابا جی! آپا ہدٹی اگے بدکھ کے روئی جاندی اے میرے نال وی نہیں بولدی۔

ہچھا! چل خاں! اسیں اوہنوں پچھنے آں! بھلا اوہ اپنے ویر ناں کیوں نہیں بولدی؟

دانا بندہ نکے بال دے سر تے پیار دے کے آکھدا اے۔

اکہرے مکان دے سجے ہتھ نالو نال دو کوٹھڑیاں کھبے پاسے چلکھے چوکے دی تھاں۔ تے اگے ویہڑے وچ دو منجیاں ڈٹھیاں نظر آوندیاں نیں پھٹدے ہوئے چھڑ تھے اُتے رکھی مٹی دی ہانڈی اُبلدی دِسدی اے وانا بندہ اگڑی وا پیو پروفیسرا زنانی تے نِکا بال ہوبے ہوبے قدم ودھاکے کوٹھڑی وچ اپڑ دے نیں۔ جوان کڑی زار و قطار روندی اے۔ بندہ زنانی تے نِکا بال نورا کو چپ چاپ کھلو کے اوہدے ول ویکھدے نیں۔ فیر پروفیسر اگانہہ ودھ کے موت تے حیاتی بارے نِکا جیہا لیکچر دیندا اے حمیدہ اپنے پیو دیاں دانیاں گلاں سن کے سوچدی اے۔ ایہہ ویں کہنی بھلی آں۔ اینادی نئیں سمجھدی۔ پئی ایہہ حیاتی تاں ڈھلدا پرچھانواں ایں۔ چشماں دے پانی وانگوں لنگھ جاوندا ئے۔ انہوں کوئی دی نئیں ٹوک سکدا۔ جیہڑا اگھڑیا اے اوہ اک دن ضرور بجھے گا۔ رون دھون نال جیوندی جان نوں کوئی نہ کوئی روگ ضرور لگ جاوندا ئے پر کسے مرے ہوئے وچہ جان نئیں پیندی۔ ہیں اک پڑھی لکھی جوان کڑی آں۔ مینوں دادا جی دے غم وچ رون نالوں اوہناں دے نیک اصولاں تے عمل کرنا چاہیدا ئے۔

اپنے دل نال ایہہ پکا ارادہ کر کے حمیدہ ڈوپٹے دے پلے نال اتھرو پونجھدی اے۔ نِکا بال جھٹ روٹیاں دی چنگیر تے وال دا چھنّاں لیا کے اوہدے اگے رکھدا ئے۔ دونویں بہین بھرا روٹی کھان لئی ہتھ اگانہہ ودھاوندے نیں تے فیر دوجی وار مکان دا بوہا کھڑکن دی واج اوہناں دے کناں تیک اپڑدی اے۔۔۔۔!

فاطمہ! افضل شہروں آیا جاپدا اے چھیتی نال جا کے بوہا کھول۔ پروفیسر اپنی بیوی نوں آکھدا ئے۔ فاطمہ دے قدم کوٹھڑی چوں نکل کے تیزی نال باہر لے بوہے ول ودھدے نیں۔ جھٹ کو پچھوں اوہدیاں چیکاں دی ڈراونی واج سارے مکان وچ گونجدی اے۔ حمیدہ تے بال دے ہتھوں لقمے ڈگ پیندے نیں۔ اگے اوہ دونویں تے پچھے پروفیسر کنبدا کنبدا کوٹھڑی چوں باہر نکلدے نیں دیہڑے وچ اپڑ کے اوہناں دیاں نظراں پتھرا جاوندیاں نیں۔

فاطمہ اوتھے اگے ای کھلی گم سم پتھر دے بت وانگوں جا پدی اے۔ ذرا کو چر کسے دے مونہوں کوئی گل نئیں نکلدی۔ اخیر پروفیسر دے بلھاں نے ایہہ الفاظ تھر کدے نیں۔
کیہ ہو یا اے؟ میرے پتر نوں؟۔
فکر کرن دی لوڑ نئیں چاچا جی۔ افضل نوں کجھ نئیں ہو یا۔ صدمے پاروں بے سرت ہو گیا اے۔ ہنے ہوش وچ آ جاوے گا۔"
اک بانکا سوہنا جوان بوہے دی دہلیز وچ کھلوتا آکھدا اے۔
سبھے ہٹ ہٹ اوس جوان دے مونہہ ول ویکھدے نیں۔ اوہ جوان ویہڑے وچ آکے اک گبھرو نوں موہڈے توں لاہ کے منجی اُتے لمیاں پا دیندا اے۔ حمیدہ تیزی نال کوٹھڑی وچوں سرہانہ لیاکے اپنے جوان بھرا دے سر ہیٹھ رکھدی اے۔ سبھے گھر والے منجی دے آلے دوالے بہہ جاندے نیں۔ فاطمہ (پروفیسر دی بیوی) پانی دا چھنّا جوان دے ہتھ پھڑاندی اے۔ اوہ بے سرت گبھرو دے مونہہ اُتے چھٹے ماردا تے پانی دے کجھ تبکے اوہدے مونہہ وچ وی پاؤندا اے۔ جھٹ کو پچھوں افضل دیاں اکھاں کھل دیاں نیں۔ اوہناں وچ حیاتی دا چانن ویکھ کے گھر والیاں دے کملائے ہوئے مکھڑے پھلاں وانگ کھڑ جاندے نیں۔ اوس ویلے جوان سر اُچا کر کے آکھدا اے۔ تیرا لکھ شکر اے میرے مولا! توں میری یاری دا بھرم رکھ لیا اے۔ ہوش وچ آون والا افضل گوہ نال اوہدے ول ویکھدا اے۔ جوان دے قدم مڑ بوہے دل ودھدے نیں۔
"محسن کتھے چلیاں ایں۔ آ جا رب دے واسطے محسن نوں ڈک لوو۔
افضل مچھی وانگوں تڑف کے آکھدا اے"۔
سبھے گھر والیاں دے چہریاں تے اک واری فیر اداسیاں چھا جاندیاں نیں پروفیسر جھٹ اگانہہ ودھ کے محسن دی راہ ڈک لیندا اے۔
"پتر افضل! کیہ گل اے۔ توں محسن بارے اینی فکر کیوں کر رہیا ایں۔ پروفیسر آکھدا اے۔

اَبا جی ! اعلاؤُمنیا دِچ ہُن کوئی نئیں رہیا۔ بلوائیاں نے حملہ کر کے ایہدے گھر نوں اگ لادتی اے۔ اگ وِچ ایہدی بیمار ماں۔ جوان بھیں تے نِکا ویر سبھے سڑ کے سواہ ہو گئے نیں۔ میں ایس صدمے پاروں بے سُرت ہو گیا ساں۔ ایس نے میری جان بچاون لئی اپنے عزیزاں دی کجھ پرواہ نا کیتی تے مینوں چک کے ایتھے لے آیا ہُن ایہہ ایتھوں جا کے ضرور اپنی جان نُوں کھیڈ جاوے گا

جے میرے یار نوں کجھ ہو گیا تے میں وی فیر جیوندا نئیں رہواں گا۔"

پروفیسر اپنے پُتر دا ایہہ جواب سُن کے سوچدے اَئے۔ ایہہ جوان کِنا عظیم ایں۔ آفرین اے اوس ماں دی کُکھ تے جس نے اجیہے شیر دل پُت نوں جمیاں

ایہدا مرنا تے انسانیت دی موت اے۔ مینوں ایہدی جان دی حفاظت لئی اپنی حیاتی دا اخیری ساہ وی قربان کر دینا چاہیدا اے۔

جوان اپنے کوٹ دے کھیسیاں وچ دونویں ہتھ پا کے چپ چاپ کھلا نظر اُتانہہ نئیں چکدا۔ پروفیسر اوہدے سر تے شفقت نال ہتھ رکھ کے آکھدا اے۔

"محسن! فطرت دی ایہہ گواہی بڑی مقبول اے پئی شہیداں نوں کدی وی موت نئیں آوندی۔ موت دا فرشتہ اوہناں دے سر یہ نوں چھوندا اے۔ دلاں دے نیڑے نئیں ڈھکدا۔ توں جنہاں شہیداں دے غم دی اگ دِچ سڑ نا ایں۔ اوہ ایس ویلے اک نواں روپ دھار کے تیرے سامنے کھلے نیں۔ اوہناں نوں گوہ نال دیکھ کے پچھانن دا چارہ کر۔

پروفیسر دیاں ایہہ نا سمجھ وچ آون والیاں گلاں سُن کے سبھے گھر والے اک دوجے دا مونہہ ویکھدے نیں۔ پروفیسر اوہناں ول اشارہ کر کے آکھدا اے

دِل دیاں اکھاں نال ویکھ محسن تینوں اپنی وچھڑن والی ماں تے افضل دی ماں وچ ذرا جنّاں دی فرق نظر نئیں آوے گا۔ (حمیدہ) تینوں اپنی جوان بھین دی ہو بہو تصویر جاپے گی۔

تیرے نِکے ویر نے ہُن عزیز دا روپ دھار لیا اے۔ تے میں تیرے شفیق پیو وانگوں تینوں نویں حیاتی دا سنہیا دے رہیا آں۔

آمیرے سینے نال لگ جا۔

پروفیسر دے ایہہ بول محسن دے دل اُتّے جادو دا اثر کردے نیں۔ اوہدے دل دیاں ڈونگھائیاں وچوں ایہہ واج نکلدی اے۔

سچ مچ ایسراں ہو سکدا اے ؟

کیوں نہیں میرے لال ! توں ساڈیاں اکھیاں دا نور ایں۔ جے توں ٹُر گیوں تے ساڈی دنیا ہنیر ہو جاوے گی۔"

فاطمہ اپنی گل کہہ کے جھٹ محسن دا متھا چُم لیندی اے۔

"حمیدہ۔ پانی لیا کے محسن دا متھا مونہہ دھوا فاطمہ توں پتراں لئی روٹی دا آہر پاہر کر۔ پروفیسر آکھدا اے۔

چانچک باہر ڈاڈے شور شرابے رودن پٹن تے ماڑیاں دا اک طوفان اٹھدا اے جیہدے پاروں مکان دیاں کندھاں کنبدیاں نیں۔ حمیدہ دے ہتھوں پانی والا بھانڈہ ڈگ پیندا اے۔ پروفیسر، محسن تے افضل تنوں جھٹ باہر نکلدے نیں۔ محسن دی نویں نکور جیپ کار بوہے دے اگے صحیح سلامت کھلوتی نظر آوندی اے۔ پنڈ دے مرونٹیویاں تے نیانے چیکدے کرلاندے ڈاڈھی افراتفری وچ ایدھر اودھر نسدے بھجدے رولا پاندے نیں۔ پروفیسر اپنے اک واقف نوں واج مار کے شور شرابے دا کارن پُچھدا اے۔

باؤ جی ! ویری پنڈوں باہر کٹ وڈ پئے کردے نیں ہنے اوہ ایتھے وی اپڑ جان گے چھیتی نال ایتھوں پکی سڑک ول ٹر جاؤ"

ایہہ گل سن کے پروفیسر دے چہرے دا رنگ پیلا پے جاندا اے۔ فاطمہ، حمیدہ تے عزیز بوہے دے اندر کھلے تھر تھر کنبدے نیں۔

چاچا جی ! چنتا نہ کرو۔ ایہہ سوچن دا ویلا نہیں۔ سارے میری جیپ وچ بہہ جاؤ۔ جھٹ پکی سڑک تے اپڑئیے۔ محسن آکھدا اے۔"

بھرے بھرائے مکان وچوں فاطمہ نوں اک لٹھے دی چادر تے حمیدہ نوں برقعے دے سوا ہور کوئی شے چکن دی مہلت نہیں ملدی اوہ دو نویں جیپ وچ بیٹھیاں بھرے

گھر نوں حسرت بھری نظراں نال ویکھدیاں نیں۔

محسن سٹیرنگ سنبھال، کے جیپ دی کلا دب وا ائے۔ پنڈ دے وسنیکاں دا شور شرابا اچیاں اچیاں چیکاں اوہدا پچھا کر دیاں نیں۔ تے جیپ وھوڑ اُڑاندی پنڈ دی کچی بھوئیں تے دوڑن لگ پیندی اے۔ اوہدے سجے کھبے حالوں بے حال تینویاں، مرد، بچے بڈھے، جوان نسدے بھجدے۔ ڈگدے ڈھیندے نظر آوندے نیں۔ محسن اپنی جیپ نوں اوہناں دے نال کھہن نہیں دیندا۔ اوہدے نال اگلی سیٹ تے بیٹھا افضل چپ چاپ اوسدی ایہہ مہارت بڑی گوہ نال ویکھدا اے اوہدے ذہن وچ ایہناں گلاں گونجدیاں نیں۔ "ایہہ میرے جگری یار دا اڑا حوصلہ اے۔ ایہدے تے مصیبتاں دے جھکھڑ جھلے پر ایس شیر دے پیر نہیں تھڑکے۔ میری جان بچاون توں وکھ ایہہ میرے گھر والیاں لئی وی رحمت دا فرشتہ بن گیا اے۔

اینوں رب دیاں رکھاں۔ میں کسے بلائی دے ہتھوں ماریا جانواں۔ پر ایہدا وال نا نہ ونگا ہووے۔

افضل ایہے خیالاں وچ ڈبا ہوندا ائے تے محسن دی جیپ پکی سڑک تے اپڑ جاندی اے۔

٤

محسن دی بغیر چھت توں جیپ کانہ پکی سڑک اُتے دوڑدی نئیں۔ اڈدی جاپدی اے۔ وگدی سڑک تے نال نال دوڑن والیاں ہور گڈیاں توں اوہ جھٹ کو مگروں پچھانہہ چھڈ کے ڈھیر اگانہہ لنگھ جاندی اے۔

بیاس دا پل پار کر کے اوس دے چارے پہیے سڑک توں گٹھ گٹھ اتانہہ ہوندے لگدے نیں۔ چوکھی دور تیکر کوئی اوکڑ اوہدی راہ نئیں ڈکدی۔ پر لماں پندھ مکاون مگروں سڑک دے وچکار لکڑیاں دا ڈھیر ویکھ کے محسن نوں اپنی جیپ روکنی پیندی اے۔ اوہ اپنے کوٹ دے کھیسے چوں گولیاں نال بھریا پستول کڈھ کے افضل نوں آکھدا اے۔

تسی بے فکر ہو کے بیٹھے رہو۔ میں رستہ صاف کرنا۔ ایہہ کسے بلوائی دی شرارت لگدی اے"

میں وی نال چلنا آں،

محسن افضل دی ایس گل دا کوئی جواب نئیں دیندا۔ دوویں گھبرو سڑک دے وچکار آن کھلوندے نیں۔ سڑک دے سجے ہتھ سنگھنے رکھاں دے اوہلیوں منڈاسے والا اک اک بلوائی گھور گھور کے ایہناں ول ویکھدا اے۔ ہولے ہولے لکڑیاں دے ڈھلے چکن چ بہتا چر نئیں لگدا۔ جیپ دے لنگھن جوگا رستہ صاف کر کے محسن تے افضل حالے اک دو قدم ای ٹردے نیں تے بلوائی دی بندوق چوں نکلی ہوئی گولی افضل دے سینے وچوں پار ہو جاندی اے۔ جیپ وچ بیٹھی حمیدہ بانو تے فاطمہ دیاں چیکاں پروفیسر دی ہستی دے باغ اُتے بجلیاں بن کے پیندیاں نیں۔

افضل ہچکی کھا کے سڑک تے ڈگ پیندا اے۔ محسن دے پستول وچوں دو تن گولیاں نکلدیاں نیں۔ دوجے پاسیوں گولی چلن دی کوئی واج نئیں آوندی۔ محسن بجلی دی تیزی وانگوں افضل

دی لاش موڈھیاں تے چک کے جیپ دے پچھلے پاسے فاطمہ دے قدماں وچ رکھ دیندا اے۔ حمیدہ ڈھاہواں مار مار کے روندی اے۔ پروفیسر جوان پتر دی لاش سامنے پئی دیکھ کے تھر تھر کنبدا اے۔ محسن دیاں اکھاں وچ کوئی اتھرو نئیں دسدا۔ انج جاپدا اے جیویں اوہدے ہنجواں دی پونجھی ویلے دے جابر ہتھ لٹ پٹ کے لے گئے ہین۔ دکھاں دی اک وچ سڑدے جوان محسن نوں اپنی جان دی کجھ پرواہ نئیں ہوئی پر وچھوڑ دا سجرا پھٹ لاون والے جگری یار دے ہوندے جوان بھین دی عزت دا خیال اوہنوں اک پل وی اوس تھاں تے کھلون دی اجازت نئیں دیندا۔ اوہ جیپ دا سٹیرنگ سنبھال کے نال دی خالی سیٹ تے چھال پاوندا اے۔ اوہدیاں نظراں کنبدیاں نیئں۔ پر اوہ کلیجے تے پتھر رکھ کے جھٹ جیپ دی کلا دب دیندا اے۔ جیپ دے پہیے تھر تھراندے ہین۔ اینے چر چلوائی دی دوجی گولی فاطمہ دے سر وچ وج کے اوہدی حیاتی دا خاتمہ کر دیندی اے۔ اوس تے مٹن والی قیامت دا سکتے وچ آئے ہوئے پروفیسر تے نکے دیر نوں سینے نال لاکے گم سم بیٹھی حمیدہ نوں کجھ پتہ نئیں لگدا۔ محسن چھیتی توں چھیتی کسے فوجی کیمپ تیک اپڑن دا چارہ کردا، پر کجھ دور جا کے کوئی نوکدار چیز بگی پاروں اگلے پہیاں دے دونویں ٹائر پاٹ جاندے ہین محسن بڑی مشکلاں تیز رفتار جیپ نوں رکھاں نال ٹکران توں بچاوندا اے۔

جیپ اک زوردار جھٹکا کھا کے رکدیاں سارا ای فاطمہ رانی دی کنڈھ وانگوں افضل دی لاش اتے ڈگدی اے۔ اوس دے سر وچ گولی دا ڈونگھا نشان تے اوہدے لہو لہان لیڑے ویکھ کے پروفیسر آکھدا اے، "حمیدہ! تیری ماں دی سانوں چھڈ کے ٹر گئی اے"۔

حمیدہ دی اوس ویلے جو حالت ہوندی اے۔ اوہ لفظاں وچ بیان نئیں کیتی جا سکدی۔ اوہنوں ویکھ ویکھ کے پہاڑ وانگوں اُچے تے پکے عزماں والا محسن انج کنبدا اے جیویں کسے وڈے بھچال پاروں دھرتی دی چھاتی دھڑکدی اے۔ اوہنوں ایسراں جاپدا اے۔ جیویں دھرتی تے امبر ہنے اوہدا سر ریچکی دے دو پاٹاں وانگوں پیہ چھڈن

گے۔ پر اوہ ہمت نئیں ہاردا۔

فطرت دے ان ڈِٹھے ہتھ اوہدی مدد کردے نیں۔ تے اپنے ہوش حواس ٹھیک ٹھاک کر کے اوہ جیپ چوں نکلدا اے۔ اوہدیاں اکھاں پاٹے ہوئے ٹائراں ول جھات پا کے چار چوفیرے بھرویں نظر نال ویکھدیاں نیں۔

اوہنوں دور تیکر آبادی دا کوئی ناں نشان نئیں دسدا۔ اوہ فیر کجھ سوچ کے جیپ دے ہینڈل نال سڑک توں پراں اک سُکھنے رُکھ نھلے کچی زمین کھودن لگ پیندا اے۔ پروفیسر، حمیدہ تے نکا عزیز جیپ وچ بیٹھے مرن والیاں دے چہرے حسرت بھری نظراں نال ویکھدے نیں۔ محسن دو قبراں کھود کے اک چہ اپنے جگری یار افضل تے دوجی وچ اوہدی ماں فاطمہ نوں دفنا دیندا اے۔ پروفیسر تے حمیدہ نکے عزیز نوں کچھڑ چک کے شہیداں دیاں قبراں تے آکھلوندے نیں۔ محسن دے نال پروفیسر فاتحہ پڑھن لئی اپنے تھر تھر کنبدے ہتھ اتانہہ چک دا اے۔ ابے اوہ دعا توں فارغ نئیں ہوندے تے چوکھیاں ڈھگا گڈیاں دا کھڑ کار فضا وچ گونجدا اے۔ اوہ اپنے مونہہ تے ہتھ پھیر کے گھابری ہوئی نظر نال کچی سڑک ول ویکھدے نیں۔ اوہناں نوں ذرا کو دُور پناہ گیراں دا اک قافلہ ٹریا آوندا دِسدا اے۔ اوہ اپنے شہیداں دیاں قبراں نوں نئیں ہلدے۔ قافلہ جھبٹ کو پچھوں اوہناں دے ساہمنے آجاوندا اے۔ محسن تے پروفیسر دے قدم قافلے ول ودھدے نیں۔ حمیدہ اخیری وار اپنی ماں تے بھرا دیاں قبراں اُتے جھات پاوندی اے۔ فیر اوہ پاٹے ہوئے ٹائراں والی جیپ اوتھے ای چھڈ کے پناہ گیراں دے قافلے نال رل جاوندے نیں۔۔

تن چار سو لٹے پٹے پناہ گیراں دے اوس قافلے دی حفاظت کرن والے بلوچ فوجی سپاہیاں دی گنتی پنجاہ سٹھاں توں ودھ نئیں جاپدی۔ نیانے تینویاں بڈھے مرد گڈاں وچ تے جوان پیدل ٹرے جاندے نیں۔

محسن، پروفیسر، حمیدہ تے نکے عزیز نوں اک گڈی چڑھا کے آپ پیدل قافلے نال ٹُر پیندا اے۔ بلوچی جوان سنگیناں تان کے قافلے دے سجے کھبے، عقابی اکھاں نال

اگانہہ ویکھدے شیراں دی چال چلدے نیں۔ قافلے دے پچھے دو فوجی ٹرک تے اگے کیپٹن صمد دی جیپ ہولے ہولے ٹری جاندی اے۔ جیپ دیاں اگلیاں سیٹاں تے ڈرائیور دے نال چیالا کیپٹن صمد تے پچھا نہہ دو سنگین بردار سپاہی بیٹھے نظر آوندے نیں چلدی جیپ چوں کیپٹن دوربین لا کے ویکھدا اے۔ اوہنوں کجھ دور فسادی اگ دے بھانبڑ امرت سر شہر دے ارد گرد بھڑکدے دسدے نیں۔ جھٹ کو پچھوں جیپ کار رکدیاں سارا ای سبھے گڈیاں اکدم کھلو جاندیاں نیں۔

اک سنگین بردار سپاہی اگانہہ ودھ کے سیلوٹ ماردا اے۔ کیپٹن صمد دے بلوچی زبان چہ کجھ الفاظ اوہدے کناں تیک اپڑدے نیں جنہاں دا مطلب ایہہ ہوندا اے۔ جوان۔ سامنے فساد دی اگ دا دھواں ہن ساہنوں پہلوں نالوں بہتا ہوشیار ہوون دا سنیہا دے رہیا اے۔

اپنے ساتھیاں نوں آکھدے۔ ایتھوں اک پناہ گیر نوں صحیح سلامت منزل تیک اپڑان لئی انہیاں جاناں تلی تے رکھ لین"

سپاہی دوں ہتھاں دا گھگھو بنا کے اچی واج نال بولدا اے

ہشیار! ہشیار! شیر جوانو! سینے تان کے اگانہہ نوں قدم ودھاؤ۔" جیپ کار ہولے ہولے سرکدی اے۔ قافلے والیاں دے دل زور زور نال دھڑکدے نیں پر بلوچی سپاہیاں دے شنگرف ورگوں لال چہریاں تے ڈر خوف دی کوئی علامت نظر نہیں آوندی۔ جد قافلہ شہر دی حد وچوں لنگھ جاندا اے تے کیپٹن صمد۔ بلوچی سپاہی اتے قافلے والے امبر تے تنی ہوئی کالخاں دی گوہڑی چادر ول ویکھدے نیں۔ اپنے چہرے زور زور نال بدل گج دے تے بجلی کڑکدی اے۔ ویکھدیاں ای ویکھدیاں چھم چھم ورہن والے مینہ دے پانی نال قافلے والیاں دے جسے ٹھنڈے ٹھار ہو جاندے نیں۔ اوہ آسے پاسے سر لکاون لئی کوئی ہور تھاں نا لبھن پاروں لنگھنے رکھاں ہیٹھ پناہ لیندے نیں جاں چک لگوئیے دا بھرواں حملہ پروفیسر نوں نڈھال کر دیندا اے۔ جھلینہ دا سلسلہ ادھی رات دیلے رکدا اے۔ فوجی سپاہی جھبٹ لنگھنے

رکھاں وچوں کجھ سکیاں ٹہنیاں وڈھ کے اک نویکلی نھاں تے اکٹھیاں کردے ہین۔ اک فوجی سپاہی ٹرک وچوں پٹرول دا ڈبہ لیا کے اوہناں اُتے لُڈ دیندا اے۔ سبھے قافلے والے اوہدے آلے دوالے بہہ جاندے نیں۔ کیپٹن صمد اپنے سگریٹ لائٹر دا اک چنگیاڑا وکھا کے ذرا کو پچھانہہ ہٹ جاندا اے۔ لکڑیاں چشا، لاں دا اگوں بلن لگدیاں نیں سیک نال قافلے والیاں دے برف دی طرحاں جمے ہوئے جثیاں نوں حرکت ہوندی اے اتے اوہ اکھاں دے اشاریاں نال اک دوجے نوں حیاتی دا نواں سنیہا دیندے نیں۔

زہر بھری سینی رات دے پچھلے پہر دی اخیرلی گھڑی پروفیسر دے ول اُتے اخیری ڈنگ مار دی اے۔ اوہدی حیاتی دی کوئی آس باقی نہیں رہندی۔ اوہ لکڑیاں دے مچ توں ذرا کو پراہنہ سدھا تک بھویں تے پیا اپنے اخیری ساہ گن دا اے۔

محسن تے حمیدہ خشک اکھاں نال اوہنوں اپنے نالوں وکھ ہوندا ویکھدے نیں۔ نگاہ عزیز وچھڑن والے پیو دی چھاتی تے سر رکھ کے ہنجو کیرد اے۔

پروفیسر دیاں اکھیاں ہمیشاں لئی بند ہوون توں پہلاں ذرا کو کھلدیاں نیں اتے رک رک کے موہنہ وچوں ایہہ واج نکلدی اے۔

”حمیدہ، میری دھی! حوصلہ نہ ہاریں بچے دیر نوں دلاسا دے۔ حیاتی دے پینڈے دا انت ہو گیا اے۔ پتر محسن! تیری بھین حمیدہ دا ہن تیرے سوا کوئی آسرا نہیں۔ ایہہ نواز احمد دی منگ اے۔ رب تینوں ایہہ امانت اوہدے نیک اپڑان دی ہمت دیوے توں اوہنوں چنگی طرحاں جانا ایں۔ رب دے حوالے“ تے پچھلے لفظاں چہ ایہہ وصیت کر کے پروفیسر اپنے دوں شہیداں نال جا ملدا اے محسن تے حمیدہ غماں دے ڈونگھے سمندر وچ ڈب کے گواچ جاوندے نیں۔ نگاہ عزیز چیکاں مار مار کے روندا اے۔ کیپٹن صمد دی ہدایت موجب فوجی سپاہی جھٹ پٹ اک رکھ ہیٹھاں ٹویا کڈھ کے پروفیسر حمید اللہ نوں اوہدے وچ دب دیندے نیں۔ پھر فوجی سپاہی اُچی واج نال آکھدا اے

بیلیو! سویر ہو گئی سفر لئی تیار ہو جاؤ۔'

قافلہ تیزی نال اپنی منزل ول ودھدا ئے۔ اتے سویر توں لے کے دن دے پچھے پہر تیکر اوہ کسے تھاں تے نہیں رکدا۔ نا۔ ایں کسے طرحاں وی کوئی خطرہ قافلے

والیاں دا راہ ڈکدا ئے۔ کیپٹن صمد دی ہلاشیری نال قافلے والے ترکالاں توں پہلاں اپنا اپنا سفر مکا دن دا چارا کردے نیں۔ جوں جوں منزل نیڑے نیڑے آوندی اے تیوں تیوں اوہ بہتی تیزی نال اگانہہ ودھدے نیں۔ گڈیاں دا کھڑکار فضا وچ گونجدا ئے۔ تے پیدل ٹرن والیاں دے پیراں نال اڈن والی دھوڑ ودروں وادرلے وانگوں جاپدی اے۔ تیجا پہر مکن مگروں کیپٹن صمد دوربین لا کے گوہ نال دیکھدا اے۔ ہوا دے مست جھونکے رکھاں دے پتیاں نال کھیڈ کے خوشی دا ترانہ گاندے نیں کیپٹن صمد دا انگ انگ لہراؤندا ئے۔ دوروں پاکستان دے سبز جھنڈے دی اک جھلک دیکھ کے اوہدیاں اکھاں وچ خوشی دے ہنجو سچے موتیاں وانگوں ڈھلکدے نیں۔ اوہ چھیتی جیپ وچ کھلو کے اچی واج نال بولدا ئے۔

"بھاگاں والیو! تہانوں سو سو مبارکاں! اسیں اپنی منزل تے اپڑ گئے آں"

بلوچی زبان دے انہاں لفظاں نوں اک فوجی پنجابی وچ دہراؤندا ئے۔

قافلے والے ایہہ لفظ سندیاں سار ای پاکستان دے نال نال کیپٹن صمد زندہ باد دے نعرے ماردے نیں۔ کیپٹن جیپ وچ کھلوتا سبز جھنڈے نوں سلامی دیندا ئے بلوچ فوجی سپاہی جوش وچ آ کے ہوائی فیر کر چھڈدے نیں۔ آخر کیپٹن صمد دی جیپ کار رکدی اے۔ اتے قافلے والے واگہ سرحد پار کر کے دن دا سفر مکا کے ڈبن والے سورج دیاں کرناں وانگوں کھلر جاؤندے نیں۔

۵

واہگہ سرحد پار کر کے پاکستان آون والے ہزاروں پناہ گیر جی ٹی روڈ توں لنگھدے پئے ہیں محسن، حمیدہ تے عزیزہ سڑک دے کنڈھے تے کھلے لنگھن والے لوکاں توں بٹ بٹ تکدے ہیں۔ پر اونہاں نوں کوئی بندہ اپنا جانوں نظر نئیں آوندا۔ نویں دیس دیاں انجانیاں راہواں توں اوہ ناواقف لٹے پٹے مسافر سوچدے نیں۔ کیہڑے پاسے جائیے؟ کنوں اپنے دل دا حال سنائیے؟ پر اونہاں دی سمجھ وچ کجھ وی نئیں آوندا۔ اچن چیت محسن اپنے میلے کوٹ دے اندر دے کھیسے وچوں دساں دساں دے کجھ نوٹ کڈھ کے ویکھدا اے (حمیدہ بانو تے نکے عزیزہ دیاں نظراں آون جاون والے لوکاں ول لگیاں ہوندیاں ہیں)، نوٹاں نوں مڑ اندرلے کھیسے وچ رکھ کے محسن سڑک توں لنگھن والے اک ٹانگے نوں روکدا اے تنوں ٹانگے وچ بہہ جاوندے نیں تے ٹانگہ اگانہہ ٹر پیندا اے۔

"کتھے جاؤگے باؤجی۔ بڈھا کوچوان پچھدا اے۔ ٹانگے دے اگے بیٹھا ڈونگھی سوچ وچ ڈبیا ہویا محسن کوئی جواب نئیں دیندا

"میں کہیا کتھے جاؤ گے۔ باؤجی؟ کوچوان اک وار فیر آکھدا اے"

محسن دے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں

باباجی! شہر دے کسے اجیہے علاقے وچ لے چلو۔ جتھے سنے کہ ایے دا کوئی نکا جیہا مکان لبھ جاوے"

رب جھوٹ نہ بلاوے تسیں مینوں پناہ گیر جاپدے او؟ کوچوان آکھدا اے

محسن مونہوں کجھ نئیں بولدا۔

اوہدا سر ہلدا ویکھ کے کوچوان تیجی وار آکھدا اے۔ جے میری گل سچی اے تے تہانوں کرائے دا مکان لبھن دی کیہڑی لوڑ اے۔ ہندو سکھ جو کجھ بھرے بھرائے گھر چھڈ کے ٹر گئے نیں اوہ جے پناہ گیراں وانگوں تسی وی کسے دا جندرا بھن کے اوہدے تے قبضہ کر لوو۔

معاف کرنا! باباجی! میں تہاڈے ایس مشہورے تے عمل نہیں کر سکدا۔

محسن ایتیاں کہہ کے نفرت نال بڈھے کوچوان ولوں مونہہ پھیر لیندا ئے نیک دل کوچوان دے چہرے تے اداسیاں چھاجاندیاں نیں۔ اوہدا دل آکھدا اے پئی ایہہ رجے پُجے گھر دے نیک جی جاپدے نیں۔ مینوں ایس گھبرو جوان نال اجیہی گل تہیئں سی کرنی چاہیدی۔ ایہہ سوچ کے کوچوان آکھدا ئے "معافی تے مینوں منگنی چاہیدی اے باؤجی! میں تہاڈا دل دکھایا اے۔ جد تیک کہ تہاڈا دکھ دور نہیں ہووے گا۔ میری بڈھی جان کنبدی رہوے گی۔ میرا اک لنگوٹیا یار مکاناں دی دلالی دا دھندہ کردا ئے۔ اوہدے دل چلنے آں۔ مینوں اوس تے بڑا مان اے۔ رب نے چاہیا تے تہاڈے گزارے جوگا کوئی نا کوئی مکان لبھ جاوے گا۔

محسن اوہدی ایس گل دا جواب نہیں دیندا۔ کوچوان چھانٹا ہلار کے گھوڑے نوں شُشکار دائے۔

"چل خاں بھئی غازی مردا۔ تیری خیر ہووے"۔

"الھڑ گھوڑے دے کن کھڑے ہوندے نیں۔ اوہ دُڑکی چال چھڈ کے ہوائی چال چلدائے اوہدے پیراں دیاں ٹاپاں دی واج نال سوچاں ماری حمیدہ دا دل زورزور نال دھڑکدا اے۔ منٹاں سکنٹاں وچ چوکھا پندھ مکا کے اوہ منزل دی حد وچ اپڑ جاندے ائے۔ تے کوچوان نوں ٹانگہ کھلا کرن لئی تھاں لبھن لئی ٹھاڈھا ندر لاکے اپنے گھوڑے دیاں لگاماں کھچنیاں پیندیاں نیں۔ بھرے بازار وچ سجیاں سجائیاں ون سونیاں دکاناں دل حمیدہ بانو، محسن تے نکا عزیز اکھ پٹ کے تہیئں ویکھدے۔ بڈھا کوچوان اک چوکھی کھلی ڈُھلی ہٹاں چونے دی دکان دے باہر ٹھہرے کول آکے۔ اُچی ساری آکھدا ئے

"سلاماں علیکم۔ ٹھیکیدار جی۔ اک سادے لیڑیاں والا پکی عمر دا بندہ جھٹ اندروں نکل کے کوچوان نوں گھٹ کے جپھی پاندا ئے۔ اتے اوہدے ایہہ مٹھے بول کوچوان دے کناں وچ رس گھولدے نیں۔

"آمیرے یار روشن"! توں تے عید داچن اہی ہوگیاں ایں۔ میریاں اکھاں تیری شکل ویکھن نوں ترس گئیاں نیں کتھے رہیا ایں؟ "ایتنے دن کیہ دساں ٹھیکیدار جی"۔ دنیا دے

دھندیاں چوں وہیل ای نہیں ملدی۔ تہاڈے ورگے لنگوٹیے یاراں نوں ملیاں مدتاں ای بیت جاندیاں نیں۔ اج تہاڈے نال اک اچیچا کم پے گیا اے۔ جہدے لئی تہانوں تکلیف دین آیا ہاں"۔

"تکلیف کاہدی یار توں حکم کر۔ تیرے لئی جان وی حاضر اے۔"

"رب تہانوں سلامت رکھے۔ گل ایہہ وے بئی۔ میرے ٹانگے وچ کسے نیک گھر چوں جمیا ہویا اک جوان بیٹھا اے۔ اوہدے نال اک کڑی تے اک بال اے جہنوں ایہہ بنا گھر ڈاڈھے دکھی جاپدے نیں۔ ایہناں نوں سر لکاون لئی تھاں دی لوڑ اے۔ جے تسی اک نکے جیہے کوٹھے دا سر بند کر دیو تے مینوں بڑی خوشی ہووے گی۔"

"بس اینی گل سی۔ یار روشن ایہہ تے ساڈے ساریاں دا فرض اے۔ میرے سعدی پارک والے مکان دا چنگی طراں تینوں پتہ اے۔ اج کل اوہ خالی اے۔ توں پروہنیاں نال اوتھے اپڑ۔ میں مکان دی کنجی لے کے تیرے مگر آونا ہاں۔"

ٹھیکیدار نوں مڑ دکان دے اندر لنگھدیاں ویکھ کے کوچوان ٹانگے کول اپڑ کے آکھدا اے۔

"مکان لبھ گیا اے باؤ جی آ ویرے نال"

محسن۔ حمیدہ تے نکا بال ٹانگے چوں اتر کے چپ چاپ کوچوان دے پچھے پچھے ٹر پیندے نیں۔ سعدی پارک وچ اپڑ کے بڈھا کوچوان اونہاں نوں اک نکے جیہے دو منزلہ مکان دے بوہے اگے کھلون دا اشارہ کردا اے۔ مکان دے سجے پاسے اک لال رنگ دا لیٹر بکس تے سامنی لنگ وچ وڈیاں وڈیاں عمارتاں نظر آوندیاں نیں۔ حمیدہ برقعے دی نقاب دے اوہلیوں گوہ نال لیٹر بکس ول ویکھدی اے۔ جھٹ کو پچھوں ٹھیکیدار اوتھے اپڑ کے مکان دا جندرا کھولدا اے۔ تے ایہہ سارے اندر لنگھ جاندے نیں۔ ٹھیکیدار ڈاڈھا توجہاں ہو کے آکھدا اے

"یار روشن ایہناں کول تے دولے دے لیڑیاں سوا ہور کجھ وی نئیں۔ توں مینوں پہلاں کیوں نئیں دسیا۔؟ کوچوان کوئی جواب نئیں دیندا۔ اپنے چہرے تے محسن مکان چوں باہر آ کے آکھدا اے۔

"تہاڈا بہت بہت شکریہ - مینوں مکان دا کرایہ کیہہ دینا پوے گا؟"

ٹھیکیدار کوجوان دے موہڈھے تے ہتھ رکھ کے کہندا اے - "باؤ جی فکر کرن دی لوڑ نہیں - میں تہاڈے کولوں تن مہینے تیکر مکان دا کرایہ نہیں لواں گا - تسی انہوں اپنا ای گھر سمجھو - تہاڈی لوڑ دیاں چیزاں ایتھے اپڑ جاون گیاں - اللہ بیلی! آرو ٹھن چلیے" ٹھیکیدار تے نیک دل کوجوان دو لوہیں لنگ ڈیسے یار اپنا انسانی فرض نبھا کے ٹر جاوندے نیں - محسن اوہناں نوں عقیدت نال ویکھ کے اپنے دل وچ سوچدا اے "ہجے ساڈے نال جو بیتیاں نیں اوہناں پاروں تے ساری دنیا انساناں دے بھیس وچ خونی درندیاں نال بھری جاپدی اے پر اوہ جاون والے دو دردمند انساناں دے ورتارے نوں ویکھ کے ایہہ مننا پیندا اے - ہجے حالے ایہہ دنیا نیک بندیاں توں خالی نہیں ہوئی" اوہ چوکھا چر ایہو کجھ سوچن مگروں سر سٹ کے مڑ مکان دے اندر لنگھ جاوندا اے -

مکان دے ہیٹھاں اک درمیانہ کمرہ اوہدے اگے نکا جیہا ویہڑا تے سجے ہتھ چوبارے نوں جاون والیاں پوڑیاں ہیٹھ کجھ کلیچھ دی تھاں ویہڑے وچ اک دو منجیاں - کمرے وچ کجھ پاٹیاں تے کجھ ثابت بوریاں تے سامنی کندھ نال لگے اک میلے جیہے کلنڈر دے سوا ہور کوئی شے نہیں دسدی - حمیدہ بانو کمرے وچ وڑ کے اوس کلنڈر ول گوہ نال ویکھدی اے اوہدے تے "ویہہ اگست ۱۹۴۷ء" دے موٹے موٹے حرف نظر آوندے نیں - ویلا لنگھدیاں پتا وی نہیں لگدا تے ویکھدیاں ای ویکھدیاں تن مہینے بیت جاوندے نیں -

ٹھیکیدار دیاں ویلے کویلے بھیجیاں ہویاں چیزاں گھر وچ ایدھر اودھر نظر آوندیاں نیں - حمیدہ اک کرسی تے بیٹھی کاغذ قلم اگے رکھ کے ڈونگھی سوچ وچ ڈبی دسدی اے - اوہدے نال ای عزیزہ منجی تے بہہ کے پہلی جماعت دا قاعدہ پڑھدی اے - بوہے وا کھڑکار سن کے کاغذ قلم میز دی دراز وچ رکھ اوہ کنڈی کھولدی اے - محسن دے بھارے بھارے قدم ویہڑے وچ ڈھٹی منجی ول ودھدے نیں حمیدہ بوہا بند کر دیوندی اے منجی تے سر سٹ کے بیٹھے محسن نوں ویکھ کے اوہدیاں نظراں جھک جاندیاں نیں عزیزہ کمرے وچوں نکل کے آکھدی اے

بھاء جی! ٹھیکیدار ہوراں ایہہ مکان ویچ دتا اے - سویرے نواں مالک آیا سی - اوہنے

آکھیا اے۔ میں مکان دا کرایہ (دو سو) روپئے مہینہ لواں گا۔ اوہ کل فیر آوے گا۔

محسن نکے عزیز نوں کچھڑ چُک لیندا اے۔ حمیدہ چُپ چاپ کھلی کوئی گل نئیں کر دی۔ محسن اپنی کل پونجی کھیسے وچوں کڈھ کے گن دا اے۔ اوہناں گوہ نال دیکھ کے۔ ذرا گوچر: کجھ اوہدے موہنہ وچوں ایہہ الفاظ نکلدے نیں۔ ایہہ کل پنجاہ روپے رہ گئے نیں فیر آکھدا اے

"بانو میرے مگروں جے نواں مالک آوے تے عزیز نوں آکھیں اوہنوں ڈیہہ روپئے دے دیوے۔ اوہنوں مہینے دا کرایہ پیشگی مِل جاوے گا۔ ہُن نواز توں بعد دے نال نال گھر دے گزارے لئی وی کوئی نہ کوئی دھندہ کرنا چاہیدا اے۔ اوہ پوٹریاں ہیٹھوں صاف جھیاں دو خالی بوریاں مینوں لیا دے۔ میں جیہڑا کم سوچیا اے اج ای اوہدا مُڈھ بنھاں گا۔

حمیدہ چُپ چاپ محسن دی ہدایت تے عمل کر دی اے۔ اوہدے ذہن وچ کم بارے پُچھن دا خیال آوندا اے۔ پر اوس خیال نوں ظاہر کرن دا حوصلہ نئیں پیندا۔ دساں دساں دے دو نوٹ اوہ محسن کولوں پھڑ لیندی اے دونویں بھین بھرا بِٹ بِٹ اوہدے ول تکدے نیں۔ تے محسن خالی بوریاں موہڈے تے رکھ کے باہر نکل جاوندا اے

پرانے اخباراں دی ردی۔ خالی بوتلاں مِل لے کے ویچن والے گھٹیا جیہے کم چوں محسن نوں چنگی وال روٹی مِلدی اے پر جہدی خاطر اوہ ڈاڈھی محنت مشقت والے ایس دھندے وچ پیندا اے۔ اوہدا اوہ مقصد پورا ہوندا نظر نئیں آوندا۔ اوس نوں ایہہ سبھے جتن "نواز دی کھوج کڈھن لئی کرنے پیندے نیں۔ اوہدے دن دا چین تے راتاں دی نیندر حرام ہو جاندی اے۔ اوہدے سوہنے جُسے دی رَت غم دِیاں جوکاں چوس دیاں نیں۔ اوہدی ناناں نال پلی جندڑی دکھاں دی اگ وچ سڑ دی اے۔ کدی کدی دھپ وچ لہور شہر دیاں گلیاں بازاراں توں وکھ اوہنوں باہر دیاں وستیاں دے وی سارا سارا دن چکر لانے پیندے نیں اوہ روز سویرے سورج دی پہلی کرن ویکھدیاں سارا ای گھروں نکلدیاں ایہہ دُعا کر دا اے ہے ربا توں جگ دیاں آساں مراداں پوریاں کرنا ایں۔ میرے تے وی کرم کر کے نواز مینوں مِلا دے نواز نوں لبھدیاں لبھدیاں اوہدے لال چہرے دی رنگت پیلی پھک ہو گئی اے اوہدے کولوں ردی لین والا دکاندار اِک دن اوہنوں آکھدا اے۔

"کاکا! توں میرے پتراں وانگوں ایں اپنی بیماری دا کوئی دوا دارو کر۔ تیری حالت میتھوں ویکھی نئیں جاوندی"

محسن اوس ہمدرد بڈھے دیاں گلاں ول اکا ای کوئی دھیان نئیں دیندا کہ دن اوہ ردی کاغذاں دی بوری کنڈ اتے چک کے مکان دا بوہا لنگھدا اے۔ اتے ویہڑے وچ اپڑ کے سنے بوری اوہ دھڑم کر کے منجی اتے ڈگ پیندا اے حمیدا دا رنگ زرد تے دل دی دھڑکن تیز ہو جاندی اے اوہدے لئی محسن دا ڈگناں قیامت نالوں گھٹ نئیں ہوندا اوہدا سارا سریر کنب جاندا اے اوس سوچاں ماری دے سلکھنے ہتھ محسن دے موہڈیاں نیک اپڑ جاوندے نیں محسن اپنے آپ نوں سنبھالن دا چارا کردا ہے۔ پر نامراد گجھے روگ دی ڈاڈھی پیڑ ہاروں اوہدے وچ منجی توں اٹھن دی ہمت نئیں رہندی۔ حمیدہ بانو دا اشارہ سمجھ کے نکا عزیز گلاس وچ پانی لیاوندا اے۔ اوہدے دو تن گھٹ محسن دے دل نوں ٹھنڈ پا دیندے نیں۔ اتے ذرا کو چر حمیدہ دے گھٹن نال اوہدے مہنیاں توں ٹدے جسے دا تھکیواں لہہ جاوندا اے۔

دل دی ڈیدی بیڑی نوں ذرا کو سہارا لدیاں سار ای محسن عزیز نوں کچھڑ لے کے پیار کردا اے۔ حمیدہ نوں خیال آوندے نیں۔ اوہ سوچدی اے پئی ایس اک اچھے گھرانے دے لاڈلے تے مہنگے پتر نے کدے لکھ بھن کے دی دو پہرا نئیں سی کیتا۔ اج ظالم ویلے نے انہوں کنا ستا کر دتا اے۔ ایہہ سبھے دکھ درد مصیبتاں ایس نوں ساڈے کارن سہنیاں پے رہیاں نیں۔ سانوں ایہدی تندرستی خاطر اپنی جان دی بازی لاون توں وی دریغ نئیں کرنا چاہیدا۔ حمیدہ دے جذبات دا طوفان چپ دا جندرا توڑ کے پہلی وار اوہنوں محسن دے سامنے دل دی ایہہ گل کہن نے مجبور کر دیندا اے۔

میرے ویر۔ ویلے دا پنچھی ایہہ گل کدی وی نئیں بھل سکدا۔ پئی اک البیلے پنجاب دے انکھی ویر نیں۔ بھین بھرا دے سچے رشتے نوں چار چن لا کے اچی مثال قائم کر دتی۔ اوہنے اپنی موں بولی بھین دے سکھ دی خاطر زمانے دے دکھاں نوں اپنے سینے نال لا لیا۔ ہن اوہ بھین وی اپنے انکھی بھرا نوں اپنی اکھیاں دا نور تے لہو دی اخیری بوند قربان کرنا اپنا فرض سمجھدی اے اج اوہنے بیمار بھرا دے علاج تے گھر دی کل پونجی خرچ کرن دا فیصلہ کیتا اے۔ اوتھوں آس اے

پئی اوہدا بھرا درد مند بھین دے ایس فیصلے نوں رد نئیں کرے گا۔

حمیدہ دیاں ایہہ گلاں سن کے محسن نوں اوس ویلے مرحوم پروفیسر دے ایہہ الفاظ یاد آونا سے نہیں "تیری اوہ جوان بھین جہدی شکل ویکھن نوں تیریاں اکھاں ترسدیاں نیں۔ میری دھی حمیدہ بانو بلبنوں اوہدی ہو بہو تصویر جاپے گی" محسن اپنے بلھاں تے ذرا کو ہاسا کھلیر کے کہندا اے "میری دردمند بھین نوں فکر کرن دی لوڑ نئیں۔ جدوں میرا جگری یار "نواز" مل گیا میرے سبھے روگ اپنے آپ ای دور ہو جاون گے"

حمیدہ نوں محسن دی ایس گل دا کوئی جواب نئیں سجھدا۔ انے اوہ جھٹ اکھاں نیویاں پا کے کمرے دے اندر چلی جاوندی اے۔ اپنے چھچے مکان دا بوہا کھڑکدا اے۔ باہر اک بڈھے ڈاکیئے دیاں نظراں بوہے دی تختی تے لکھے ہوئے ایناں لفظاں اتے جمیاں ہوندیاں نیں۔

"محمد محسن۔ مکان نمبر ۱۳۔ سعدی پارک لہور۔ محسن دے باہر نکلدیاں سار ای ڈاکیہ موٹے موٹے شیشیاں والی عینک نال اوہنوں ویکھ کے پچھدا اے۔ محمد محسن تہاڈا ناں ایں۔

محسن سر ہلاوندا اے۔ جی

"ایہہ لوہ پنجاہ روپیاں دا منی آرڈر نالے اپنا اک رجسٹری لیٹر۔ ایس کاغذ تے دستخط کر دیہو محسن اوہدے کولوں دوویں چیزاں لے کے سوچیں پے جاندا اے۔

"پئی میرا تاں کوئی جانوں بندہ ایسے تیکر مینوں نئیں ملیا۔ ایہہ روپیے تے لیٹر کنے بھیجے نیں۔ کتے گھر لبھن وچ ڈاکیئے کولوں بھل تاں نئیں ہو گئی؟

اوہ کجھ سوچ کے لفافہ کھولدا اے۔ اتے لیٹر دی تحریر محسن دی حیرانی وچ ہور وادھا کر دیندی اے۔ بڈھے ڈاکیئے دیاں بھکھیاں نظراں اوہدے ہتھاں ول ویکھدیاں نیں۔

"تہانوں میرے نال ہور کوئی کم اے؟

محسن ڈاکیئے نوں پچھدا اے۔

"نئیں جی! اساں تے تہاڈا جو کم سی اوہ کر چھڈیا اے۔ ہن تسی ——" ہن تسی وسدے بھلے اسیں چلدے بھلے"

محسن اوہدی گل دا کوئی جواب نئیں دیندا۔ اوہنوں مکان دا بوہا ڈھونڈیاں ویکھ کے

بڈھاڈاکیہ ٹبہ ٹبڑ کر داٹہ جاندا اے۔

کِنّے بے عقل نے ایہہ لوک۔ ایہنادی نئیں سمجھدے۔ پئی پنجاہ روپیاں جوں وھیلی پولی ساڈا حق بن دا اے۔ خیر۔ اج سویرے سویرے کِس بھوہری والے دا موہنہ ویکھیاسی۔ کِسے پاسیوں آنہ نئیں لبھا۔"

محسن پنجاہ روپئیے تے لیٹر حمیدہ بانو نوں پھڑا کے آکھدا اے۔

" بانو! تینوں ایہہ روپئیے تے رجسٹری لیٹر" اخلاق سدھار پرہیا" دی پردھان نے بھیجے نیں" لیٹر دا مضمون پڑھ کے حمیدہ بانو تے ایہہ حقیقت کھلدی اے۔" پئی اونہے اپنی اک کہانی دیاں جو قسطاں لکھ کے بھیجیاں سن۔ پنجاہ روپے اونہاں دا انعام ایں۔ اتے اخلاق سدھار پرہیا اوہدی کہانی کتابی شکل وچ چھاپن دا چاراکر رہئی اے۔ ہُ محسن سوچدا اے۔ پئی اتھے بہر گھر دے اندر رہن والی حمیدہ نوں اخلاق سدھار پرہیا دے دفتر دا پتہ کیویں لگا؟ پر حمیدہ" تریجن اخبار" دا اک پرانا پرچہ وکھا کے اوہدا وسوسہ دور کر دیندی اے۔ اوہدی زبانی محسن نوں پتہ لگ دا اے۔ پئی ردی کاغذاں وچوں لبھن والے" تریجن اخبار" دے پرانے پرچے وچ" اخلاق سدھار پرہیا" دے دفتر دا پورا پتہ لکھیا ہویا اے۔ اوہ کِسے کِسے ویلے کہانی دی، قسط لفافے وچ بند کر کے ننّکے عزیز نوں پھڑاندی رہئی اے۔ اتے ننّانا باہر مکان دے باہر کندھ نال لگے ہوئے لیٹر بکس وچ پا آوندا سی۔

٦

لہور شہر دے اک چوکھے رونق والے بازار وچ ردی کا

دی دکان اندر بڈھا دکاندار حساب کتاب وچ رجھیا نظر آوندا اے۔ اوہدے سامنے دو بندے ہولے ہولے آپس وچ کجھ گلاں کر دے نیں۔ محسن چپ چاپ دکان دے تھڑے کول کھلوتا اوہناں ول نئیں ویکھدا۔ جھٹ کُو پچھوں دکاندار پھتوئی دے کھیسے وچوں کجھ نوٹ کڈھ کے اوہنوں پھڑاندا اے۔ دونویں بندے بھرویں نظر نال اوہدی ول تکدے نیں۔ اتے محسن روپیے لے کے سڑک پار کرن لگ پیندا اے۔

"ایہہ جوان کئی واری ساڈے ہندیاں ایس دکان تے آیا اے۔ پر اسیں اوہنوں کدے دی ہسدیاں نئیں ویکھیا"؟

اک بندے دے بلھاں تے ایہہ الفاظ ٹھہر کے گم فیر دکاندار بولدا اے۔ ایس نے میرے نال وی کدی لمی چوڑی گل نئیں کیتی۔ مال دا جو مل پا دیواں۔ لے کے ٹر جاندا اے۔ دوجے گاہکاں وانگوں جھگڑا نئیں کردا۔ انج جاپدا اے جیویں کسے گجھے روگ نے اہدے بھاں توں ہاسے کھوہ لئے نیں۔ دوجا بندہ ٹھنڈی ہاہ بھر کے آکھدا اے۔

"ایس دنیا دا کسے نے انت نئیں پایا۔ سیانے کہندے نیں: ملک ماہی دا وسّے۔ کوئی روے تے کوئی ہسّے"

اینے چر وچ سڑکوں پار ڈانگ دے سہارے کھلے اک انھے فقیر دے گیت دی واج اوہناں دے کناں تیک اپڑدی اے۔ گیت دے درد بھرے بول محسن دے دل نوں وی ڈاڈھی پھچ پاوندے نیں۔ اوہ سڑک پار کر کے اوہدے کول کھلو جاندا اے۔ بھرے بازار وچوں لنگھن والی خلقت اوہناں ول کوئی دھیان نئیں کردی فقیر ڈانگ سہارے ہولے ہولے ٹر پیندا اے جیوں جیوں اوہدے قدم اگانہہ ودھدے نیں۔ اوہدی واج وچ وادھا ہوندا جاندا اے۔ محسن اوس انھے فقیر دے مگر مگر ٹردا اے۔ اوہنوں اوہدے گیت دے بول روتر دیہاڑے ایس جگ وچ ہوون والیاں

بھیانک وار داناں دیاں تصویراں وکھاندے نیں۔ اوہ ویکھدا ئے۔

"ہئی اک پاسے دنیا والے وڈے وڈے دولت منداں نوں جُھک جُھک کے سلاماں کر دے نیں۔ اتے دوجے پاسے اوہو ای زر پرست لوک موٹر ہیٹھاں آ کے دم توڑن والے اک غریب بندے توں نفرت بھری نظر نال ویکھ کے لنگھدے نیں۔ اوہ ویکھدا ئے۔ اک گنڈ کپ کسے ماڑے غریب بندے دی کل پونجی کھوہ کے نسی جاندا ئے۔ مظلوم دے مونہوں پھڑلو! پھڑلو دیاں واجاں نکلدیاں نیں۔ پر گنڈی کپ دے ظالم ساتھی اوہدے اگے کند وانگوں کھلو کے کھڑ کھڑ ہسدے نیں۔ اونہوں دوپہر ویلے چمکاں ماردا سورج دنیا دے کسے ڈاڈھے دکھی انسان دا سڑدا ہویا دل جاپدا ئے۔ اتے رات دی گھپ چوں جنم لین والے تارے دردمنداں دے اتھرو نظر آوندے نیں

ویلے دے پنچھی دی اڈان وچ رتی جناں وی فرق نئیں پیندا۔ رات دن دے جگر دیاں تلخیاں محسن دی حیاتی نوں موت تاں وی بدتر بنا دیندیاں نیں۔ اوہ بازار وچوں لنگھدا ویلے کویلے اتے فقیر دے بول سن کے کسے زخماں نال چور پنچھی وانگوں تڑفدا ئے پر اوہدے مونہوں اُف تیک نئیں نکلدی۔ ایسے طرحاں دو مہینے ہور لنگھ جاندے نیں تے اوہ اک دن "نواز" نوں لبھن بارے گل بات کرن لئی اخبار حق نواز دے دفتر جاندا ئے۔

دفتر دے کمرے وچ نیوز ایڈیٹر تے اک سوٹ بوٹ والا جوان ارشاد احمد حق نواز اخبار دی اک خبر تے تبصرہ کر دے نیں۔ محسن اوتھے اپڑ کے اوس جوان نوں گوہ نال ویکھدا اے۔ دوہاں دیاں نظراں چار ہوندیاں نیں جھٹ کو پچھوں محسن تے ارشاد احمد گھٹ کے جپھی پالیندے نیں۔ نیوز ایڈیٹر نوں ایہہ جان کے ڈاڈھی خوشی ہوندی اے ناپئی ایہہ دونویں جوان اکو شہر وچ جمن پلن والے لنگوٹیے یار نیں۔ اوہ ارشاد احمد نوں آکھدا اے "خان جی! ایہناں تے ایں اوہ خبر اخبار وچ چھپن لئی دتی سی۔ جہدے تے ہنے ہنے اسیں تبصرہ کر رہئے ساں"۔

ارشاد احمد اوہدی گل دا کوئی جواب نئیں دیندا۔ اتے محسن دی باہنہ پھڑ کے جھٹ اخبار دے دفتر چوں باہر نکل آوندا اے۔ دفتر دے باہر اوہدی نویں نکور موٹر کار کھلی نظر آوندی اے۔ محسن تے اوہ اوہدے وچ دونویں نال نال بہہ جاندے نیں۔ تے موٹر کار مال روڈ تے دوڑدی اے رستے وچ دونویں یار کوئی گل بات نئیں کر دے ارشاد احمد اک چوکھی وڈی بلڈنگ اگے موٹر کار نوں روکدا

اے۔ محسن نوں اوس بلڈنگ دے متھے تے ایہہ موٹے موٹے الفاظ لکھے نظر آوندے نیں۔

" ارشاد ہوٹل اینڈ ریسٹورنٹ" ہارن دی واج سن کے اک سادے لیڑیاں والا سکاسڑ یا پکی عمر دا بندہ جھٹ باہر نکل دا اے۔ محسن اوہدے دل گوہ نئیں کر دا۔ سکاسڑیا بندہ اگانہہ ودھ کے جی آیاں نوں آکھدا اے۔ اتے ارشاد احمد دے بلھاں اتے ایہہ الفاظ تر کدے نیں۔

" ایہہ ارشاد ہوٹل دے مینجر نیں۔ ایہناں نوں ہیں تے ہوٹل دے سبھے ملازم چاچا چھل چھل آکھدے آں۔ بڑے دانے تے کم دے بندے ہیں"

محسن ارشاد احمد دی گل دا کوئی جواب نئیں دیندا۔ تینوں ہولے ہولے قدم ودھا کے ہوٹل دے اندر لنگھ جاندے نیں۔ چاچا چھل چھل جھٹ پٹ اک سجے سجائے صاف ستھرے کمرے دا بوہا کھولدا اے۔ تاں فیر ارشاد احمد دے ایہہ الفاظ محسن دے کناں تیک اپڑ دے نیں۔

محسن یار تینوں اج ل کے میرے پیر بھوں تے نئیں لگدے کئیاں ونہاں توں اخباراں وچ چھپن والے تیرے وڈیرے مضمون نے میریاں اکھاں دی نیندر کھولئی اے اوہدے وچ پروفیسر افضل تے اوہدی ماں دے ظالم ورتیاں دے ہتھوں قتل ہوون دا قصہ پڑھ کے پتھر توں پتھر دل آدمی وی ڈھاواں مار مار کے رووں لگ پیندے نیں۔ تیرے وانگوں پروفیسر ہوری میرے مہربان استاد تے افضل میرا جگری یار سی۔ مضمون دا اک اک لفظ بڑی گوہ نال پڑھ کے میں ساری ساری رات ایہو سوچدا رہناں آں۔ پئی حمیدہ تے لکا عزیز کس حال وچ ہوون گے؟ اوہناں دے دلاں تے کیہہ بیت دی ہووے گی؟ ایہہ سبھ کجھ جانن دی خواہش مینوں نیوز اڈیٹر کول لے گئی۔ اوتھے تیرا ملنا میرے لئی قارون دے خزانے نالوں گھٹ نئیں مینوں آس اے۔ پئی توں میریاں سبھے ہمدردیاں حمیدہ بانو تیک اپڑا دیویں گا"

ارشاد احمد دی حالے گل نئیں مکدی تاں چاچا چھل چھل بیرے دے نال مڑ کمرے وچ آوندا اے۔ بیرے دے باہر ٹر جاون مگروں ارشاد احمد اپنی گل اگانہہ ٹورن لئی آکھدا اے۔

" آج کل توں کم کیہہ کرنا ایں؟ تے رہائش کتھے دے؟

" گزر گزران لئی ماڑا جیہا دھندہ کری دا اے۔ تے کرائے دے نکے جیہے مکان وچ سر لکا کے بیٹھے آں۔ ایہہ کاروبار تے رہائش دے مسئلے نوں تے میں چھیڑن دی کوئی لوڑ ای نئیں

سمجھ دا۔میری حیاتی دا سبھ توں وڈا مسئلہ تے نواز احمد دی ذات اے۔اوہدے بناں میرا جینا حرام ایں"۔

محسن دی ایہہ گل سندیاں ساراں ارشاد دے متھے تے وٹ پے جاوندے نیں پر اوہ جھٹ بلھاں تے جھوٹھا ہاسا کھلار کے آکھدا اے۔

"تیری حیاتی دی ایہہ سبھ توں وڈی اوکڑ دور کرن لئی میری جان وی حاضر اے ہیں کل ای اخباری نمائندیاں نوں بلا کے "نواز احمد" نوں لبھن دا بھرواں پروگرام بنا واں گا۔توں کل شامیں پنج وجے ایتھے اپڑ جانویں۔ہن چھڈ ایہناں گلاں نوں۔تے بے فکر ہو کے چاہ پی"!

ارشاد احمد ایہہ جھوٹھی تسلی دے کے اپنے اگے پئیاں مٹھیائی تے فروٹ دیاں پلیٹاں تے جھکدا اے پر محسن اوہناں ول اک نظر وی نئیں ویکھدا۔اوہناں توں ذرا کو وتھ تے چپ چاپ کھلوتا چاچا چھل چھل چور اکھیں ویکھدا اے۔ارشاد دے گھڑی گھڑی کہن موجب خالی چاء دے دو چار گھٹ سنگھوں لنگھا کے محسن صوفے توں اٹھ کھلوندا اے۔

کیہ گل اے محسن؟ بہہ جا۔ میں تے حالے تیرے نال رج کے گلاں وی نئیں کیتیاں ارشاد آکھدا اے۔

نئیں یار۔ مینوں اک ضروری کم ایں ۔ فیر آواں گا۔
محسن ڈاڈھا بیزار ہو کے کہندا اے۔

"اچھا تیری مرضی ۔ میں تینوں مجبور نئیں کردا۔ پر یاد نال کل ٹھیک پنج وجے سبھے کم چھڈ کے ایتھے اپڑ جانویں۔ میں تے اخباری نمائندے تینوں اڈیکاں گے۔"

محسن سر ہلاوندا اے ۔اتے اوہدے کمرے چوں باہر نکلدیاں ساراں ای ارشاد احمد تے چاچا چھل چھل آہمنے ساہمنے چوڑے ہو کے بہہ جاوندے نیں۔جھٹ کو پچھوں ارشاد احمد الماری وچوں شراب دی بوتل تے دو گلاس کڈھ کے ساہمنے رکھ لیندا اے۔چاچے چھل چھل دیاں مکار نظراں بوتل اتے جم جاوندیاں نیں ۔ ارشاد شراب دا اک پیگ اوہنوں پھڑا کے آکھدا اے۔

تیری چھل چھل کتھے ٹر گئی اے چاچا۔ بلھاں تے چپ دا جندرا کیوں لایا ای"؟

"ارشاد جی ! اسیں ہتھیلی اُپر تے اپڑلی ہٹھ کردین والے بندے آں۔ پر تہاڈی اک پھکرے بندے نال ہمدردی کرن والی گل ساڈی سمجھ وچ نئیں آوندی"

ایہہ گل سُن کے ارشاد دے ہاسے دی واج سارے کمرے وچ گونجدی اے۔

"چاچا! توں چنگی طرحاں جانتا ایں۔ پئی اساں کدی گھاٹے والا سودا نئیں کیتا۔"

ارشاد ہاسا روک کے آکھدا اے۔

"! ہوتاں میں پچھناں۔ پئی اوس فقیر دی گدڑی وچ اوہ کیہڑا قیمتی لال لکیا ہویا اے۔ جہدی خاطر تُسی ہمدردیاں دے خزانے لٹاون لئی تیار ہو گئے او"؟

"چاچا اوہنوں لعل نئیں کوہِ نور ہیرا آکھ! کوہِ نور ہیرا۔ اوہ پروفیسر حمید اللہ دی پری چہرہ دھی (حمیدہ بانو) اسیں جالندھر شہر دے اکو محلے وچ رہندے ساں۔ کجھ ورھے پہلاں میں نوں سویر وسویر ٹیوشن لئی پروفیسر دے گھر جانا پیندا اسی اک دن اچن اچیت اوہ اپنی جھلک دکھا کے میری اکھاں توں اوہلے ہو گئی اتے ڈاڈھے جتن کرن نال دی اوہنے دوجی وار اپنا مکھ ناہ وکھایا۔ فیر کالج دی پڑھائی مُکن پاروں پروفیسر دے گھر جاون دی تاہنگ ای مُک گئی۔ چوکھا چر اوہدے ہجر دی اگ وچ سڑن مگروں ہن میں نوں اوہ کوہ نور ہیرا اسدے ہلاس دے تاج وچ سجاون دا موقع مِل گیا اے۔

ارشاد احمد دی گل سُندیاں سارا ای چاچے چھُل چھِل دے موہنوں ایہہ الفاظ نکلدے نیں۔ "لگے لے دنیا دے مزے"

ارشاد جھٹ آکھد اُٹھے۔

دنیا دے مزے تاں اوس ویلے لٹاں گا جدوں اوہ پھکرا محسن ساڈی اک ڈوہنگی چال دے مخملی جال وچ پھس کے اوس ہیرے نوں ساڈے ہتھ ویچن تے مجبور ہو جاوے گا۔"

چاچا چھُل چھِل ذرا کو سوچ کے کہند اُٹھے۔

ارشاد جی۔ چاچا چھُل چھِل چنگی طرحاں تہاڈا مطلب سمجھ گیا اے۔ ہن تُسی تیل ویکھو تے تیل دی دھار۔ بڑی چھیتی اوہ ادھ مویا پنچھی میرے فولادی پنجے وچ آ کے حیاتی دی بھیکھ منگے گا

استے اوہ جنتی حور تہاڈی بغل وچ بہہ کے کھڑ کھڑ ہسے گی"۔

ارشاد تے چاچا چھل چھل اک مُچھ کھیڈ کھیڈن دا متہ پکا کے اُچی اُچی ہسدے نیں۔ اوہناں دی کرخت واج اخلاق تے شرافت دیاں حداں توڑن لئی ڈاڈھا بھیانک روپ دھار لیندی اے۔ مٹھیائی تے فروٹ اوہناں دے ڈھڈاں دے دوزخ وچ سڑدے نیں۔ شراب دی بوتل وچ اک بوند وی باقی نہیں رہندی۔ اتے اوہ اخیری دو پیگ پی کے بے سُرت ہو جاوندے نیں۔

محسن گھر اپڑ کے حمیدہ بانو نوں ارشاد نال ہوون والی ملاقات دا حال سناوندا ئے اوہ ایس بارے محسن نال کوئی گل نہیں کردی۔ اتے نیویں پا کے سوچدی اے پئی اک خان بہادر دا امیر کبیر پُتر ساڈے ورگے مسکیناں نال کیہ ہمدردی کرے گا؟ اوہنوں ایہہ گل چنگی طراں یاد ہوندی اے پئی اوہدے پیو کول پڑھن لئی آون والے محلے دے دوجے نوجواناں وچ ارشاد دی شامل سی۔ ایس توں ووھ اوس بدکرداری نیت بارے حمیدہ نوں کجھ سوچن دا خیال وی نہیں آوندا۔

محسن دوجے دن اپنا وعدہ نبھاون خاطر پنج وجے توں کجھ پہلاں ایں ارشاد ہوٹل ول ٹُر پیندے ائے۔ اوتھے ارشاد دے کمرے وچ ترن نقلی اخبار نویس تے چاچا چھل چھل محسن نوں اپنے جال وچ پھساون دیاں کاڈھاں کڈھ دے نیں۔ چاچے چھل چھل دی اک گل گوہ نال سُن کے ارشاد کہند ائے۔ چاچا توں ٹھیک آکھناں ایں۔۔۔۔۔۔
پر میری بیوی بن کے حمیدہ بانو نوں دعوت دا سدا دیون والی زنانی کتھوں لبھے گی"؟
"گُٹ لے وینیاں دے مرے۔ ارشاد جی! تہاڈا ایا سمبن بارے کیہ خیال اے"؟
ارشاد خوشی نال اُچھل کے آکھد ائے۔

مک گئی گل۔ واہ بھئی واہ! چاچا چھل چھل۔ جواب نہیں تیرا۔ بھئی چاچے نوں رج کے داد دیو۔ ڈاڈھی کاڈھ کڈھی سُو"۔

تنہوں نقلی اخبار نویس اُچی اُچی واہ! واہ کردے نیں۔ اپنے جرچہ ہوٹل دے بیرے کولوں محسن دے آون دی خبر سُن کے اوہناں دے بلھاں تے چپ دا جندرہ

مگ جاوندا اے ۔ ارشاد محسن نوں جی آیاں نوں آکھن لئی کمرے چوں باھر نکلدا اے ۔ جھٹ کو پچھوں دونویں اندر آوندے نیں ۔ ارشاد نقلی اخبار نویساں نال محسن دی جان پچھان ایہناں لفظاں نال کرداندا ئے

"محسن تینوں ایہہ جان کے بڑی خوشی ہووے گی ۔ پئی ایہہ تے ایہہ میرے اخبار نویس بھراواں سنے نواز احمد" نوں بھن دی مہم دا اڈھ بنھ دتا اے ۔

رب نے چاہیا تے اسیں سبھے رل کے چھیتی اوہدی کھوج کڈھ لواں گے"

محسن ارشاد دی گل گوہ نال سن کے اوہدے حواری نقلی اخبار نویساں ول دیکھدا اے ۔ اتے اک حواری دے ایہہ بول اوہدے کناں تیک اپڑدے نیں ۔

" ارشاد جی ۔ اسیں ایس مہم نوں توڑ چڑھان لئی سر دھڑ دی بازی لا دیواں گا ۔ پر ہن تہانوں دیں ساڈے نال کیتا ہویا اک وعدہ پورا کر دینا چائیدا اے

" کیہڑا وعدہ ۔ مینوں تاں کجھ وی یاد نئیں"

ارشاد انجان بن کے پچھدا ئے

"اینی چھیتی بھل گئے او ارشاد جی ؟ اج توں دو مہینے پہلاں تساں آکھیا سی ۔ پئی میں اپنے ویاہ دی خوشی وچ یاراں نوں ڈاڈھی بھرویں دعوت دیاں گا ۔ اساں کئی وار تہانوں یاد کرایا اے ۔ پر تسی گوہ ای نئیں کردے ۔"

دوجے حواری دے ایہہ الفاظ سن کے ارشاد کہندا اے ۔

بھئی ایہہ فضول کماں وچ روپیہ برباد کرنا کوئی چنگی گل نئیں ۔ ایسے لئی میں تہانوں ٹال مٹول کردا رہیا آں ۔ پر ہن یاراں دی خاطر مینوں دعوت دا سربندھ کرنا ای پوے گا ۔ یار دی خوشی میری خوشی اے ۔ تسی کل شامیں چھ وجے میریاں بھرجائیاں تے بچیاں نوں لے کے میرے گھر اپڑ جانا"

تیجا حواری صوفے توں جھٹ اٹھ کے آکھدا ئے ۔

" ٹھیک اے تسی محسن ہراں نوں تاکید کر دیو ۔ پئی ایہہ نواز احمد دے بارے لکھے ہوئے کسے مضمون دی نقل کل نال لے کے آون ۔ اسیں ہن چلے آں ۔"

پہلاں توں سچی ہوئی گل بات موجب ارشاد دے حوالے او تھوں ٹر جاوندے نیں اتے ارشاد چُپ چاپ کھلوتے چاچے چھِل چھِل نوں کہندا ائے۔

"چاچا۔ محسن دے گھر دا پتہ لکھ لے۔ کل میری بیوی دعوت واسطے کے حمیدہ بانو کول اپڑ جاوے گی۔ اسیں اوس پاسے ول اک بندے نوں گھٹنے ہلن جاونا ایں۔ محسن نوں راہ وچ لاہ دیاں گے۔ آؤ ہُن چلئیے۔"

ارشاد اس ویلے محسن نوں کوئی گل کرن دا موقع ای نئیں ویندا۔ اتے اوہدے گل وِچ بانہہ پا کے ہوٹل وچوں سڑک تے آجاوندا اٹے۔

۷

علم ، ادب ، صحافت تے سیاست دا مرکز کہاون توں دکھ ، ہور ڈھیر خوبیاں والے شہر لہور دے اک بازار دا ناں "ہیرا منڈی" اے۔

اُردو دے اک وڈے لکھاری مرحوم شورش کشمیری ہوراں اپنی کتاب دا اس بازار میں) ہیرا منڈی دے علاقے دا ڈاڈھے پچے تلے لفظاں وچ نقشہ پیش کیتا اے۔

اوہناں دی اُردو کتاب ، دے کجھ حصے دا پنجابی وچ ایسراں ترجمہ کیتا گیا اے۔

اوہ پیچیدار گلیاں، تے خاباں توں ترسن والے بازار۔ جتھے راتاں جاگدیاں تے دن سوندے نیں۔ جتھے عورت دیاں بوٹیاں روپے دے نکڑ وچ تلدیاں نیں۔ اوہدے بلھ وکدے نیں۔ اوہدیاں گلاں وکدیاں نیں۔ اوہدا پیار وکدا اے۔ اوہدیاں پلکاں دا سکون تے زلفاں دی چھاں وکدی اے۔

پتہ نئیں اوس بازار نوں ہیرا منڈی دا ناں کہنے دِتا، سچ مچ اوہ ہیریاں دی منڈی اے۔ اوتھے موتی وکدے نیں۔ جواہرات فروخت ہوندے تے نیلم نیلام کیتے جاوندے نیں۔"

کالی رات اپنیاں زلفاں دا چھتّر کھلار کے سپنی وانگوں شوکدی اے۔ پر اوہدی شوکر بجلی دے قمقمیاں نال جگ مگ جگ مگ کردے ہیرا منڈی بازار وچ رُجھے ہوئے لوکاں دے کناں تیک نئیں اپڑدی۔ اوس بازار دے اک کوٹھے اُتے اجیہے لوک بیٹھے نظر آوندے نیں۔ جنہاں نوں دن دے چِٹے چانن وچ عوام دا سادہ لوح طبقہ سیاسی لیڈر، قومی رہبر۔ اُچے دانشور تے پتہ نئیں ہور کیہہ کیہہ سمجھدا اے ؛ رات دے ہنیرے وچ سجرے جیاں دا کاروبار کرن والے سماج دے اوہناں ٹھیکیداراں دے اگے ایسے دھرتی دیاں دو جوان ٹمیاراں بن ٹھن کے بیٹھیاں نیں۔ اوہناں توں ذرا کو دِتھ تے "یاسمین" بڑے ٹھاٹھ نال بیٹھی طنبورے دیاں تاراں نال کھیڈدی اے

سبھے تماش بین اوس دکاؤ مال ول بھکھیاں نظراں نال تکدے ہین یاسمین دے نگر بیٹھا ہویا اک موٹا تازہ جیوکھا تگڑا پہلوان لمیاں لمیاں مچھاں نوں مروڑا دے کے اوہناں ساریاں نوں گھور گھور کے ویکھدا ائے۔

ارشاد تے چاچا چھل چھل شراب دے نشے وچ بدمست ڈگدے ڈھیندے اوس کوٹھے تے اپڑدے ہین۔ مچھاں وال پہلوان تے ہور سبھے تماش بین کھڑ کھڑ ہسدے نیں۔ تھر تھر کنبدے چاچے چھل چھل دا ساہ وچ ساہ نئیں رلدا۔ ارشاد تکئے نال ڈھولا کے بہندیاں سار ای کہندا ائے۔

اگے پچھے تاں بڑی چھل چھل کرنا ایں چاچا! ہن کیہ دورہ پے گیا اے تینوں؟ قیم ہو کے بیٹھ۔ توں چنگا تماش بین ایں"

ارشاد جی! ملک الموت نوں سامنے ویکھ کے میری جان کنبدی اے

چاچے چھل چھل دے موہنوں رک رک کے ایہہ الفاظ نکلدے ہین اتے اک واری فیر بالا خانے وچ ہاسیاں دی واج گونجدی اے۔

"بھئی یاسمین! ایہہ چاچے چھل چھل دے وس دی گل نئیں۔ موٹے بندے نوں ویکھ کے ایہدا لہو خشک ہو جاندا اے۔ توں ساڈے ساریاں دے رنگ وچ بھنگ ناں ہہ پا۔ ذرا گھڑی لئی موٹے نوں باہر ٹور دے۔"

ارشاد دے کہن موجب یاسمین مچھاں والے پہلوان نوں اشارہ کردی اے اتے اوہ جھبٹے اوتھوں اُٹھ کے دُوجے کمرے ول ٹُر جاندا ائے۔

اوہدے جاندیاں سار ای چاچے چھل چھل دی زبان قینچی وانگ چلدی اے

" اوہ اسیں تے ہیٹھلی اُپر تے اُپرلی ہیٹھ کر دیون والے بندے آں

ساڈے ساہمنے کون ٹک سکدا ائے" لُٹ لے دنیا دے مزے"

تماش بین چھل چھل دیاں گلاں دا مخول اڈاوندے نیں۔ جوان مٹیاراں دا ہاسا نئیں رکدا۔ یاسمین آکھدی اے۔

"ہلا ایہہ گل اے۔ ستراں فیر شیر موٹے نوں!"

اوہ بادشاہو! اوس سنڈھے نوں سترن دی کیہ لوڑ اے ساڈوں مارن لئی تے تہاڈے نیناں دے تیر ای کافی نیں۔ ترنا فاؤ نا۔ ساڈوں دو مٹھے بول سنا دیو

سبھے تماش بین چاچے چھل چھل دی ایہہ گل سن کے خوش ہوندے نیں۔
جھٹ کو پچھوں اونہاں دے بلھاں تے چپ دا جندرا لگ جاوندا اے۔

طنبورے دیاں تاراں وچوں مٹھے سُر نکلدے نیں۔ یاسمین جھوم جھوم کے گاوندی اے طبلے دی تھاپ تے جوان مٹیاراں تھرکدیاں نیں۔ اونہاں دے گھنگھرواں دی چھنکار تے یاسمین دی بانکی بھری واج سن کے تماش بیناں نوں اپنے آپ دی سُدھ بُدھ نئیں رہندی۔ اوس ویلے سماج دے اونہاں ٹھیکیداراں اگے دو جوان مٹیاراں دے روپ، وچ پنجاب دی انکھ تے غیرت نچدی اے۔ چھن چھناں چھن دیاں واجاں بالاخانے وچ گونجدیاں نیں۔ یاسمین دے اک اک بول اُتے نوٹاں دا مینہ ورھدا اے۔ تماش بین ودھو ودھ کے محنت کشاں دی لٹی ہوئی کمائی بے دریغ لٹاندے نیں۔ اونہاں دے کھیسے خالی ہوندیاں سارا ای ناچ گانے دا سلسلہ وی مک جاندا اے۔

کھیسیوں خالی بھکھے تماش بین بالاخانے دیاں پوڑیاں ول ٹر پیندے نیں تے نچن والیاں جوان مٹیاراں مٹھی نیندر دا مزا لین لئی دوجے کمرے دا رخ کردیاں نیں بالاخانے وچ یاسمین، چاچا چھل چھل تے ارشاد دے سوا چوتھا کوئی بندہ نظر نئیں آوندا یاسمین فرش تے کھلرے نوٹ کٹھے کرکے تھوڑی بھرویں نظر نال اونہاں ول ویکھدی اے اوس کھرانٹ تے کھچری طوائف دیاں نظراں جھٹ ایہہ اندازہ لالیندیاں نیں۔ "ایہہ ایہہ مہذب بدمعاش کسے وڈی واردات دا سنیہا لے کے آئے نیں،، ارشاد نوں اپنے اگے ہار سنگھار لا کے بیٹھی یاسمین نال کوئی گل کرن دا حوصلہ نئیں پیندا۔ ادھرے جوبن دا لشکارا ویکھ کے اوس حرصی تماش بین دی زبان گنگی تے اکھاں چندھیا جاندیاں نیں۔ فیر چاچا چھل چھل اگانہہ ودھ کے یاسمین دے کن وچ کجھ کھسر پھسر کردا اے۔

یاسمین سر ہلا کے آکھدی اے۔

"میں چنگی طرحاں سمجھ گئی آں تہاڈا مطلب پر ایہہ کم تہاڈے پہلے کماں نالوں ڈاڈھا مشکل جاپدا اے۔ خیر کوئی گل نئیں مینوں ایہدا معاوضہ کیہ ملے گا؟

کم سرے چڑھ جاوے فیر جو تسیں دنداں چوں منگیں گی۔ ساڈے ارشاد جی اوہوای دین گے۔ لٹ لے دنیا دے سوے!"

چاچا چھل چھل فرفر بولدا اے۔ یاسمین تے چاچے چھل چھل دی گل جاے پوری

نئیں ہوندی۔ اینے چر وچہ چان چک اک پاٹے پرانے لیٹریاں والا ملنگ بالا خانے تے وارد ہوند ائے۔ اوہدے ہتھاں وچہ کچ دے کڑے تے گل وچ پھلاں دے ہار نظر آوندے نیں اوہ یاسمین دے اگے جل پاؤندا تے اچی اچی بول کے آکھدا

سوہنیے تیرے جوبن دی خیر ہووے۔ ایہہ تماشبین فصلی بٹیرے نیں۔ ایہناں دی کسے گل دا اعتبار نئیں۔"

ارشاد تے چاچا چھل چھپل قہر بھری نظر نال اوہدے ول تکدے نیں۔

جھلا ملنگ چار چوفیرے جھات پا کے فیر اک واری بولدا ائے۔

ہیں ایہہ کیہہ، نا ایہہ طبلے دی تھاپ! نہ گھنگھرو دی واج، نا ایہہ ناچ گانے دی چھن چھنا چھن! ایہہ کوٹھا اے کہ قبرستان! نس اوئے ایتھوں جھلیا چھیتی نال۔ نئیں تے ایہہ دوت دی چپ تینوں مار سٹے گی"۔ جھلا ملنگ ایہہ بڑ بڑ کردا تے واہی تباہی بولدا بالا خانے دیاں پوڑیاں اتر جاوندا ائے

جھٹ کو پچھوں یاسمین دے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔

"مینوں سائیں ہوراں نال ڈاڈھی عقیدت اے۔ اوہ کنی چنگی گل کہہ گئے نیں۔ میں اوہناں دی گل نوں پتھر تے لیک سمجھنی آں۔ معاوضے بارے گل بات ہنے ای مک مکا جاوے تے چنگا اے۔

ارشاد جھٹ اندر لے کیسے چوں سو سو دے نوٹ کڈھ کے آکھدا اے۔ میں ایس کم دا معاوضہ اک ہزار روپیہ دیاں گا۔ تینوں ساڈے تے اعتبار نئیں تے ایہہ لے پنج سو بیعانگی۔ کم مکن مگروں باقی رقم وی مل جاوے گی۔

چاچا اوہ کاغذ یاسمین نوں دیہہ دے۔ جیہدے تے محسن دے گھر دا پتہ لکھیا ہویا اے۔

یاسمین کاغذ دا اٹھاٹا تے سو سو دے پنج نوٹ پھڑ لیندی اے۔

ارشاد اٹھ کے یاسمین نوں تاکید کردا اے۔

چاچے چھل چھپل نے تینوں کم بارے سمجھا دتا اے سویرے نو وجے توں پہلاں موٹے نوں ہوٹل دل توردیویں۔ میں اپنی موٹر کار اوہدے حوالے کردیاں گا۔

یاسمین ہولے ہولے سر ہلاوندی اے۔ ارشاد تے چاچا چھل چھپل اوتھوں ٹر جاندے نیں۔

۴

۲

دُوجے دن کوئی دس وجے دے لگ بھگ محسن دے مکان توں ذرا دِتھ تے ارشاد دی موٹر رکدی اے۔ یاسین دا خاص بندہ اوہدے وچوں نکل کے مکان دے بوہے ول جاندا ئے۔ یاسین اپنے اوس اعتباری بندے نوں اک منٹ دی وساہ نئیں کھاندی۔ کسے ویلے کسے تھاں تے جے کوئی بھیڑ پے جاوے تے فیر اوہ وی یاسین دی خاطر جان دین توں گریز نہیں کردا۔ اوہ یاسین دے نال وڈی توں وڈی واردات کرن لئی ڈریور دا روپ دھار کے خطرناک تھانواں تے وی اپڑ جاندا ائے۔ ایہہ اوہدے ڈرائیور ہیرا منڈی دی طوائف ہندیاں ہویاں وی کسے بندے نوں یاسین دل اُچی اکھ کر کے ویکھن دا حوصلہ نئیں پیندا۔ ایہہ تماش بین اوس سنڈھے وانگوں ہوندے اجڈ موٹے کولوں پرے کدے بیٹھ تے حرامدے لقمے کھاون والا اوہ غیرت شرم، تے انکھ دے جذبے توں اکا ای عاری جاپدا ائے۔ ذرا کو چر بوہے تے لگی ہوئی تختی نوں گوہ نال ویکھ کے موٹا مکان دی کنڈی ہولے ہولے کھڑکاندا ئے۔ جھٹ کو پچھوں محسن تے عزیز بوہا کھول کے باہر نکلدے نئیں۔ موٹا بڑے ادب نال سلام علیکم آکھدا اے۔

محسن اوہدے نال کوئی لمی چوڑی گل نئیں کردا۔ اوہنوں اپنے مکان توں ذرا کو دِتھ تے ارشاد دی کار کھلی نظر آوندی اے تے اوہ جھٹ سمجھ جاندا اے۔ ”بیگی ارشاد دے کہن موجب اوہدی بیوی حمیدہ نوں دعوت دا سدہ دین آئی اے“ پر موٹا اوہنوں ارشاد دا ڈریور جاپدا ئے۔ اوس نوں ظاہرا حالت وچ تے کوئی بُرائی نظر نئیں آوندی۔ پر اوہدا دل آکھدا ائے۔ بیگی ارشاد دی بیوی دعوت دا سدا نا ایں لے کے

آؤندی تے چھگا سی" اوہ نکے عزیز دے کن وچ کجھ آکھ کے مکان دے بوہے توں ذرا کو پرانہہ ہٹ کے کھلو جاندا اے۔ موٹا تے نکا عزیز اگانہہ ودھدے نیں۔

کار وایٹ کھولدا اے۔ تے کرچی بر قعے والی یاسمین باہر نکل کے پیار نال عزیز دے سر اُتے ہتھ پھیردی اے۔ اوہ دوویں مکان دے اندر لنگھ جاندے نیں تے فیر محسن موٹے نوں ہیٹھلے کمرے وچ بہا کے مکان دا بوہا ڈھو دیندا اے۔

یاسمین تے عزیز مکان دے چوبارے وچ اپڑ جاندے نیں تے اوتھے ساوے لیڑیاں والی حمیدہ بانو ہسدے متھے نال یاسمین نوں۔ جی آیاں نوں۔ آکھدی اے۔ دوہاں دیاں اکھاں چار ہوندیاں نیں۔ تے اوس حسن دی شمع نوں ویکھ کے یاسمین دے جوبن داماں مٹا وچ رِل جاوندا اے۔

حمیدہ تے یاسمین دی عمر تے اکو جیہی لگدی اے۔ پر دوہاں دے کردار وچ زمین آسمان دے فاصلے جاپدے نیں۔ نیک دل حمیدہ دے بلھاں دا انھاں لنھاں خلوص بھریا ہاسا۔ بدنیت یاسمین دے ناپاک ارادے نوں اڑنا سپ بن کے ڈنگ دا اے۔ اوہ کناں ای چر حمیدہ نال دوجی وار اکھاں چار نئیں کر دی۔

عزیز دوہاں نوں چوبارے وچ ایک میز دے گرد بیٹھیاں چھڈ کے ہیٹھاں اُتر جاندا اے میز اُتے چاء دانی دے نال مٹھیائی دی پلیٹ نظر آوندی اے۔ حمیدہ چاء پیالی وچ پا کے اپنے نرم نرم سچے ہتھاں نال یاسمین نوں پھڑاوندی اے۔ دوویں نظراں نیویں پا کے چپ چاپ چاء دے گھٹ پیندیاں نیں۔ یاسمین حالے اپنے مطلب دی گل بات دا مڈھ وی نئیں بنھدی تے نکا عزیز دو پڑھیاں لکھیاں جوان کڑیاں نوں نال لے کے چوبارے وچ وارد ہوندا اے۔ حمیدہ جھٹ کھلی ہو کے اوہناں انجانیاں شکلاں ول بٹ بٹ ویکھدی اے تے اک کڑی دے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔

"اسیں حمیدہ بانو نوں ملن آیاں آں"

"جی آیاں نوں۔ میرا ناں حمیدہ اے میں کیہ خدمت کراں؟ کتھوں تشریف لیائے او؟
تہاڈا آونا میرے سر متھے تے۔"

حمیدہ بانو دے ایہہ مٹھے بول جوان کڑیاں وے دل موہ لیندے نیں۔ وو جی کڑی
ڈاڈھے پیار بھرے انداز وچ آکھدی اے

"تہانوں بوہت بوہت مبارکاں! تہاڈی قسط وار بھیجی ہوئی کہانی کتابی شکل وچ
چھپ گئی اے۔ اخلاق سدھار پرہیا نے اوہدا ناں راک انکھی دھی پنجاب دی)
رکھیا اے۔ ایہہ لوکا اپنی کتاب دیاں پنج کاپیاں۔ اتے پرہیا دی پردھان بیگم

سروری ہوراں دا اک رقعہ نال ایہہ تن سو روپیے کتاب دا انعام"

حمیدہ بانو کتاباں تے سو سو دے تن نوٹ میز اُتے رکھ کے رقعے دا مضمون
بڑی گوہ نال پڑھدی اے۔

"پیاری حمیدہ بانو"

تساں اپنی ان چھوئی اچی تے سچی کہانی دا اک حصہ چھاپن دی اجازت دے کے پرہیا
دا بڑا ای مان ودھایا اے۔ آس اے۔ پئی تسی ہن کہانی دا دجا حصہ وی چھیتی نال مکاون
اچارہ کر دگے۔ اوہدیاں دو قسطاں پرہیا دے دفتر وچ اپڑ گئیاں نیں۔ میں کتاب دی
مبارک دین لئی آپ چل کے تہاڈے کول آوندی پر اخلاق سدھار پرہیا دا دھندا
بدھی کٹھ ہو رہیا اے۔ اتے جو کجے کم پاروں اک پل دی وہیل نئیں لبھدی جے تسی ودنہوں ونہاں تیکر پرہیا دے دفتر
وچ تشریف لیا ہوتے تہاڈا بڑا احسان ہووے گا۔" بیگم سروری

پردھان اخلاق سدھار پرہیا۔ لہور

حمیدہ بانو رقعہ پڑھ کے جوان کڑی نوں آکھدی اے۔

"میں بیگم سروری ہوراں دے کہن موجب دیلا کڈھ کے ضرور پرہیا دے
دفتر وچ حاضر ہوواں گی۔ ایہہ تن سو روپیے تسی میری ولوں پرہیا دے فنڈ وچ
جمع کروا دینا۔ میں تے تہاڈے خلوص دا ال ای نئیں پا سکدی۔ چاہ دا گھٹ

پی لوؤ۔ پیار بھرے جذبے نال پیش کرنی آں"

جوان کڑیاں عقیدت بھری نظر نال حمیدہ بانو ول ویکھدیاں نیں۔ اوہناں نوں اپنے اگے پیالیاں وِچ نظر آون والی چاء سچے پیار خلوص دا امرت جاپدی اے تے اوہنوں پی کے اوہناں دی روح نوں ڈاڈھا سرور آؤندا ائے۔

جھٹ کُو پچھوں جوان کڑیاں حمیدہ بانو کولوں اجازت لے کے ٹُر جاندیاں نیں۔ جد تیکر اوہ کڑیاں اوتھوں ہیٹھ ہلدیاں۔ یاسمین دی نظر حمیدہ دی کتاب تے جمی رہندی اے۔ اوہدے کجھ ورقے گوہ نال پڑھ کے اوہ سوچدی اے "میں وی تاں ایس کتاب دی لکھاری نالوں گھٹ پڑھی لکھی نئیں؟

پر میرا علم بُرائیاں تے نفرتاں دے ہنیرے وِچ کسے نوں نظر دی نئیں آوندا! ایس توں وکھ حمیدہ دا علم، نیکی تے بھلائی دے آسمان تے تاریاں وانگوں چمکدا اے۔ اوہدے علم نے دلاں دے باغ وِچ سچے پیار تے خلوص دے سجرے پھُل کھڑا دِتے نیں۔ میرے علم نے حیاتی دیاں راہواں وِچ جھوٹھ۔ فریب تے مکر دے کنڈے کھلیرن سوا ہن تیکر کجھ وی نئیں کیتا۔"

ذرا کو چر ایہو جیہاں گلاں سوچن مگروں یاسمین نوں ایہہ خیال آوندا ائے۔ "میں اک پیشہ ور عورت آں۔ مینوں علم۔ ادب۔ پیار۔ خلوص تے نیکی بارے سوچن دی کیہہ لوڑ اے؟ جیہڑے کم لئی آئی آں اوہنوں توڑ چڑھا کے مینوں ایتھوں ٹُر جانا چاہیدا ائے۔ ایہہ ارادہ کر کے اوہ فیر اپنے مطلب دی گل دا ایسراں منڈھ بنھدی اے۔

تہاڈی صورت تے سیرت وانگوں تہاڈی کتاب دا ناں وی سوہنا ایں سچ مُچ ایس کتاب نے پنجابی ادب دا ڈاڈھا مان ودھایا اے۔

جی ۔ سوہنا تے رب داناں ایں۔ جینے ساڈے ورگے حقیر بندیاں نوں چنگے لفظاں نال وڈیاں دی تہانوں سوہنی خوبی بخشی اے"

"سچ اے اوہ سوہنا ڈاڈھا بے نیاز اے۔ کسے نوں وڈی خوبی بخش دا ائے ۔ کسے نوں نکی!! میری خوبی تہاڈیاں ڈھیر خوبیاں اگے سورج نوں دیوا ویکھان دے برابر اے،،

یاسمین آکھدی اے ۔ فیر حمیدہ بانوں دے ایہہ بول اوہدے کناں تیک اپڑ دے نئیں۔

دل دی اکھ نال ویکھیا جاوے ۔ تے دیوے دا رتبہ سورج نالوں کسے طراں دی گھٹ نئیں ۔ جے کر سورج باہرلیاں راہواں نوں چمکاوندا ائے

ایہہ بول یاسمین دے دل اُتے ڈاڈھا اثر کر دے نئیں۔ اوہدے چہرے دی رنگت توں انج جاپدا ائے ۔ جوں اوہ کھرانٹ ہرنی شکاری دی زد وچ آکے چوکڑیاں بھل گئی اے ۔ اوہنوں حمیدہ بانو دی گل دا کوئی جواب نئیں سجھدا۔ اینے چر چہ نکا عزیز جوان کڑیاں نوں ہیٹھاں چھڈ کے فیر اُپر چوبارے وچ آ جاوندا اے ۔

یاسمین اوہنوں جھٹ اپنے کچھڑ وچ بٹھا کے دس دس دے دو نوٹ اوہدے ہتھ چہ پھڑاوندی اے۔ نکا عزیز نوٹاں ول نظر بھر کے نئیں ویکھدا ۔ یاسمین ذرا کو چہرِ اوہنوں پیار کر کے اٹھ کھلوندی اے۔ اتے اوہدے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نئیں۔ "میرے آون بارے تہاڈے بھرانے تہانوں دس ای دتا ہو دے گا ؟ آس اے ۔ پئی تسی ویلے سر میرے گھر اپڑ جاؤ گے ۔ میں ڈرائیور نوں بھیج دیاں گی ۔ ہن اجازت دیو ۔ چوکھے پروہنیاں دی دعوت دا سر بندھ کرنا ایں۔ اللہ بیلی"

"میری ولوں ایہہ حقیر نذرانہ قبول کرو"۔

حمیدہ بانو اپنی کتاب دی اک کاپی یاسمین نوں بڑے ادب نال پیش کردی اے
دوناں دیاں اکھاں اک واری فیر چار ہوندیاں نیں۔ اتے یاسمین کتاب حمیدہ بانو
دے ہتھوں پھڑ کے نکے عزیز نال چوبارے توں تھلاں اتر جاندی اے ۔

۹

شہر دی آبادی توں کجھ دور بے رونق جیہے علاقے وچ اک دومنزلہ عمارت وسدی اے۔ عمارت دے سامنے بس سٹاپ دوہاں دے وچکار نکی جیہی پکی سڑک، اتے آل دوالے چھوٹے چھوٹے مکان تھوڑی تھوڑی دتھ تے نظر آوندے نیں۔ ایہہ مکان ارشاد احمد دا خفیہ اڈا اے جس دا اوہدے کجھ حواریاں، یاسین تے بشیر موٹے توں سوا ہور کسے نوں پتہ نئیں ہوندا۔ جدوں کوئی وڈھی واردات کرن دا اوہناں نوں ویلا ہتھ آوندا اے۔ تاں فیر اوہ سبھے اوس بدکاری دے ہاویہ دوزخ وچ کٹھے ہو جاندے نیں قانون دے محافظاں نال اثر رسوخ رکھن والے ارشاد احمد دی دولت اوہدے تے اوس دے بدکار تے بدکردار حواریاں دا وال وی ونگا نئیں ہوون دیوندی۔

عمارت دا بوہا لنگھدیاں ای کھبے ہتھ اُپر جاون والیاں پوڑیاں تے سجے پاسے اک کمرے دا بوہا دسدا اے۔ چوکھے ملے چوڑے کمرے وچ اک وڈی ساری ٹیبل دے آل دوالے ارشاد احمد، چاچا چھل چھل۔ تن (نقلی اخبار نویس) کرسیاں تے بیٹھے شراب پیندے نیں۔ ارشاد احمد گھڑی گھڑی کمرے دے بوہے ول تکدا اے۔

یاسین تے بشیر موٹا حمیدہ بانو نوں دعوت دا سدا دے کے، پہلاں توں متھی ہوئی گل بات موجب خفیہ اڈے دے کمرے وچ اپڑ دے نیں۔ ارشاد احمد دے تن حواری (نقلی اخبار نویس) کھڑ کھڑ ہسدے نیں۔ ارشاد احمد چھل چھل دی حالت دیکھ کے آکھدا اے۔ بشیر توں کمرے دے باہر کرسی ڈاہ کے بیٹھ۔ تینوں ویکھ کے چاچے دی چھل چھل متھی ہو گئی اے۔"

بشیر موٹے نوں باہر بہا کے ارشاد احمد تے یاسین دونویں اُپرلے کمرے وچ اپڑ دے نیں۔ اوس نکے جیہے کمرے وچ اک بیڈ تے دو تن کرسیاں دے سوا ہور کوئی خاص

چیز نظر نئیں آوندی۔ یاسمین اپنا کرچی برقہ لاہ کے اپنے ہتھ وچ پھڑی ہوئی حمیدہ بانو دی کتاب بیڈ تے رکھدی اے۔ ارشاد احمد کتاب بارے اوہدے نال کوئی گل بات نئیں کردا جھٹ کو مگروں یاسمین دے ایہہ الفاظ اوہدے کناں تیک اپڑدے نیں۔ "میں اپنا ادھا کم مکا آئی آں۔ بشیر چھ کو وجے تیکر تہاڈا شکار پھاہ کے ایتھے لے آوے گا۔ تسی اوہدا انعام اتے میرا باقی پنج سو روپیہ تیار رکھو۔ اپنا کم پورا کر کے اسیں اک منٹ وی ایتھے نئیں ٹھہراں گے۔"

ارشاد احمد گٹ دی گھڑی ول جھات پا کے آکھدا اے۔

"ہن ایس ویلے وجے نیں۔ اوہناں دے آون چہ حالے چار گھنٹے دی دیر اے۔ تسیں دوہاں نے اپنا کم کسراں نبھانا ایں؟ اوہدے تے چنگی طرحاں گوہ کر لوو۔ میں اوہناں دے آون تیکر ایتھاں رہناں آں"

ارشاد احمد اپنا کیمرہ کے تھلے ٹر جاوندا اے۔ اتے یاسمین ویلا ٹپاون لئی حمیدہ بانو دی کتاب پڑھن لگ پیندی اے۔

کتاب دے ورقے تھلن دے نال نال یاسمین دے دل دیاں دھڑکناں تیز ہو جاوندیاں نیں۔ دلرقیاں دا اک اک اکھر اوہدے دل دے ہنیر خانے چہ تاریاں وانگوں چمکدا اے۔ تے اوہناں دے لشکاریاں نال یاسمین دے گندے ذہن اُتے کالخ وی طرحاں چھائے ہوئے بھیڑے خیال گم ہو جاوندے نیں۔ برائیاں دا ناپاک جذبہ اوہدا اوہیاں اپنی ول موڑن دا چارا کردا اے۔ پر اوہدے اندر غفلتاں دی نیندر سُتی ہوئی عورت ابڑ تہاہی اُٹھ کے اوس دے سامنے آن کھلوندی اے۔ تاں فیر اوہدے ایہہ بول دوہاں دے وچکار کھلی ناپاک جذبے دی کندھ ڈھا دیوندے نیں۔ "یاسمین ہوش کر۔ توں کدوں تیکر مونہوں مٹھے تے دلوں کھوٹے تماش بیناں دے اشاریاں تے نچدی رہویں گی۔ ایہہ جوبن ڈھلدا پرچھاواں ایں۔ جدوں ایہہ تیتھوں وکھ ہو گیا۔ فیر کسے نے تیری وات دی نئیں پُچھنی۔ اوسلے کسے نال کیتی ہوئی کوئی نیکی ای تیرے کم آوے گی۔ اوہ گلاب دے سجرے پھل ورگی کڑی نوں آج کنڈیاں دے وس پین توں بچا لے۔ مینوں پکا یقین ایں رب ایس نیک کم پاروں

تیرے سبھے گناہ معاف کر دیوے گا۔ توں ماں دی کُکھ چوں جنم لین والے معصوم وانگوں گناہواں توں پاک جاویں گی۔ تینوں بدکاریاں دی کالخ دھون دی خاطر اپنا لہو ہی دگانا پوے تاں پرواہ ناہیہ کریں۔ ایس فانی دنیا وچ فنا ہون والی جان دے بدلے ہمیشاں دی حیاتی بخشن والا ایہہ سودا بڑا ای سستا اے۔"

یاسمین اپنے اندر لی عورت دیاں ایہہ گلاں دل دے کناں نال سن کے، حمیدہ بانو دی کتاب سینے نال لا لیندی اے۔ تے اوسے ادہدے دل دیاں ڈونگھائیاں چوں ایہہ الفاظ نکل کے اوہدے بلھاں اُتے تھر کدے نیں۔

"حمیدہ بانو! تیرے لفظاں دے انمُلے موتیاں نے میرے دل دا خزانہ بھر دتا اے۔ توں سچ مچ میرے ابلیلے دیس پنجاب دی اک انکھی دھی ایں۔ مینوں تیرے اُچے تے سچے خیالاں دی قسم، میں تیری عزت دا سودا کرن والے بے غیرت مکاراں دے ارادے مٹی وچ ملا دیواں گی۔"

حمیدہ بانو دی غیرت بچاون لئی جان دی بازی لاون دا تہیہ کر کے یاسمین اپنے گٹ دی گھڑی ول جھات پاؤندی اے۔ گھڑی دیاں سوئیاں دس دیاں نیں پئی چھ وجن چہ بس پنج کو منٹ باقی رہ گئے نیں۔ اینے چر چہ موٹر کار دے ہارن دی واج اوہدے کناں تیک اپڑدی اے۔ اوہ بجلی وانگوں کمرے چوں نکل کے پوڑیاں اتردی اے۔ اوہنوں محسن، حمیدہ بانو، نکا عزیز لئے اوہناں دے مگر بشیر موٹا عمارت دا بوہا لنگھدے نظر آؤندے نیں۔ ارشاد احمد کمرے چوں نکل کے محسن نوں اندر لے جاوندا اے۔ یاسمین بشیر موٹے نوں کمرے دے باہر کرسی تے بہن دا اشارہ کر کے، جھبٹ حمیدہ بانو تے نکے عزیز نوں اُپرے کمرے وچ لے جاؤندی اے۔

ہیٹھلے کمرے وچ چاچا چھل چھل تے نقلی اخبار نویس محسن نوں "جی آیاں نوں" آکھن لئی اپنی تھاں توں نیویں ہلدے۔ اوہناں دا ایہہ وطیرہ دیکھ کے محسن نوں کُجھ حیرانی ہوندی اے۔ اے اوہناں دے اگے ٹیبل تے پئی ہوئی شراب دی بوتل ول جھات پا کے اوہدے متھے تے وٹ پے جاندے نیں۔ پر فیر اوہ سوچدا اے۔ پئی ارشاد احمد نے اپنے ملن والیاں دی خاطر تواضع لئی ایہہ

سر نبدھ کیتا ہونا ایں۔ بینوں یار دی یاری نال واسطہ اے۔ اوہدے عیباں نال کوئی غرض نئیں" اوہ اک خالی کرسی تے بہہ کے اپنے بیگ وچوں کجھ کاغذ کڈھ کے آکھدا ئے۔

نوازا احمد دی کھوج کڈھن بارے، میرے ایہہ مضمون اخباراں وچ چھپ چکے نیں"، ایک نقلی اخبار نویس جھبٹ اوہدے ہتھوں کاغذ کھو کے ٹوٹا ٹوٹا کر دیندا اے۔ اوہدی ایہہ حرکت دیکھ کے محسن دیاں اکھاں غصے نال لال ہو جاوندیاں نیں اپنے چرچہ دوجے نقلی اخبار نویس دے ایہہ الفاظ محسن دے کناں تیک اپڑدے نیں۔ ہُن نوازا احمد نوں لبھن دی کوئی لوڑ نئیں۔ ارشاد احمد ہوراں ایس مسئلے دا اک ڈاڈھا چنگا تے سوکھا حل لبھ لیا ہے"،

محسن تِناں نقلی اخبار نویساں دے بدلے ہوئے تیور دیکھ کے گھوری پا کے ارشلو احمد ول تکدا ائے۔ شراب دے نشے چہ بدمست اوہ یار مار موہوں کجھ نئیں بولدا۔ اوہدے اشارے تے چاچا چھل چھل بیچے موتیاں دا اک قیمتی ہار کھیسے وچوں کڈھ کے آکھدا اے۔

"کن کھول کے سُن لئے او۔ باؤ! بینوں ہن نواز نوں لبھن دا خیال چھڈ کے، ساڈے ارشاد جی نال حمیدہ بانو دا نکاح کرنا پوے گا۔ ساڈا ایہہ اخیری فیصلہ اے۔

اک ہاں" کہن پاروں چوکھی رقم تیرے کھیسے وچ ہووے گی۔ اتے ایہہ سُچے موتیاں دا ہار حمیدہ بانو دے گل وچ پے کے اوہدے حسن نوں چار چن لا دیوے گا۔ بول کیہہ صلاح ایہہ تیری؟

ایہہ لفظ محسن دے دل وچ تیراں وانگوں وجدے نیں۔ اوہ اک زخمی شیر دی طرحاں بھبھک مار کے کہندا ائے۔

"اپنی زبان نوں لگام دے او ٹے بڈھیا! جے ہن اگے کوئی گل کیتی۔ تاں میں تیری جیبھ کھچ لواں گا۔"

چاچا چھل چھل اوہدی بھبھک نال تھک کے کرسی نال ای تھلے ڈھیہ پیندا ائے ارشاد احمد تے اوہدے تِنوں حواری اٹھ کے کھلو جاندے نیں تے چھاتی تان کے کھلے محسن دی ایہہ اُچی واج سارے کمرے وچ گونجدی اے۔

"یاری دے ناں نوں دَھبّا لاون والے شاہدو کُتّے! فریبی مکّار! توں میری لاش توں لنگھ کے وی اپنے ناپاک ارادے چہ کامیاب نہیں ہو سکدا"

ایہہ گل سُندیاں سار ای ارشاد احمد دا اک حواری محسن دے مُونہہ تے پورے زور نال مکّا ماردا اے۔ اوہدا بھرواں وار سہہ کے محسن دے قدم کمرے دے بوہے وَل ودھدے نیں۔ پر تِناں ویریاں دا اپنے گرد گھیرا ویکھ کے، اوہنوں اوتھوں نکلن دی کوئی صورت نظر نہیں آوندی۔ تاں فیر اوہ جان تلی تے رکھ کے اوہناں دا مقابلہ کردا اے ارشاد احمد نوں ایہہ گل چنگی طرحاں یاد ہوندی اے۔ "پئی محسن چوکھا چر اپنے شہر وچ مکّا بازی دے مقابلے جیت دا رہیا اے۔" ہُن ایہہ موہا مکیا دی آسانی نال اپنی ہار نہیں مَنّے گا۔ ایہہ سوچ کے ارشاد احمد اپنے کھیسے چوں گولیاں نال بھریا پستول کڈھ لیندا اے۔ پر گتھم گتھے دی لڑائی پاروں اوہنوں گولی چلاون دا موقعہ نہیں لبھدا۔ اوہ اُچی اُچی بول کے اپنے حواریاں نوں ہلا شیری دیندا اے۔ اوہدے تِنّوں حواری وی للکارے مار مار کے محسن اُتّے بھرویں حملے کر دے نیں۔ پر اوہ جنّتی ستی شیر دل جوان اوہناں نوں زیر ہوندا نظر نہیں آوندا۔

ارشاد احمد دا رولا تے اوہدے حواریاں دے للکاریاں دی واج اُپرلے کمرے وچ اپڑ جاوندی اے۔ حمیدہ بانو تے نکّا عزیزہ گھابر کے یاسمین دے منہ ول تکدے نیں یاسمین جھٹ سمجھ جاوندی اے۔ "پئی ارشاد احمد تے اوہدے حواری ہتھیاراں تے اُتر آئے نیں۔ اوہ اپنا کرچی برقعہ حمیدہ بانو نوں پھڑا کے آکھدی اے۔

تُسی چھیتی نال اپنا برقعہ لاہ کے مینوں دے دیوو۔ اتے ایہہ میرا برقعہ پا کے میرے نال ایتھوں نکل چلو۔ ایتھے تہاڈی عزّت خطرے وچ اے"

اپنی جان نالوں پیاری عزّت بچاون دی خاطر انکھی حمیدہ بانو شیرنی وانگوں تن کے کھلو جاوندی اے۔ دونویں اپنے برقعے وٹا کے فٹافٹ پوڑیاں اُتر دیاں نیں۔ یاسمین نکّے عزیزہ نوں گُھٹ جپھ لیندی اے۔ بشیر موٹا اوہنوں کالے برقعے وچ دیکھ کے حیران ہوندا اے۔ یاسمین اوہدے کن وچ اک ضروری گل سمجھاوندی اے۔ اوہ پتھر دی چٹان بن کے کمرے دے بوہے وچ کھلو جاوندا اے۔ اتے حمیدہ بانو تے یاسمین تیزی نال قدم ودھا کے عمارت دے وڈے بوہے چوں باہر نکلدیاں نیں۔

یاسمین مکّے عزیز نوں کھپڑوں نہیں اتار دی۔ اتے حمیدہ بانو نوں آکھدی اے۔ تسّی ذرا کُو چِر سامنے بس سٹاپ تے کھلوؤ۔ ننّھا عزیز تے تہاڈا دوجا بھرا اینے اوتھے تہاڈے کول اپڑ جاون گے۔ ہُن تہاڈی عزّت نوں کوئی خطرہ نئیں"

حمیدہ بانو دے قدم بس سٹاپ ول ودھدے نیں۔ اتے یاسمین مڑ عمارت دے اندر لنگھ جاؤندی اے۔

بشیر موٹا وڈے کمرے دے بوہے اگوں نئیں ہلدا۔ یاسمین ننّھے عزیز نوں کھپڑوں آتار کے کالا برقع لاہندی اے۔ بشیر موٹا جھٹ اوہدے کولوں برقع پھڑ لیندا اے تے فیر ننّھا عزیز تے یاسمین دوناں کمرے وچ اپڑ دے نیں۔ اندر ہوون والی لڑائی مار کٹائی چہ محسن دا پلّہ بھاری نظر آوندا اے۔ ذرا کُو چِر پچھوں ارشاد احمد دیاں انگلیاں پستول دے گھوڑے تیک اپڑ جاؤندیاں نیں۔ یاسمین جھٹ اگانہہ ودھ کے آکھدی اے۔ گولی چلاون دی لوڑ نئیں۔ اوہ سر پھرا اپنی موت آپ ہی مرجاوے گا۔ تہانوں اپنے شکار دی فکر کرنی چاہیدی اے۔ میں حمیدہ بانو دا معاملہ چنگی طرحاں ٹھیک ٹھاک کر آئی آں۔ تسّی اُپر جا کے دیکھو"

ارشاد احمد ذرا کو ہس کے پستول کھیسے وچ پا لیندا اے۔ اوہدے توں تھوڑی جہی وتھ تے وڈی ساری ٹیبل اُتے شراب دی بوتل تے کچ دے گلاساں دیاں کرچاں کھلریاں نظر آوندیاں نیں۔ اتے نال ای محسن دا بیگ وی۔ یاسمین چور اکھیں اوس بیگ وچ چاپے چھل چھل نوں سچّے موتیاں دا ہار پاؤندیاں ویکھ لیندی اے۔ ارشاد احمد نوں چھل چھل دی ایس حرکت دا کجھ پتہ نئیں لگدا۔ اوہ بدمست شرابی اپنی ناپاک خاہش پوری کرن لئی ہولے ہولے باہر نکلدا اے۔ اوہدا رُخ اُپر جاون والیاں پوڑیاں ول ویکھ کے یاسمین جھٹ بشیر موٹے نوں اشارے نال اندر سدھ لیندی اے اتے چاپے چھل چھل نوں خوف پا کے وڈی ساری میز ہیٹھاں لکن دے سوا ہور کوئی تھاں نئیں لبھدی۔ یاسمین ڈاڈھی پھرتی نال محسن دے بیگ وچوں موتیاں دا ہار کڈھ کے بشیر موٹے نوں اک خاص اشارہ کر دی اے۔ اوہ جھٹ ارشاد احمد دے ننّاں حواریاں تے ٹٹ پیندا اے۔ ذرا کو چِر چہ اوہدے لوہے وانگوں پکے ہتھاں دا اِک

اِک مُکّا کھا کے تِنّوں حواری بھوں تے ڈھیہہ پیندے نیں۔ تاں فیر یاسمین جھٹ محسن وانگ اوہدے ہتھ پھڑ کے آکھدی اے۔

تہاڈے نال دھوکھا ہویا اے۔ اوس مکّار ارشاد احمد دے مٹکرے وچ آ دن توں پہلاں تُسی چھیتی نال ایتھوں نکل جاؤ۔ حمیدہ بانو باھر بس سٹاپ تے کھلی تہاڈی اُڈیک دی اے۔“

محسن اوہدے ول بھرویں نظر نال ویکھ کے سوچیں پے گئے "پئی ایہہ اوپری زنانی کدرے مینوں فریب تاں نئیں دے رہی۔" اینے چر چے نکے عزیز دے ایہہ بول اوہدے کناں تیک اپڑدے نیں بھاجی! آپا باھر گلی چلی گئی اے۔ مینوں اوہدے کول لے چلو" اوہدے نال ای شرابی ارشاد احمد اُچیروں بڑھک ماردا اے۔

"یاسمین میرا شکار کتھے لکیا ای؟!!

ارشاد احمد دی واج تے نکے عزیز دے الفاظ محسن نوں اپنی ایس تسلی لئی چوکھے وزن دار جاپدے نیں۔ "پئی حمیدہ بانو دی عزت ہن خطرے توں باہر اے۔"

تاں فیر اوہ جھٹ نکے عزیز نوں کھچ کے بدکاری دے اوس حاویہ دوزخ چوں نکل جاوندا اے۔

جھٹ کو پچھوں ارشاد احمد مٹکرے وچ پرت آوندا اے۔ اوہدی حالت ہلکائے کتے وانگوں جاپدی اے۔ یاسمین تے بشیر موٹا اوہدے ول گوہ نئیں کردے۔ ارشاد احمد اپنے نتّاں حواریاں نوں بھوں تے ڈگا دیکھ کے للکارا ماردا اے

اُدے چاچا چھل چھل! توں کتھے مرگیا ایں۔ میرے دونویں شکار کدر نس گئے نیں؟ میں تیرا مغز بھیہ دیاں گا۔

چاچا چھل چھل کنبدا کنبدا اوڈی ساری ٹیبل ہیٹھوں نکل کے کہندا اے۔

ارشاد جی! تہاڈے شکار نسے نیئں۔ نساوتے گئے نیں۔

"اوئے کیہہ پیا بجھارتاں پاؤنا ایں۔ کھل کے گل کر،،

ارشاد احمد چھل چھل نوں قہر بھری نظر نال ویکھ کے پچھدا اے۔ یاسمین تے

اوہدی نظر نئیں پیندی۔ اپنے چرچہ ارشاد احمد دے تینوں حواری شرٹ سنبھال کے کھلو جاندے نیں ۔ اتنے اک حواری اگانہہ ودھ کے آکھدا اے ۔

چاچا چھل چھیل ٹھیک کہندا اے۔ ارشاد جی اساڈے شکار یاسمین تے بشیر موٹے نیں نساد تے نیں۔ انہاں نوں جیوندیاں نئیں چھڈناں چاہیدا

ایہہ انہونی گل سن کے ارشاد احمد دی شراب دا سارا نشہ لہہ جاندا اے۔

اوہنوں یاسمین تے بشیر موٹا نالو نال بڑے ٹھاٹھ نال کھلو تے نظر آوندے نیں۔ اتنے اوہ کھیسے وچوں پستول کڈھن لئی اپنے سجے ہتھ نوں حرکت دیوندا اے۔ تینوں حواری دی سینے تان کے اگانہہ ودھدے نیں۔ یاسمین جھٹ بشیر موٹے نوں اشارہ کردی اے اوہ شیر وانگوں ارشاد احمد تے جھپٹ دا اے۔ تناں حواریاں نوں اوہدے تے ہتھ چکن دی جرأت نئیں ہوندی۔ بشیر موٹا پستول کھو کے یاسمین دے ہتھ پھڑاوندا اے اوہ گولیاں کڈھ کے خالی پستول مڑ ارشاد احمد دے حوالے کر دیوندی اے ۔ ارشاد احمد تے اوہدے حواری بٹ بٹ اک دوجے دا منہ تکدے نیں ۔ چاچا چھل چھیل گھابر کے ارشاد احمد دے کن وچ کھسر پھسر کرد اے۔ اتنے فیر ارشاد احمد دے ایہہ الفاظ کمرے چہ گونجدے نیں ۔

" تسی ایتھے ای بیٹھو۔ میں تے چاچا چھل چھیل اک ضروری کم کر کے ہنے آوندے آں ۔

ایس کنجری تے اہدے دلے نال فیر کسے ویلے چنگی طراں نبڑ لواں گے"

تنوں حواری سر ہلاوندے نیں ۔ ارشاد احمد جھٹ چاچے چھل چھیل نوں نال لے کے باہر ٹر جاوندا اے ۔ اوہنوں ایس گل دا اگا ای پتہ نئیں لگدا۔ پئی یاسمین تے بشیر موٹا بہروپ دا انگ، اوہدے مگر لگے ہوئے نیں ۔"

۱۰

بس سٹاپ توں بس ماہنہ بلن پارون محسن ۔ حمیدہ بانو تے نکا عزیز اک تانگے وچ بہہ کے چھیتی نال اپنے گھر اپڑ دے ہیں ۔ محسن نڈھال جہیا ہو کے ویہڑے چہ ڈھٹی ہوئی منجی تے ڈھیہ پیندا ائے ۔ ارشاد احمد دے حواریاں نال ہوون والی لڑائی دیاں گھُجیاں سٹّاں اوہدا جوڑ جوڑ ہلا دیوندیاں نیں ۔ حمیدہ بانو نوں او سلے اہدے انگ انگ دی پیڑ دا کوئی دارُو نئیں لبھدا ۔ اوہ محسن دے پھوڑے وانگوں دُکھدے جوڑاں نوں کچی ڈھیم دا سیک دیوندی اے ۔ حالے اوہنوں ذرا جنیاں دی چین نئیں آوندا تاں اچین اچیت مکان دا بوہا کھڑکن دی واج محسن دی پیڑ وچ ہور وادھا کر دیوندی اے ۔ اوہ حمیدہ بانو تے نکے عزیز نوں کمرے وچ جاون دا اشارہ کر کے کنڈی کھولن لئی بڑی مشکلاں مکان دے بوہے تیک اپڑ دا ائے ۔ بوہا کھلدیاں سار ای ارشاد احمد چاچا چھُل چھُل ۔ اک تھانیدار تے دو سپاہی اندر لنگھ کے مکان دے ویہڑے وچ کھلو جاوندے ہین ۔ حمیدہ بانو ڈاڈھی حیران ہو کے کمرے دے بوہے دی جھیتھ وچوں اوہناں نوں ویکھدی اے ۔

محسن دیاں تاں چھمکاں وانگوں کنبدیاں نیں ۔ اوہدے موںہوں گل نئیں نکلدی ھبٹ گو بچھوں ۔ تھانیدار وپار چوفیرے جھات پا کے آکھدا ائے ۔

" اسیں ایس مکان دی تلاشی لین لئی آئے آں ۔ ارشاد احمد ہوراں دے گھروں سچے موتیاں دا قیمتی ہار چوری ہو گیا اے ۔ تسیں اج اک دعوت دے سلسلے چہ اوتھے گئے سو ۔ ایس لئی ارشاد ہوری تہاڈے تے چوری دا شُبہ کر دے ہین ۔

تھانیدار دی واج سن کے حمیدہ بانو دا لُوں لُوں کنبدا ائے ۔ دوویں سپاہی اپنے افسر دے حکم نال تلاشی لین لئی اگانہہ ودھدے نیں ۔ محسن چپ چاپ گم سم کھلا بٹ بٹ اوہناں دل ویکھدا ائے ۔ سپاہی حالے کمرے دے بوہے کول ای اپڑدے

نیں۔ تاں ایہہ گرجدار واج زنجیر بن کے اوہناں دے پیراں نوں جکڑ لیندی اے۔ "تلاشی لین دی لوڑ نئیں۔ ہار میرے کول اے۔"

سپاہی۔ تھانیدار۔ محسن، ارشاد احمد تے چاچا چھپل چھپل جھٹ اِکو واری پچھانہہ پرت کے ویکھدے نیں۔ اوہناں نوں یاسمین سُچے موتیاں دا ہار ہتھ وچ پھڑ کے بوہے چ کھلی نظر آوندی اے۔

تسی کون او؟ تے ایہہ ہار تہاڈے ہتھ کیویں آیا؟"

تھانیدار دی ایہہ واج ویہڑے وچ گونجدی اے۔

"ایس سوال دا جواب ارشاد احمد تے اوہدا ساتھی چنگی طرحاں دے سکدے نیں" یاسمین آکھدی اے۔ ارشاد احمد تے چاچا چھپل چھپل گھابر کے اِک دُوجے دا مونہہ تکدے نیں۔ تھانیدار اوہناں ول گوہ نال ویکھ کے کہندا اے۔

ارشاد جی! ایہہ کیہہ چکر اے۔ تسی ایس عورت نوں جان دے او؟

ارشاد احمد دے مونہوں پہلاں۔ "ہاں! تاں فیر نئیں! نئیں! دے نکلے ہوئے الفاظ تھانیدار نوں ڈاڈھے شک وچ پا دیوندے نیں اوہ ذرا کو چِر چاچا چھپل چھپل تے ارشاد احمد دے چہرے دی بدلی ہوئی رنگت ویکھ کے آکھدا اے۔

ارشاد جی! ایہہ گھر والے بے قصور جاپدے نیں انہاں نوں تنگ کرن دی لوڑ نئیں۔ تسی تے ایہہ عورت دا کوئی بندہ موتیاں دا ہار لے کے تھانے اپڑو۔ میں اوتھے تہانوں اڈیکناں آں۔"

تھانیدار ارشاد احمد نوں ایہہ حکم دے کے دوہنوں سپاہیاں دے نال اوتھوں ٹُر جاوندا اے۔ اوہدے مگروں ارشاد احمد تے یاسمین دی ڈاڈھی تکڑی جھڑپ ہوندی اے اوہناں دیاں تلخ گلاں باتاں حمیدہ بانو تے محسن سامنے ایہہ بھیت کھول دیندیاں نیں۔ "بی بی یاسمین اک پیشہ ور عورت اے۔ اتے ارشاد احمد نے اوہدے نال رل کے۔ حمیدہ بانو دی عزت لٹن لئی اک ڈاڈھی خطرناک سازش دا جال وچھایا سی۔"

مونہہ دی کھان مگروں ارشاد احمد غصے وچ آ کے کھیسے وچوں پستول کڈھ لیندا

اے۔ پر سینہ تان کے کھل یاسمین نے اوہدی گیدڑ بھبکی ذرا جہاں دی انج نہیں کر دی اخیر اوہ تے چاچا چھپل چھپل ہارے جواریاں وانگوں محسن دے مکان چوں نکل کے تھانے دا رُخ کر دے نیں۔ اوہناں نوں مکان دے باہر کندھ اوہلے لُک کے کھلا بشیر موٹا نظر نئیں آوندا۔ یاسمین جھبٹ بوہے وچ آکے، اپنے ساتھی دے کن چہ کجھ آکھدی اے۔ تاں فیر اوہ دی مونیاں دا اہار لے کے، ارشاد احمد دے مگر تھانے ٹر جاوندا اے۔

یاسمین مڑ مکان دے ویہڑے وچ آن کھلوندی اے۔ محسن اوہدے وَل گوہ نئیں کردا۔ حمیدہ بانو تے نکا عزیز کمرے چوں باہر نکلدے نیں۔ یاسمین نوں حمیدہ بانو نال اکھاں چار کرن دی ہمت نئیں پیندی۔ ایسے چر چہ بڈھا ڈاکیہ مکان دا بوہا چوڑ چوپٹ کھلا ویکھ کے، اک بند لفافہ اندر سُٹ دیوندا اے۔ محسن دے چھمکاں وانگوں کنبدے پیر ہولے ہولے اگانہہ ودھدے نیں۔ اوہ ادھ کھلیاں اکھاں نال لفافہ پاڑ کے ویکھدا اے۔ اتے کاغذ تے لکھے ہوئے اکھر اوہنوں اپنی موت دا سنیہا جاپدے نیں۔ اوسلے اوہدا دِل ڈب دا تے ڈھڈ وچ زور زور دی وٹ پھردے نیں اوہ چُپ چاپ کاغذ حمیدہ بانو نوں پھڑا کے رفع حاجت لئی اُپر کوٹھے تے جاون دا چارا کردا اے۔ اتے حمیدہ بانو دیاں نظراں کاغذ دی ایس تحریر تے جم جاوندیاں نیں۔

پُتر محسن! آفرین ایں اوس ماں تے۔ جیہدی کُکھ چوں تیرے ورگے انکھی پُت نے جنم لتا۔ میں کئی مہینیاں توں "نواز" بارے اخباراں وچ چھپن والے تیرے دردبھرے مضمون پڑھدی آں۔ توں حمیدہ بانو دے سکھ دی خاطر جو قربانیاں پیا دیندا ایں۔ اوہناں نوں سراہن لئی لفظ نئیں لبھدے۔

تینوں ایہہ جان کے ڈاڈھا دکھ ہووے گا۔ پئی تیرا جگری یار تے میرے جگر دا ٹوٹا "نواز" اگست ۱۹۴۷ء دے ہندو مسلم فسادی نظر ہو چکیا اے۔ میں پہلاں کئی واری ایہہ منحوس خبر تیرے کناں

تیک اڈیکاں دا چارہ کر چکی آں۔ پر اپنی اکھیاں دے نور کلے پتر نوں مرحوم تکن دی بیندل ہمت نئیں سی پیندی۔ ایس لئی ہور توں دور کراچی وچ حیاتی دے اخیری ساہ پئی گنی آں۔ اُتے ہُن چھیتی

دوجی دنیا چہ اپڑ کے وچھڑے ہوئے "نواز" نال جا ملاں گی۔ میری اخیری خواہش اے۔ پئی توں حمیدہ بانو نال نکاح کر لے۔ اوہدا ایس دنیا چہ تیرے سوا کوئی ہمدرد نئیں۔ رب تہانوں سکھی رکھے۔

نامراد۔ نواز دی بے نصیب ماں

اپنی سَس دا ایہہ درد نامہ پڑھ کے حمیدہ بانو دیاں نظراں پتھرا جاندیاں نیں محسن اپنے حرچہ کوٹھے دی اخیری پوڑی تے اپڑ کے رُکدا اے۔ اوہدے چہ اک قدم وی اگانہہ ودھن دی ہمت نئیں رہندی۔ یاسمین تے نکاعِ۔ یز کدے اوہدے دَل تے کدی حیران کھلی حمیدہ بانو وَل گھابری ہوئی نظر نال ویکھدے نیں۔ ویکھدیاں ای ویکھدیاں محسن دے قدم اُکھڑ جاندے نیں۔ اتے اوہ اپرلی پوہڑی توں الٹ بازیاں کھاوندا رڑھوہڑے وچ ڈھیہ پیندا اے۔ یاسمین تے حمیدہ بانو ہوا وانگوں اُڈ کے اوہدے اپر جھکدیاں نیں۔ محسن پاسے بھری نظر نال اوہناں وَل ایک اخیری جھات پاؤندا اے۔ پتہ نئیں کیہڑی گل کہن لئی اوہدے بلھ پھڑکدے نیں؟ پر جابر موت محسن دے بلھاں تے ہمیشہ لئی چپ دا جندرہ لا دیندی اے!!!

ایہہ ذرا کو چہرہ محسن دی موت دے روپ وچ آون والی قیامت یاسمین کولوں ویکھی نئیں جاندی۔ نکاعِ۔ یز اُچی اُچی چیکاں ماردا اے۔ اوس معصوم دے نال گھر دی ہر شئے تے کندھاں بنیرے دی زار زار روندے جاپدے نیں۔ پر پتھر بن کے ستدھی تک کھلی حمیدہ بانو دے خشک دیدیاں وچ اک اتھرو وی نئیں دسدا۔ اوہدی حالت ویکھ کے یاسمین نوں جھٹ ایہہ خیال آوندا اے "پئی ایہہ

سکتے وچہ آئی ہوئی دکھیاری نوں بے ہن رون نتے مجبور نہ کیتیا گیا : تاں فیر من والے دی جدائی داڈڈا دکھ اوہدی جان نوں کوئی ڈاڈھا روگ لا دیوے گا۔"

یاسمین ایہہ سوچ کے نٹافٹ محسن دی لاش چکدی اے۔ حمیدہ بانو اپنی تھاں توں نہیں ہلدی۔ یاسمین لاش منجی اُتے پا کے اوہنوں لاش دے سرہانے کھلار دیندی اے

پر پتھر دے بُت وانگوں کھلی اوہ کرماں ماری ذرا جنی وی حرکت نہیوں کردی۔

تاں فیر یاسمین دے بلھاں اُتے ایہہ درد بھرے الفاظ ٹُھرکدے نیں۔

"ایدھر ویکھ حمیدہ۔ تیرا ہمدردی بھرا تینوں ہٹیاں لئی کلیاں چھڈ کے ٹر گیا اے۔ توں دنیا وچ کلم کلی رہ گئی ایں۔ ہن تیری کسے نے وات وی نہیں پچھنی۔ کدھر جائیں گی؟ کیہ کریں گی؟ تیرا تے تیرے نِکے ویر دا کیہ حال ہووے گا؟

تیری نامراد حیاتی دے دینہہ کیویں لنگھن گے؟ اپنے بھیڑے لیکھاں تے دھاواں مار مار کے رو۔ ڈاراں وچھڑی کونج دی طرحاں کُرلا اتے مچھی وانگوں تڑف کے تڑتھلی پا۔ اپنے ہنجوآں دے ہڑھ نوں ڈک کے نا نہ رکھ۔ اُچی اُچی وین تے ہاڑے ہا پا کے چندرے لیکھ لکھن والے دا عرش ہلا دے۔"

یاسمین دے ترلے پا پا کے بولے ہوئے ایہہ بول، حمیدہ بانو دے دِل اُتے کاری ضرباں لاندے نیں۔ اوہ چیکاں مار مار کے روندی۔ کُرلاندی نتے ہاڑے پاؤندی موت دی گودی وچ سُتے، محسن دے سِر اُتوں سر واردی اے۔ اوہدیاں زِنقاں دے سارے دَل کھُل جاندے نیں اوہدے گلابی مکھ تے یاس دی زردی چھا جاندی اے۔ اوہنوں اپنے نِکے ویر دے ہنجو پونجھن دا وی خیال نہیں رہندا۔

اتے اوہناں دوہاں نوں کُرلاندیاں ویکھ کے، یاسمین دیاں اکھاں ای نہیں، دل وی روند اٹھے۔ اپنے چرچہ دُوبا کھڑکن دی واج اوہدے کناں تیک اپڑدی اے یاسمین جھٹ بوہے کول آ کے باہر جھات پاؤندی اے۔ اتے باہر کھلا بشیر موٹا اوہنوں آکھدا اے۔

"اوہ تھانیدار نے موتیاں دا ہار لے کے مینوں تھانیوں ٹور دِتا اے۔ اوہ آکھدا

سی۔ ہُن تیرے آون دی کوئی لوڑ نئیں۔ ارشاد احمد تے چاچا چھَل چھَل دی اوتھوں ٹر گئے
نیں۔ میں اوہناں نوں آکھ آیاں آں۔ پئی ایس پاسے دل مونہہ نا نہ کرنا۔ نئیں تاں ہڈیاں
بھن دیاں گا۔"

یاسمین اوہدوں اوتھے ای کھلو ون دا اشارہ کر کے مڑ اندر لے کمرے وچ آوندی اے۔
محسن دی لاش کول بہہ کے زار زار روندی حمیدہ بانو اوہدے دل گوہ نیش کر دی
یاسمین نکّی جیہی میز دی درازوچوں کاغذ قلم کڈھ کے کجھ لکھدی اے۔ اتے فیر جھٹ
بوہے وچ آ کے بشیر موٹے نوں آکھدی اے۔

"توں ایس کاغذ تے لکھیاں ہویاں چیزاں چھیتی نال بازاروں لے آ۔ رات دے
نو وجن والے نیں۔ کدھرے ہٹیاں بند نا نہہ ہو جاون نالے اپنے نال کجھ بھلے مانس
دکانداراں نوں وی لیندا آویں۔ اوہناں چیت حمیدہ بانو دے بھرا محسن ہوری فوت ہو
گئے نیں۔ سویرے پوہ پھٹن توں پہلاں اوہناں نوں دفنان دا بندوبست کرنا ایں۔"

یاسمین دے مونہوں ایہہ درد بھری خبر سُن کے، اوس پتھر دل آدمی دیاں اکھاں
چوں ٹپ ٹپ اتھرو ڈِگدے نیں۔ اوہ ڈاڈھا لموجھاں ہو کے بازار دا رُخ کر دا اے۔
یاسمین اوہنوں پہلی وار کسے دی موت تے ایسراں روندیاں ویکھ کے اپنے دل
وچہ آکھدی اے۔" اک ورومند انکھی عورت دے غیرتاں والے جوان بھرا دی موت نیں۔ ایس پتھر
دل بندے نوں وی موم کر دِتا اے۔ اوہ کِناں عظیم انسان سی"

کالی رات دا گھُپ ہنیرا نیل گگن دے تاریاں نوں اپنی بُکل وچ لکا لیندا اے
چار چوفیروں غماں دے کالے تیر حمیدہ بانو دے دل وچ وجدے نیں۔
اوہنوں تے یاسمین نوں اوس حشر ورگی ڈراؤنی رات دا اک اک پل، ورھے
وانگوں جاپدا اے۔ اوہ کمرے دے بوہے وچوں ویہڑے چہ جھات پاؤندیاں نیں۔ اتے
اوہناں نوں پنج پہاڑ ہنیری رات کِتے دی نظر نئیں آوندی۔ نکا عزیز روندا روندا حمیدہ
بانو دے کُچھڑ وچ سوں جاندا اے۔ پر نیند رحمیدہ بانو تے یاسمین دے نیڑے نئیں
ڈھکدی جگا تر دے جا بر تھ دوہاں دیاں کنول ورگیاں اکھاں چہ تکھے نشتر چبھدے

نیں۔ ٹھنڈی رات ویلے اک درد بھری واج اوہناں دے کناں تیک اپڑدی اے۔ مکان توں ذرا کو دتھ پا کے سڑک دے کنڈھے تے بیٹھا اِک فقیر، اپنا دو جا گیت چھیڑ و اٹے۔ اوس دے ڈاڈھے دردیلے بول حمیدہ بانو نوں ہو بہو اپنے دکھاں دی کہانی جاپدے نیں۔ ڈاروں وچھڑی کونج وانگوں اوہ ٹھا فقیر انیاں رہداں چہ اپنی کوک سُناوندا اے۔

دِل ڈاڈھا بے قرار اے۔ دل ڈاڈھا بے قرار اے۔

ملیوں اپنا جُبا۔ دِل دے گرد دکھاں دا گھیر جا پید اے

امبر دے تارے۔ کالے بدلاں اوہلے لک گئے نیں کہنی دے باغ اُتے

گھُپ ہنیریاں دی چادر تنی ایں۔

سبھے سنگی ساتھی ساتھوں وچھڑ گئے۔ اسیں اوہناں نوں کتھوں لبھیئے؟

اوہ تاں موت دی بے انت وادی وِچ گواچ گئے نیں۔ توں پاتال چہ رہنی ایں

یاں ستویں امبر اُتے؟

میرے دل دی خوشی۔ تیندں لبھدیاں میری حیاتی مُک چلی اے۔

دِل ڈاڈھا بے قرار اے دل ڈاڈھا بے قرار اے

اِتھے فقیر دے دردیلے بول رات دے ہنیریاں وچ گم ہو جاوندے نیں۔ جھٹ کو پچھوں سُنہرا سورج نیل گگن دی باری وچوں جھاتی پاوندا اے۔ دھرتی دے وسنیک رات دے پنجرے چوں ہُم ہما کے نکلدے نیں۔ اتے ہر بندہ اپنا کم توڑ چڑھاون لئی نویاں نویاں کاڈھاں کڈھن لگ پیند اے۔ اوسلے ازل توں سورج ڈبن تے نکلن دے سلسلے دل گوہ کر کے یاسمین آکھدی اے۔

ایتھے قہر غضب دے اُٹھے لکھاں ای طوفان

نانہہ دھرتی دا چکر رُکیا نانہہ جھڑگا آسمان

نیلا امبر، خونی منظر بن دے تیر کمان

تیر اندازی اپنے کردا اوہ ڈاڈھا بلوان

یاسمین نوں ہیرا منڈی دا بالاخانہ چھڈیاں تِن دینھ بیت جاوندے نیں۔ اوہدی ہدایت موجب بشیر موٹا محسن دے قلاں دی رسم وی پوری کردا اے۔

یاسمین، حمیدہ بانو تے نکّے عزیز نالوں اک منٹ وی وکھ نئیں ہوندی۔ پر بشیر موٹا حمیدہ بانو دے پرچھاویں کولوں وی دور رہندا اے۔ تِن دینھ مگروں یاسمین

مکان دے بوہے وچ نانئے بشیر باہر دونویں ڈاڈھے اداس کھلے نظر آوندے نیں۔

یاسمین سو سو دے پنج نوٹ ہتھ وچ پھڑ کے کہندی اے۔

”میرے شیر دِل ساتھی۔ میں تیرے احساناں دا بدلہ نئیں چکا سکدی۔ اسیں درھیاں بدھی چڑھ کھا پینڈھ مکا کے حیاتی دے اجہے موڑ تے اپڑ گئے آں جتھے ساہنوں ندی دے دو کناریاں وانگوں ہن وکھو وکھ ہونا پے گیا اے۔ حیاتی وگدی ندی دا پانی ایں۔ ایہہ آساں تے سدراں دے بیڑے نوں ڈوبے یاں تارے؟

کناریاں نوں ایس بارے کُجھ وی پتہ نئیں ہوندا۔ میں حیاتی دے اخیری ساہ تیکر۔ اوہ دُکھیاری حمیدہ۔ انہوں دے نال رہن دا اپکھ کر چکی آں۔ میری ایہہ اخیری گل گوہ نال سُن لے۔ ہن کدے بُھل کے وی اوس بازار وچ جاون دا چارا نہ کریں۔ حرام دا لقمہ کھاون نالوں بھکھیاں مر جاونا چنگا اے۔ ڈھڈ دا دوزخ بھرن لئی جد تیکر کوئی دھندا نئیں لبھدا۔ ایہہ حقیر رقم اپنے کول رکھ لے۔ تیرے کم آوے گی“

بشیر موٹا نوٹاں نوں نفرت بھری نظر نال ویکھ کے مونہہ دوجے پاسے پھیر لیندا اے۔ اتے اوہدے ایہہ مِٹھے بول یاسمین دے کناں چہ رس گھولدے نیں۔

”ساری حیاتی چہ اکو تاں نیک کم کیتا اے۔ توں اوہدا ثواب وی میرے کولوں کھو لینا چاہنی ایں۔ کنّا چنگا سی جے میں اپنی جان دے کے (اوس انکھی بھین) دے دُکھ دور کر سکدا؟ جنہے مینوں نیکی دی راہ تے لا دتا اے۔

میں وی ہن نیک بن کے حیاتی دے دینھ گذاراں گا۔ اللہ بیلی

اپنی گل کہہ کے بشیر موٹا۔ ہمیشاں لئی یاسمین نالوں وکھ ہو جاوندا اے۔ یاسمین دیاں نظراں ذرا کو چِر اوہدا پچھا کردیاں نیں۔ پر اوہ البیلا جوان پہوں کے نئیں ویکھدا

"تاں فیر یاسمین ہنجواں دے موتی اوس وچھڑن والے ساتھی توں نچھاور کر کے بکان دا اُبو ہاڑھو لیندی اے۔

کمرے دے اندر حمیدہ بانو تے نکاں ۶۰ یز چپ چاپ بیٹھے۔ کلی تے ٹنگے ہوئے محسن دے لیٹریاں ول ویکھ رہے نیں۔ یاسمین سر ست کے ہولے ہولے کمرے دل قدم ودھاوندی اے۔ حمیدہ بانوں نوں انج جاپدا اے۔ جوں محسن تھکا ٹٹّا باہروں آیا اے۔ اوہ ہنے نکے ۶۰ یز نوں کُچھڑ وچ لے کے پیار کرے گا؟ تے اوہدے مٹھے بول سن کے اوہناں دے سبھے دُکھ دور ہو جاون گے۔ پر جھبٹ کو پھوں یاسمین نوں اپنے کول کھلی ویکھ کے اوہدا دل آکھدا اے" بھلئیے توں جنہوں پئی اڈیک نی ایں۔ اوہ تاں تیتھوں مونہہ موڑ کے اوس جہان وچ اپڑ گیا اے۔ جنھوں اج تیکر کوئی پرت کے نئیں آیا۔ توں ہن سرت سنبھال کے اپنے نکّے ویر دی فکر کر تینوں محسن دا سُکھ لکھا پاون والی یاسمین۔ تناں ویکھاں توں ساری دنیا نالوں رشتہ توڑ کے، پرچھاویں وانگوں تیرے نال لگی ہوئی اے۔ تیرے اُتے اہدا بڑا ای وڈا احسان ایں۔ انہوں قدرت نے نیکی دا فرشتہ بنا کے تیرے کول بھیجیا اے۔ ایہہ تیرے نال کدے دھوکھا فریب نئیں کرے گی۔ تہاڈی دوہاں دی شکل غم تے نیک جذبہ اکو جہیا جاپدا اے، ہن تسی دونویں شرافت نال حیاتی دے دینہہ گزارن بارے آپس وچ صلاح مشورہ کرو۔ جہڑے لوگ اپنی مدد آپ کرن دا نیک جذبہ اپنے دلاں چہ رکھدے نیں۔ قدرت اوہناں دے دُکھ درد مصیبتاں انج دور کر دیندی اے جوں مکھن چوں وال کڈھی دا اے۔"

ایسراں دے خیال آوندیاں ساراں ای حمیدہ بانو پیار بھری نظر نال یاسمین ول تکدی اے۔

دونویں بے اختیار جھپی پا کے لگیاں بھینیاں وانگوں انج رو ندیاں نیں۔ جوں محسن

دی موت اوہناں دا سانجھا روگ اے۔ نکے عزیزاں دیاں اکھاں چوں دی چھم چھم اتھرو وگدے ہین۔ "ایس معصوم دے اتھرو کون پونجھے گا"؟ ایہہ خیال زورا کو چر پچھوں اوہناں دے ہنجواں دا ہڑھ ڈک دیوندا اے۔ تاں فیر اوہ عزت آبرو نال حیاتی دے دینھ گزارن تے ڈھڈا دا دوزخ بھرن لئی کوئی مناسب دھندہ بھن بارے گل بات کردیاں نیں۔ یاسمین اوسلے حمیدہ بانو نوں ایہہ پکا یقین دوادیوندی اے پئی بیماہن سارے، دنیا نالوں ناطہ توڑ چکی آں۔ اتے حیاتی دے اخیری ساہ تیکر

تیرا ساتھ نئیں چھڈاں گی۔"

چوکھا چر سوچ دچار کرن مگروں اوہناں نوں ایہہ گل چیتے آوندی اے: "پئی تن دن پہلاں اخلاقی سدھار پرہیا ولوں حمیدہ بانو نوں اک سنیہا مل چکیا اے۔ روزی دا مسئلہ حل کرن لئی کیوں نہ پرہیا دے دفتر دا رخ کیتا جاوے؟"

اوہ ایہہ سوچ کے جھٹ پرہیا دی پردھان نوں ملن لئی جاون دی تیاری کر دیاں نیں۔ حمیدہ بانو میز دی دراز چوں پرہیا ولوں ملی والا خط کڈھدی اے۔ دراز نوں پھولدیاں کجھ کاغذ تھوہ تے ڈگ پیندے نیں۔ یاسمین اوہناں نوں چک کے گوہ نال ویکھدی اے۔ اک کاغذ تے اوہنوں حمیدہ بانو دی پنجابی غزل دے کجھ شعر لکھے ہوتے نظر آوندے ہین۔ اتے یاسمین اوہنوں اپنے پرس وچ رکھ لیندی اے۔ فیر حمیدہ بانو، یاسمین تے نگاعزیہ مکان چوں باہر نکلدے نیں۔ بوہے نوں جندرا مار کے یاسمین اک خالی تانگہ ہتھ دے اشارے نال روکدی اے۔ تنوں اوہدے وچ بہہ جاوندے نیں۔ اتے یاسمین دے کہن موجب کوچوان اپنا تانگہ ریس کورس روڈ نوں جاون والی سڑک ول موڑدا اے۔

تانگے وچ بیٹھیاں یاسمین نوں ایہہ طرحاں طرحاں دے خیال آوندے نیں۔ اوہ سوچدی اے۔ "پئی میں اک کنجری سال پہلے منیوں دکانوں ملی مجھدیاں ہویاں وی۔ بشیر موٹے دے ڈرباروں وڈے توں وڈا تماش بین میرے نال اچی گل نئیں سی کردا۔ ہن اوہ میرا جیدار ساتھی بیٹھوں ہمیشاں ہمیشاں لئی وچھڑ گیا اے۔ جے بدکردار۔ ارشاد احمد تے اوہدے ورگے ہور بدکاراں نوں ایس گل دا پتہ لگ گیا؟ تاں اوہ ضرور ساڈے رستے وچ

کنڈے کھلیرن دا چارا کرن گے۔ ایسے حمیدہ بانو دا تے میرا رب دے سوا کوئی
آسرا نئیں۔ اوہدے متھوں ای ساڈیاں عزتاں شرماں نیں۔

ایہہ دنیا تے دکھیاں دے دلاں نوں ہور وی دکھاوندی اے۔ ایتھے رنڈیاں رنڈیپے
کٹ دیاں نیں !! پر شہزادے نئیں کٹن دیندے۔ رب نوں جے اپنے بندیاں دا
نیکی دی راہ تے ٹرنا پسند اے۔ تاں فیر اسیں حیلہ کر کے جس تھاں تے چلی آں اوتھے
اوہ حکمتاں وال ساڈے لئی کوئی چنگا وسیلہ پیدا ہووے گا۔

یاسمین دے ذہن وچ ایہے خیال آوندے نیں۔ اینے چر چر تانگہ ریس
کورس روڈ دے اک بس سٹاپ دے کول اپڑ کے رکدا اے اوس ویلے اوتھے ہور کوئی
مرزیاں زنانی نظر نئیں آوندی۔ سڑک تے کجھ راہگیر ٹردے پھردے دسدے نیں
یاسمین جھٹ دے ول مونہہ کر کے حمیدہ بانو نوں آکھدی اے۔

اوہ ! ذرا اگوں دور جیہڑا پیپل دا سنگھنا رکھ دسدا اے۔ اوہدے نوں
تھوڑی جہی دتھ تے اک وڈی ساری کوٹھی نظر آوے گی جہدے پھاٹک تے
"اخلاق سدھار پرہیا" دی تختی لگی ہوئی اے۔ میں کئی واری ایس پاسیوں لنگھن
ویلے اوس تختی دے الفاظ پڑھ چکی آں۔ ایس علاقے دیاں کجھ کوٹھیاں دے وسنیک
میرے ناچ گانے نال اپنے دل پرچاوندے رہے نیں۔ مینوں ڈر اے پئی تہانوں
میرے ورگی بدنام عورت نال ویکھ کے، کسے امیر زادی دے متھے تے وٹ
نا ہنہ پے جاون ؟ ایسے لئی میں تانگہ اگانہہ لے جاون دا چارہ نئیں کیتا۔ تسی بے فکر
ہو کے سدھی تک ٹری جاؤ۔ اخلاق سدھار۔ پرہیا دی پردھان دا رقعہ تہاڈے کول
اے۔ اہدے موجب اوہ تہانوں ضرور "جی آیاں نوں" آکھے گی۔ اوہدے نال گل بات
کر دیاں جے چوکھا چر لگ جاوے ؟ تاں گھابرن دی لوڑ نئیں۔ میں تہاڈے پرت آون
تیکر ہنیری تے طوفان دا نگوں ایس بس سٹاپ تے ٹھہری رہواں گی،،

یاسمین دی ایس ہدایت موجب حمیدہ بانو اپنے نکے دیردی بانہہ پھڑ کے پیپل
دے رکھ ول قدم ودھاندی اے۔ یاسمین دیاں نظراں اوہدی پنجابی غزل دے

شعراں اُتے جم جاوندیاں نیں۔ اہدے نال ای حمیدہ بانو دے ہنجواں وی کہانی دے اک حصے دا انت، تے دوجے دا ڈھ بجھدا اے!!!

١١

موٹر مالکن دے خیال دا پنچھی حمیدہ بانو نال بیتیاں وارداتاں ویکھ چکا کے مڑ کوٹھی نمبر B-۴ دے کمرے وچ پرت آوندا اے۔ آمنے سامنے بیٹھیاں دونویں تینویاں اپنے اُتھرو پونجھدیاں نیں۔ نکا عزیز دی جاگ پلنید ائے۔ اتے مالکن دی ہدایت موجب نوکرانی سکینہ دودھ دا گلاس لے کے اوہدے کول اپڑ جاوندی اے۔

پر نکا عزیز اُکا ای دودھ ول دھیان نئیں کردا۔ اوس معصوم دیاں نظراں ذرا کو دِتھ پا کے کرسیاں تے بیٹھے موٹر مالکن دے خاوند تے بھرا دل گوہ نال دیکھدیاں نیں۔ جھبٹ کو پچھوں اوہ دوڑ کے مالکن دے بھرا دیاں لتاں نوں جپھا مار لیندا اے۔ اتے اوہدے بُلھاں اُتے ایہہ الفاظ تھر کدے نیں۔

بھاجی! تسی کتھے چلے گئے سو؟ امی جان تے ابا جان نوں نال کیوں نہیں لیائے؟

اوہ کتھے نیں؟ دسو بھاجی؟ دسو دی؟!!

دونویں آدمی کرسیاں توں اُٹھ کے اِک دوجے دا موہنہ تکدے نیں۔ حمیدہ بانو اوہناں نامحرماں نوں کول ویکھ کے جھبٹ بُرقعے دی نقاب سُٹ لیندی اے موٹر مالکن نوں اپنے خاوند تے بھرا کولوں ایہہ بجھن دا موقعا ای نئیں ملدا۔

پئی اوہ کتنے کو چر توں کمرے وچ بیٹھے نیں؟

نکا عزیز گھڑی مڑی ایہو ای آکھدا اے۔ دسو بھاجی؟ دسو دی؟ امی جان تے ابے ہوری کتھے نیں؟ تسی مینوں اوہناں کول لے چلو!!

اوہدی گل کسے دی سمجھ وچ نئیں آوندی۔ تاں فیر حمیدہ بانو نقاب دے اوہلیوں

دوہاں آدمیاں ول جھات پا کے موٹر مالکن نوں دسدی اے۔

"تُسی ایہہ نیانے دی گل سُن کے حیران نہ ہووو۔ اوہنوں اپنے مرن والے بھرا نال ہلدی جُھلدی شکل ویکھ کے بھلیکھا پے گیا اے۔ تہاڈی ہمدردی دا بہت بوہت شُکریہ۔ اجازت دیو۔ ہُن اسیں چلنے آں۔"

حمیدہ بانو بچّے دی نال کمرے دے بُوہے ول ودھدی اے۔ موٹر مالکن، اوہدے خاوند، جوان بھرا تے نوکرانی نوں انج جاپدا اے۔ جیویں اپنے گھر دے جی اوہناں نالوں وچھڑ چلے نیں۔ موٹر مالکن دا خاوند ذرا کُو سوچ کے اپنی نوکرانی دے کن وچ کجھ آکھدا اے۔ اوہدے قدم تیزی نال کمرے دے بُوہے وَل وَدھدے نیں۔ اتے فیر مالکن دے خاوند دے دِل دی ڈونگائی وچوں ایہہ واج نکلدی اے۔

"ذرا ٹھہر جا بی بی!!

ایہہ الفاظ جوان کُڑی دے پیراں نوں زنجیر بن کے جکڑ لیندے نیں۔ اوہ بُوہے دے کول اپڑ کے بُت وانگوں کھلو جاندی اے۔ پچھانہہ پرت کے نئیں تکدی۔

اینے چر چ نوکرانی سکینہ سبز غلاف والا قرآن مجید لے کے مُڑ کمرے وِچ پرت آوندی اے۔ اتے مالکن دا خاوند ذرا اگانہہ ودھ کے ایہہ مٹھے بول بولدا اے

"بی بی! تیرے نکے ویر نوں کوئی بھلیکھا نئیں لگا۔ قدرت نے تہانوں اج ایس تھاں تے پہنچا دِتا اے۔ جتھے تہاڈے مرن والے بھرا دی روح اک دوجے نوجوان دے روپ چ، تہانوں "جی آیاں نوں" آکھن لئی ڈاڈھی بے چین سی۔ نکے بال نے اوہنوں چنگی طرحاں پچھان لیا اے۔ میرا ایمان ایں۔ پئی اصل حقیقت معصوم نظراں نوں کدے دھوکھا نئیں دے سکدی۔ میں اللہ دی پاک کتاب نوں گواہ بنا کے تہانوں ایہہ یقین دواناں آں۔ پئی ایس جوان دی شکل صورت، جذبات تے کردار تہاڈے مرن والے بھرا نوں وکھ نئیں۔ تُسی ہُن اینوں اپنا سکا بھرا سمجھو۔

اج توں لیس اک ایہو ای تہاڈا نئیں؟ سگوں ایس جوان دی ساری جائیداد تُسی دوویں برابر دے حق دار او۔"

ایہہ بول جوان کُڑی دے دِل اُتے جادو دا اثر کردے ہین۔ اوہ بھین بھرا دے پاک جذبے نال پیوں کے تکدی اے۔ اتے اوہدیاں نظراں اپنے مرن والے بھرا ورگے بانکیاں تنیاں ورھیاں دے بانکے سوہنے چھیل چھبیلے افضل دے چہرے اُتے جم جاندیاں نیں۔ موٹر مالکن دا اوہ جوان بھرا جھبٹ اگانہہ وددھ کے نکے عزیز نوں کچھڑ چک لیند اے۔ اتے فیر مالکن دا خاوند آکھدا اے۔
"افضل! اسیں گلاں گلاں چ اوس تلخ حقیقت نوں تاں بھل ای گئے آں؟ جنھوں بے درد زمانہ اک غلط حرف سمجھ کے مٹاون دا چارا کردا رہیا اے۔ توں آپ بس سٹاپ تے جا کے اپنی بھین دی اوس محسنہ نوں ایتھے لیا۔ اسیں سبھے اوہنوں دِل دی زبان نال "جی آیاں نوں" آکھاں گے۔"
ایہہ گل سُندیاں سارا ای نوجوان نکے عزیز دے نال باہر دا رُخ کردا اے۔ اوہدے مگر نوکرانی سکینہ وی کمرے چوں نکل جاندی اے۔ حالے موٹر مالکن تے اوہدا خاوند جوان کُڑی نال ہور کوئی گل نئیں کردے۔ تاں نوکرانی مڑ آ کے آکھدی اے۔
بی بی جی! بیگم سرور ہی اتے دو ہور بیبیاں تہانوں مِلن آیاں نیں۔"
توں اوہناں نوں نال دے کمرے وِچ بہا کے چاء پانی پُچھ اسیں ہنے آوندے آں نالے کنجیاں دا گُچھا مینوں دے جا۔"
نوکرانی جھٹ مالکن دی ایس ہدایت تے عمل کردی اے۔ اتے فیر مالکن دے ایہہ مِٹھے بول جوان کُڑی دے کناں چ رس گھولدے نیں۔
ایہہ لے۔ میری بھین! اپنے گھر دیاں کنجیاں۔ ساڈا تاں ایتھے جوگی والا پھیرا اے۔ ہُن ایس گھر دی اصل مالک توں ایں۔ سِر توں برقعہ لاہ دے۔ اپنے گھر وِچ اپنیاں کولوں کاہدا پردہ؟"
جوان کُڑی بُرقعہ لاہ کے کرسی تے رکھ دیندی اے۔ اوہدیاں نظراں مالکن تے اوہدے نیک دِل خاوند اگے عقیدت نال جھک جاندیاں نیں۔
اینے چر چ افضل، یاسمین دے نال کمرے وِچ وارد ہوندا اے۔ موٹر مالکن

جھبٹ اگانہ ودھ کے یاسین نوں جھپھی پالیندی اے۔ اتے اودہا خاوند آکھدا اے۔ "بی بی - میرا خیال اے اپنی افضل نے تینوں ساڈے تے حمیدہ بانو دے نویں رشتے بارے سبھ کجھ دس دتا ہووے گا۔؟ میں ایسلے بس ایہو آکھنا کافی سمجھداں آں۔ پئی توں حمیدہ بانو دی محسنہ ایں۔ اسیں تینوں ہمیشاں عزت دی نگاہ نال ویکھاں گے۔ تیرے جذبات دی قدر کرنا ساڈا فرض اے۔ ہن تسی سبھے پروہنیاں نال جا کے گل بات کرو، میں تے افضل تہاڈے کولوں اجازت چاہنے آں سانوں اک ضروری کم اے۔"

مالکن دا خاوند تے بھرا افضل کمرے چوں باہر نکل جاوندے نیں یاسین موٹر مالکن دے کہن موجب اپنا کرچی برقع لاہ دیندی اے۔ اتے فیر اوہ تینوں نے نکا ع: یہ پروہنیاں نوں مِلن لئی دوجے کمرے وچ اپڑدے نیں۔

نِکے جہیے کمرے وچ نوکرانی سکینہ چاہ پانی نال پروہنیاں دی خاطر تواضع کردی اے اخلاق سدھار پرہیا دی پردھان بیگم سروری نال بیٹھیاں دو جوان کڑیاں جوان کُڑی (حمیدہ بانو) نوں چھیان کے پھُلیاں نئیں سماؤندیاں۔ یاسین جھبٹ سمجھ جاوندی اے۔ پئی تِن دِن پہلاں ایہو ٹیاراں بیگم سروری دا اک سنہیا لے کے حمیدہ بانو دے گھر آئیاں سن، پکی عمر دی دانی عورت بیگم سروری نوں موٹر مالکن اپنے تے حمیدہ بانو دے نویں رشتے بارے سبھ کجھ، دس دیوندی اے۔ تینوں پروہنیاں ہور خوش ہوندیاں نیں۔ گلاں گلاں چہ اوہناں نوں ایس گل دا پتہ لگ دا ئے۔ پئی حمیدہ بانو وردد بھریاں کہانیاں لکھن توں وکھ۔ پنجابی زبان چہ ڈاڈھے ستھرے شعر وی کہندی اے تاں فیر پروہنیاں حمیدہ بانو نوں اپنے کجھ شعر سناون لئی آکھدیاں نیں۔ پر حمیدہ بانو دے جذبات اوسلے اوہدا ساتھ نئیں دیوندے۔

اوہ اوہناں دی فرمائش پوری کرن توں کجھ کنی کتراوندی اے۔ یاسین جھبٹ حمیدہ بانو ول بھرویں نظر نال ویکھ کے آکھدی اے۔

"میری اک خواہش اے۔ جے تسی اجازت دیوو۔ تاں میں حمیدہ بانو دی پنجابی

غزل دے کجھ شعر عرض کراں ؟"

"ایہہ تاں تہاڈا ساڈے تے بڑا احسان ہووے گا۔ شروع کرو۔"

موٹر مالکن دے ایہہ مٹھے بول کمرے وچ گونجدے نیں۔ اتے فیر یاسمین، حمیدہ بانو دے گھروں لیا ہویا کاغذ گوہ نال ویکھ کے ڈاڈھے درد بھرے لہجے وچ شعر پڑھدی اے۔ اوہدی سُریلی واج تے حمیدہ بانو دا جگر دے لہو نال لکھیا ہویا کلام!! وہ نویں ہل کے سُنن والیاں دے دلاں تے جادو دا اثر کردے نیں۔ اوہناں نوں ایہ جاپدا اے جیویں کوئی ڈاروں وچھڑی کونج کلم کلی اَن جانیاں راہواں وچ روندی کرلاوندی تے ہاڑے کردی اے۔ یاں کسے ظالم شکاری دے جال وچ پھسیا ہویا اک بھولا پنچھی ترلے پاوندا، چیکدا تے پھڑپھڑاوندا اے۔"

غزل مکن مگروں دی اوہ اک یاس بھری وادی وچ گواچیاں رہندیاں نیں۔ چھ کھے چر پچھوں بیگم سروری اوتھے آون دا اصل مقصد ظاہر کردی اے۔

"بھین مریم جی! اسیں اج تہانوں اک تکلیف دیون لئی حاضر ہوئے آں۔ ساڈی اخلاق سدھار پرہیا دا اکٹھ ہو رہیا اے۔ ورھے پچھوں ہونیوالے ایس اکٹھ دی پردھان بیگم شکیلہ سن۔ پر اوہ اک حادثے چر زخمی ہون پاروں ہسپتال اپڑ گئیاں نیں۔ سانوں اج سویرے ایس گل دا پتہ لگا اے۔ ہن ساڈی ایہہ خواہش اے پئی تسی پرہیا دے جلسے دی صدارت قبول کرکے ساڈا مان ودھاؤ۔"

حمیدہ بانو نوں بیگم سروری دی زبانی پتہ لگدا اے۔ پئی موٹر مالکن دا بڑا ای مقدس ناں مریم ایں۔ "تہاڈا آکھیا سر متھے تے۔ میرے لئی ایہدے نالوں وڈی ہور وڈیائی کیہ ہو سکدی اے۔ پر میں مجبور آں۔ ایسی اک ضروری کم دی خاطر لہور آئے ساں۔ کل شام توں پہلاں ساڈا پنڈ اپڑنا بڑا ای ضروری اے۔"

مریم دا ایہہ جواب سُن کے بیگم سروری کہندی اے۔

"پر پرہیا دا جلسہ تاں اج شامیں ست وجے ہو رہیا اے۔"

"اچھا فیر میں ضرور حاضر ہوواں گی۔"

"تسی کلے نئیں۔ حمیدہ بانو تے ایہہ ودجی بھین نوں دی نال لے کے آؤ نا تہاڈی ذمے واری اے۔ ایہہ آج دے کٹھ دیاں ادچیچیاں پروہنیاں ہوون گیاں۔ میں اینہاں دی خاطر جلسے دا سارا پروگرام بدل دیاں گی۔

بیگم سروری زور دے کے آکھدی اے۔ اتے ادہرے خلوص نوں ویکھ کے تنہوں پرھیا دے کٹھ وچ آ دن دی حامی بھر لیندیاں نیں۔

۱۲

شاماں ساڈھے کو ست وجے بیگم سروری دی کوٹھی دے ہال کمرے وچ تل دھرن دی تھاں نظر نئیں آوندی۔ ادس بھر دیں جلسے دی صدر "مریم" دے سجے ہتھ حمیدہ بانو اَتے کھبے پاسے یاسمین چپ چاپ بیٹھیاں سٹیج سیکرٹری دے ایہہ الفاظ بڑی گوہ نال سُندیاں نیں۔

" پیاری بھینوں! تُساں اخلاق سدھار پرھیا دی پردھان بیگم سروری ہوراں کولوں پرھیاویاں رُتھاں تے ایس ورھے دے کٹھ بارے گل بات سُنی ایں۔ ہن یاسمین ہوراں کولوں "اک انکھی دھی پنجاب دی" لکھاری حمیدہ بانو دی اک پنجابی نظم سنو گیسی ایہہ اعلان سُن چکی او۔ پئی حمیدہ بانو تے یاسمین ایس کٹھ دیاں اوچیچیاں پرونیاں نیں۔

سٹیج سیکرٹری دی ہدایت موجب یاسمین سپیکر فون دے سامنے کھلو کے ڈاڈھی سُریلی تے اُچی واج نال نظم پڑھدی اے۔ اوہدے مونہوں نکلے ہوئے بول سنن والیاں دے دلاں تے چھا جاوندے نیں۔ یاسمین دی واج پہلاں فریاد تے فیر احتجاج دا روپ دھار کے ہال کمرے وچ ہلچل تے ترتھل پا دیوندی اے۔ پرھیا دیاں آگو نظم دا اک اک مصرعہ کئی کئی واری سُندیاں نیں۔

فیر وی اوہناں دے شوق دی تریہہ نئیں بُجھدی۔ سبھے یاسمین نوں ودھ ودھ کے داد دیوندیاں نیں۔ پر تعریفاں دے پُل بنن والیاں توں وکھ۔ پرھیا دی اک موڈھی ممبر لیڈی ڈاکٹر "خورشید بیگم" یاسمین ول انج تکدی اے۔ جیویں کوئی ڈاڈھا خطرناک ملزم عدالت دے کٹہرے وچ کھلا اے۔

نظم مُکدیاں سار اِی چار چو فیریوں واہ واہ / دیاں واجاں اٹھدیاں نیں۔ اتے ہال کمرے وچ تاڑیاں دی گونج نال کن پئی واج نئیں سُنی جاوندی۔ جھٹ کو پچھوں خورشید بیگم دے ہتھ دا لکھیا ہویا اک رقعہ سٹیج سیکرٹری کول اپڑدا اے۔ اتے

او صدر دی اجازت نال ایہہ اعلان کردی اے۔

میری سوجھواں بھینوں! اخلاق سدھار پرہیاوی موڈھی ممبر لیڈی ڈاکٹر خورشید بیگم ہوراں نیں، ایسے اک ضروری گل کرن دی خواہش ظاہر کیتی اے۔ تہانوں ایسی منّی پرمنّی دانشمند دا اک اک لفظ بڑی گوہ نال سُننا چاہیدا اے۔"

خورشید بیگم سٹیج اُتے آوندی اے۔ ہال کمرے وچ اگلیاں سیٹاں تے بیٹھیاں پرھیاویاں آگو تے پردھان بیگم سردری بھرویں نظر نال اوہدی ول ویکھدیاں نیں۔ خورشید بیگم مائیک اگے آکے آکھدی اے۔

"صدر جی! اک انکھی دھی پنجاب دی" لکھاری حمیدہ بانونوں اج پرھیاوے جلسے چہ پہلی وار ویکھ کے میرا ڈاڈھا ای مان ودھیا سی۔ پر اوہناں دا کلام اک اجہی عورت دے موہنوں سن کے جنہوں کوئی نیک بندہ چنگے لفظاں نال یاد نئیں کردا، میرا سارا مان ٹٹ گیا ہے۔ اج دے کٹھ دی ایہہ اوچیچی پروہنی یاسمین علاج سماجے دی خاطر کئی واری میری ڈسپنسری چہ آچکی اے۔ میں اینہوں چنگی طرحاں جاننی آں۔ ایہہ ہیرا منڈی دی اک پیشہ ور عورت اے۔ میں تاں ہور میریاں سوجھواں بھیناں پرھیا دی پردھان کولوں ایہہ گل پچھن دا پورا پورا حق رکھدیاں نیں۔ پئی یاسمین ورگی بدنام تے فاحشہ عورت نوں شریف دھیاں بھیناں دے کٹھ وچ آون دی اجازت کیوں دتی گئی اے۔ ایہہ کسے اک دا ذاتی مسئلہ نئیں۔ پوری پرہیاوے وقار تے عزت دا سوال اے۔ جے ایہو جہیاں بداخلاق تے بدکرداراں نوں، پڑھیاں لکھیاں نیک پاک تیویاں نال ڈھک کے بہن دی کھلّی چھٹی دے دتی گئی؟ تاں فیر پرہیا دا سارا بھرم مٹی وچ رل جاوے گا۔"

لیڈی ڈاکٹر خورشید بیگم دیاں ایہہ تلخ گلاں سُنن والیاں دے دلاں چہ نفرت دی اگ بھڑکا دیوندیاں نیں۔ اوہ مڑ اپنی تھاں تے آکے بہہ جاوندیاں اے۔

چار چوفیرے۔ ٹھیک اے!! ٹھیک اے!! دیاں واجاں گونجدیاں نیں۔ سٹیج سیکرٹری دا فرض نبھاون والی جوان کڑی نوں اوہناں تے قابو پاون دی کوئی شکل نظر نئیں آوندی۔ یاسمین دا رنگ پیلا پے جاوندا اے۔ جلسے دی صدر مریم "ڈاڈھی

بے چین دسدی اے۔ پر حمیدہ بانو تے ادس رولے کو ہلے دا اُرتی بھر وی اثر نئیں ہوندا ۔ اوہ آرام نال اپنی تھاں تے بیٹھی سٹیج سیکرٹری نوں اشارے نال کول سدھ کے اوہدے کن وِچ کجھ آکھدی اے۔ اتنے جھٹ کو پچھوں سٹیج سیکرٹری دے ایہہ الفاظ ہال کمرے وِچ گونجدے ہین۔

" تُساں خورشید بیگم ہوراں دا اعتراض سُن لیا اے ۔ ہن حمیدہ بانو کولوں اوہدا جواب تحمل نال بیٹھ کے سُنو۔ ایہہ شور شرابے وِچ ویلا گوادن دی لوڑ نئیں "۔ ایہہ اعلان سُندیاں سارا ای رولا پادن والیاں دے بلُھاں اُتے چُپ دا جندرہ لگ جاوندا ائے۔ اوہ سبھے حمیدہ بانو دے چن ورگے مکھڑے ول دیکھدیاں نیں۔ اتے اوہ دِل لوہ لین والے انداز چہ کھلو کے ایسراں اپنی تقریر دا ٹڈھ بجھدی اے۔

" صدر جی! اتے اخلاق سدھار دا اک نیک جذبہ رکھن والیو ماؤں تے بھینیو! تہاڈے ورگیاں اچیاں سوچاں، سمجھاں، عقلاں، فکراں والیاں ورد مند دانشمنداں دے ساہمنے میری جہی حقیر بندی دا کجھ کہنا سورج نوں دیوا دکھاون دے برابر اے۔ میں ایس قابل نئیں ساں۔ اخلاق سدھار پرھیا دے کٹھ وِچ گل بات کرن دا موقعہ دے کے، اج تُساں میرے تے بڑا وڈا احسان کیتا اے۔ جنہوں میں حیاتی دے اخیری ساہ تیک نئیں بھُل سکدی۔

ہُنے ہُنے۔ تُسی اخلاق سدھار پرھیا دی موڈھی ممبر لیڈی ڈاکٹر خورشید بیگم ہوراں دا ایہہ اعتراض سُنیاں ایں۔ پئی یاسمین ورگی بدنام عورت نوں ایس جلسے دی کارروائی چہ حصہ لین دی اجازت کیوں دِتی گئی۔ ؟!!! اوہناں نے ایہہ وی فرمایا اے پئی یاسمین علاج دی غرض لئی کئی واری ایری ڈسپنسری چہ آ چکی اے۔ اتے اوہ ایس بدنام عورت دے پیشے توں چنگی طرحاں واقف نیں۔ خورشید بیگم ہوراں دی گل وڈی اے اتے میرا اوہنہ چھوٹا!! ایس اوہناں دی گل موجب ایہہ کہن دی جرأت کرنی آں۔ پئی خورشید بیگم ہوراں نے یاسمین نوں اپنی ڈسپنسری وِچ آون توں کدے دی منع نئیں کیتا۔ تاںہہ ای اوہدی کسے ذاتی برائی تے کوئی اعتراض کرن دی ضرورت سمجھی۔ کیوں جے ڈاکٹری

دا مہذب پیشہ اوہناں نوں اجہی گل کرن دی اجازت نئیں دیندا۔ ڈاکٹر ہودن دی حیثیت نال بھیڑے توں بھیڑے مریض دی بیماری دا چنگی طرحاں گوہ نال علاج کرناں اوہناں دا سبھ توں وڈا فرض اے۔ ایسے طرحاں اوہناں دی ایس پڑھیا دے جلسے وچ نیک جذبہ لے کے آون والی "یاسمین" یاں کسے ہور بھین تے دی کوئی اعتراض نئیں ہونا چاہیدا۔ جے ایسراں ای اک اچی سچی پڑھیا دے جلسیاں وچ ذاتی حملیاں دی رسم چل پئی۔ تاں فیر ویکھن سنن والیاں نوں مجبور ہو کے ایہہ آکھنا پوے گا۔ پئی اخلاق سدھار پڑھیا کسے دا اخلاق سدھارن دی بجائے اودھے اخلاق نوں ہور دگاڑن دا چارا کردی اے۔

حمیدہ بانو دی تقریر دے ایہہ الفاظ سنن والیاں نوں آبشار وانگوں جاپدے نیں۔ جہدے نال اوہناں دے دلاں وچ بھڑکی ہوئی نفرت دی اگ اکدم ٹھنڈی ہو جاوندی اے۔ ہال کمرے وچ حمیدہ بانو زندہ باد !! حمیدہ بانو زندہ باد دے نعریاں دے شور پاروں حمیدہ بانو نوں اپنی تقریر دا سلسلہ ذرا کو چر لئی روکناں پیند اے۔ اگلیاں سیٹاں تے بیٹھیاں بیگم سروری تے خورشید بیگم بھرویں نظر نال اک دوجی ول ویکھدیاں نیں۔ لیڈی ڈاکٹر خورشید بیگم دے متھے تے نفرت دا کوئی وٹ نظر نئیں آوندا۔ اتے اوہ چھیتے نویں دل دلے۔ نویں جوش تے نویں عزم نال اپنی تھاں توں اٹھ کے یاسمین نوں گھٹ کے جھپی پا لیندی اے۔ تاں فیر حمیدہ بانو دے نال نال !! لیڈی ڈاکٹر خورشید بیگم زندہ باد دے نعرے دی ہال کمرے وچ گونجدے نیں۔

نعریاں دا جوش ٹھنڈا پیندیاں سار ای حمیدہ بانو اپنی تقریر فیر ایسراں اگانہہ ٹور دی اے۔

"چھڈ دیو کے نعرے نالے گلاں جھگڑے جھیڑے
مشکل دے وچ ہوندے بھیلنوں عملاں نال نبیڑے"

روشنیاں دے شہر دی اوسوجھوان وسنیکو۔ تہاڈے محل تے ماڑیاں سدا آباد رہن۔ دکھاں دے ہنیریاں وچ گھرے ہوئے جھگیاں دے واسیاں ول ضرور جھاتی پایا کرو اج تہاڈی اخلاق سدھار پڑھیا" دی موڈھی ممبر لیڈی ڈاکٹر خورشید بیگم ہوراں اخلاق

دی اک اُچی سچّی مثال قائم کر کے بیرا دل موہ لیا اے۔ اوہناں دی مثال ساہمنے رکھ کے دُکھیاریاں دے دُکھ! تے معاشرے دیاں برائیاں دور کرن لئی اک ان ڈھٹے سمیلے تے پکّے انقلاب دا انڈھ بنھو! امن آشتی تے سچّے پیار دے اوہناں ات ویریاں نوں کمان چوں نکلے ہوئے تیراں وانگوں سچّے پیار دے اوہناں ویریاں نوں دبھ سٹو۔ جہڑے بے لبس تے مجبور دھیاں بھیناں دی عزت آبرو نال کھیڈدے نیں۔ یاد رکھو! اک اُنکھی عورت دی عزت اجہیا اَنملا موتی اے!! جہدا ال قاروں دے خزانے نال وی نہیں تاریا جا سکدا۔

امیر کبیر گھرانیاں چ جنم لین والیو! پڑھی لکھی عقلمند دانش مندو۔ تہاڈے کول ربّ دا دِتا سبھ کجھ اے

سوجھ بوجھ دی دولت دی اے!! تے علم دے گہنے دی نیں۔

من موہنیاں شکلاں وی نیں!! اتے سوہنا کردار وی۔

چنگی سوچ والے ذہن دی نیں۔!! اتے اخلاق شدھار دا جذبہ رکھن والے دِل دی بھینوں ایس اکٹھ وچ بیٹھی اک اک بھین اخلاق، خلوص تے پیار محبت دی رنگ برنگی مورت جاپدی اے۔ ایس اخلاق خلوص دیاں لشکاں نوں لازوال بناون لئی! اتے پیار محبت دا رنگ ہور گوہڑا کرن لئی!! عمل دے میدان وچ بھرواں کردار ادا کرو۔ تسی اوہناں دکھی بھیناں لئی اک نویں حیاتی دی بشارت بن جاؤ۔ جنہاں نوں بے درد زمانہ ٹُر دیاں پھردیاں لاشاں سمجھ کے نفرت بھری نظر نال ویکھدا اے۔

تسی اوہناں بے لبس دھیاں دے گرد پتھر دیاں چٹاناں بن جاؤ۔ جنہاں دے لِس لِس کردے جُسیاں نوں، ظالم لیٹرے نیلام تے چڑھا کے اپنے عشرت دیاں محفلاں سجاؤندے نیں

تسی اوہناں غریب مسکین الھڑ ٹیاراں دی ستر پوشی دا سر بندھ کرو۔ جنہاں دا روپ انوپ پاٹے لیڑیاں چوں انج لشکاں ماردا اے!! جیویں آوارہ بدلاں دے ٹوٹیاں چ چودھویں دا چن۔

تسی اوہناں معصوم بچیاں وچ اپنا سکھ تے خوشحالی ونڈ دیو!! جنہاں نوں ڈھڈ دا

وچ بھرن لئی رُکھی سکھی روٹی مشکل نال نصیب ہوندی اے۔

تسی اوہناں بیویاں دے گھیے روگ دا دارو بن جاؤ دا! جو سہاگناں ہوندیاں ہویاں دی رنڈ واداں دی طرحاں حیاتی دے دینہہ گزار رہیاں ہین

تُسی اوہناں بیوا ہواں دے ٹٹے دلاں نوں جوڑاں دا چارہ کرد! جہناں نوں اپنے سہاگ اجڑن پاروں ایہہ حیاتی موت نالوں وی بدتر جاپدی اے۔

تُسی اوہناں یتاج تے بے سہارا ماواں دا آسرا بن جاؤ و۔جہناں نوں ساری دنیا وچ اپنا کوئی ہمدرد نظر نہیں آؤندا۔

ویلے دا پنچھی تہانوں ایہہ گلاں پکار پکار کے آکھ دا ائے۔ اخلاق سدھار دا نیک پاک تے سُچا جذبہ اپنے دلاں وچ لے کے اگانہہ ودھو۔کامیابیاں دیاں منزلاں تہاڈے پیر چُمن گیاں۔ میں حقیر بندی تہاڈے موہڈھے نال موڈھا جوڑ کے تہاڈی اخلاق سُدھار مہم چہ بھرواں حصہ لین لئی تیار آں جے کدرے لوڑ پے گئی! تاں میں اپنے لہو دی اخیری بوند وی قربان کردیاں گی۔ اخیر وچ میں ایہہ گل کہہ کے تہاڈے کولوں اجازت چاہنی آں۔

رو اٹھو بیبیو! آستیناں نوں اُلٹو۔ستم دے پہاڑاں زمیناں نوں اُلٹو
اوہ ظلمت کدے دے مکیناں نوں اُلٹو۔ کدورت بھرے بے یقیناں نوں اُلٹو
صداقت دی تیغو، میاناں چوں نکلو
اوہ تیراں دے وانگوں کماناں چوں نکلو

حمیدہ بانو دی جوشیلی اَنتلی تے سُچی تقریر گردں پر ہیاوی کسے ہور ممبر نوں سٹیج تے آون دی ہمت نہیں پیندی۔سٹیج سیکرٹری نوں ہال کمرے چہ گونجن والیاں واہ! واہ تے زندہ باد! زندہ باد، دیاں جوشن بھریاں واجاں تے قابو پاؤنا اپنے وَس دا روگ نہیں وسدا۔تاں فیر جلسے دی صدر" مریم بیگم" بھتی نال کجھ رسمی گلاں کہہ کے جلسے دے انت دا اعلان کردیوندی اے۔

دوجے دن فجرے فجرے اخلاق سدھار پرھیا دی پردھان، بیگم سروری تے موڈھی ممبر خورشید بیگم "تزئین اخبار" دے کجھ پرچے لے کے کوٹھی نمبر ۲۸ وچ اپڑدیاں

نیں ۔ناشتے دی میز دے آل دوالے بیٹھی مریم ، اوہدا خاوند تے بھرا افضل اخبار وچ چھپی ہوئی حمیدہ بانو دی تقریر دا اک اک لفظ بڑی گوہ نال پڑھدے نیں ۔

ناشتے دیاں پلیٹاں خالی ہوندیاں سار ای نوکرانی سکینہ جھبٹ اوہناں نوں سمیٹ کے کمرے چوں باہر نکل جاندی اے ۔ اتے فیر بیگم سروری دے مونہوں اُتے ایہہ الفاظ نتھر کدے نیں ۔

"مرزا جی ! تہاڈی بیگم" مریم ہوراں نے پرہیا دے جلسے دی صدارت قبول کر کے ساڈا بڑا مان ودھایا اے ۔ اسیں تہاڈا شکریہ ادا کرن دے نال نال ایہہ آس لے کے تہاڈی خدمت وچ حاضر ہوئے آں ۔ پئی خورشید بیگم ہوراں دی خواہش موجب پرہیا نے حمیدہ بانو نوں "تزئین اخبار" دی اڈیٹر بناون دا فیصلہ کیتا اے ۔ جے تسی اپنی موہنہ بولی بھین نوں ایہہ ذمے داری سنبھالن دی اجازت دے دیو ۔ تاں تہاڈا "اخلاق سدھار" پرہیا تے بڑا احسان ہووے گا ۔"

مریم دا خاوند اخبار توں نظر ہٹا کے آکھد اے

"بیگم سروری ! ساڈی بھین حمیدہ بانو رات دی تقریر وچ تہاڈے موہڈے نال موہڈا جوڑ کے اخلاق سدھار مہم وچ بھرواں حصہ لین دا اعلان کر چکی اے ۔ اسیں اوس اعلان موجب اپناتن ، من تے دھن سبھ کجھ قربان کر دیاں گے ۔ حمیدہ بانو میری ای نہیں میرے ایلیے پنجاب دی اک انکھی دھی اے ۔ آج اسیں سبھے پنڈ جا رہے آں ۔ اوتھے میرے چاچے دے پتّ بھرا دی منگنی دے سلسلے وچ حمیدہ بانو نوں اٹھ کو دن رہنا پوے گا ۔ اک ہفتے مگروں ایہہ مڑ اپنے ایلیے گھر وچ آ کے اپنی نویں ذمہ داری سنبھال لوے گی ۔ اسیں آج توں "تزئین اخبار" دا سارا خرچ وی آپ برداشت کراں گے"

مریم دے خاوند دیاں ایہہ خلوص بھریاں گلاں سن کے پرہیا دی پردھان بیگم سروری تے لیڈی ڈاکٹر خورشید بیگم بڑا خوش ہوندیاں نیں ۔ نوکرانی سکینہ مڑ کمرے وچ آ کے آکھدی اے ۔

"میاں جی ! تہاڈا ٹیلی فون آیا اے ۔"

مریم دا خاوند جھبٹ اُٹھ کے کمرے وچوں باہر نکل جاندا اے ۔ اتے فیر سروری بیگم تے خورشید بیگم دی مریم کولوں اجازت لے کے اوتھوں ٹُر جاندیاں نیں ۔ ۔ اوہناں دے

جادن نگردن نکے عزیز نوں کچھڑ وچ لے کے بیٹھا افضل" اپنی کرسی ناشتے دی میز توں ذرا کو پراہنہ ہٹالیند ائے۔ اوہدے توں ذرا اوتھوتے بیٹھیاں مریم تے حمیدہ بانو ڈوہنگی سوچ وچ ڈبی یاسمین دل بھرویں نظر نال ویکھدیاں ہین جو کھے چر پچھوں مریم دا خاوند مرزا عزت بیگ مُڑ کمرے وچ آ کے کہند ائے

" افضل! میں آئی۔ جی دے دفتر جا رہیا آں۔ اوہناں مینوں اُچے پنڈ دے ڈاکواں بارے گل بات کرن لئی سدیا اے۔ نالے اوہ میری نگرانی چہ ہن والی پولیس چوکی ویکھن دا ارادہ رکھدے ہین۔ ہو سکدا اے مینوں اوہناں دے نال جاؤنا پوے۔ توں مینوں اڈیکن دی بجائے اپنیاں بھیناں نوں لے کے چار وجے دی گڈی چہ پنڈ ٹر جاویں۔ میں سلطان بیگ نوں ٹیلی فون کر آیا آں۔ اوہ تہانوں لین لئی ٹیشن تے اپڑ جاوے گا۔"

افضل بڑی گوہ نال عزت بیگ دی گل سُن کے سر ہلاوند ائے۔ اینے چر چہ یاسمین دے ایہہ الفاظ اوہناں دے کناں تیک اپڑ دے ہین۔

"مریم جی"، ہن مینوں تسی اجازت دیو۔ میں اک ہفتہ حمیدہ بانو دے پہلے مکان وچ گزارن دا فیصلہ کر چکی آں۔ جد حمیدہ بانو پنڈوں پرت آوے گی۔ تاں فیر میں ایتھے اوہدی خدمت وچ حاضر ہو جاواں گی۔ میں ایہہ فیصلہ کیوں کیتا اے ؟

ایسں گل دا جواب تہانوں چھیتی میرے اک خط راہیں مل جاوے گا۔ تسی مینوں اپنے پنڈ دا پورا پتہ لکھ دیو۔"

اچن اچیت یاسمین دے موہنوں ایہہ گل سُن کے سبھے بِٹ بِٹ اوہدے ول ویکھدے ہین۔ حمیدہ بانو ڈاڈھی حیران ہو کے سوچدی اے۔ پئی ساری حیاتی ساتھ دین دا دعوے کرن والی یاسمین، ہن کیہڑے کم پاروں وچھوڑا پا کے ٹر چلی اے"؟

پر یاسمین اوہنوں ایس بارے کوئی گل پچھن دا موقعا ای نہیں دیندی۔ نوکرانی سکینہ کولوں کاغذ قلم منگوا کے مریم اپنے پنڈ دا پتہ لکھدی اے۔ اتے کاغذ یاسمین نوں پھڑاون ویلے اوہدے ہتھ کنبدے ہین۔ حمیدہ بانو دا دل زور زور دی دھڑکد ائے، پر اوہ موہنوں کجھ نہیں بولدی۔ یاسمین دیاں اکھاں چہ ہنجواں دے موتی ڈھلکدے ہین۔ اتے اوہ چھیتی نال نکے عزیز دا موہنہ چم کے اوتھوں ٹر جاوندی اے۔

۱۳

پنجاب دے اک سرحدی پنڈ سلطان پور توں کوئی تِن چار کوہ دُور دو تھ تے نِکا جیہا سٹیشن نظر آوندا اے۔ اوہدے کچے پلیٹ فارم تے میلیاں پٹڑیاں والے کجھ تینویاں مرد بیٹھے گھڑی مڑی تیر وانگوں سدھے تک سگنل ول تکدے نیں۔ اوہناں توں دکھ اک سوٹ بوٹ والا اٹھائیاں کو ورھیاں دا گبھرو جوان کوہلو دے بلد وانگوں پلیٹ فارم تے چکر کٹ دا اے۔ اوس چوڑے چکلے آدمی دا قد کاٹھ چال ڈھال تے موٹیاں موٹیاں اکھاں دسدیاں نیں۔ پئی ایہہ چوکھا زور ور تے ڈاڈھا رعب دا بندہ اے مرزا عزت بیگ دے ایس چھیرے بھرا دا ناں سلطان بیگ اے۔ اتے علاقے دے سبھے وسنیک اوہنوں اوہدے دادے دے ناں تے آباد ہودن والے پنڈ سلطان پور دا سبھ توں وڈا زمیندار من دے نیں۔ چوکھا چر ہوگیا سگنل تکدیاں سلطان بیگ گٹ دی گھڑی تے جھات پا کے لہندے ول ویکھد اے۔ پر اوہنوں دور تیکر گڈی دا کدرے ناں نشان وی نئیں دسدا۔ اوہ غصے نال بھریا ایدھر اودھر ٹردا پھردا کِنے ای سگریٹ پھوک سٹ دا اے۔ جھٹ کُو پچھوں سٹیشن دی گھنٹی وجدی اے۔ اوہدے نال ای گڈی دیاں چیکاں فضا وِچ گونجدیاں نیں۔ پلیٹ فارم تے بیٹھے بندیاں وِچ کجھ ہلچل ہوندی اے سلطان بیگ لائناں دے نیڑے آ کے سگریٹ دے لمے لمے کش لاوندا اے۔ سبھے مسافر دی اُٹھ کے کھلو جاندے نیں۔ اتے ریل گڈی شوکاں ماردی پلیٹ فارم تے آکے رکدی اے۔ اوہدے وچکارلے ڈبے وچوں افضل، مریم، حمیدہ بانو، نِکا عزیز تے نوکرانی سکینہ نکلدے نیں۔ سلطان بیگ جھٹ اگانہہ ودھ کے اوہناں نوں "جی آیاں نوں" آکھد اے۔ گڈی ذرا کو چر کھلو کے شوکدی، چیکدی، کوکدی، دھوئیں دے بدل اُڈاوندی چڑھدے ول ٹُر جاوندی اے۔ اتے ظالم خالی لائناں تے اداسی دے پرچھاویں دے

سوا کجھ وی نظر نئیں آوندا۔ سٹیشن چوں باھر نکل کے انفل مریم، نگا عزیز تے سکینہ اک چھت توں بغیر موٹر کار وچ بہہ جاوندے نیں۔ تاں فیر سلطان بیگ اوہنوں کچی سڑک تے ہولے ہولے چلاوندا ائے۔

سڑک دے سجے کھبے نظر دی حد تیکر ہرے بھرے کھیت دسدے نیں ترکالاں دا ویلا

کجھ گھڑیاں دی وتھ تے ہنیر چانن دے وچ رہے تے کھلاؤ دیتیاں سوچاں وچ ڈوباہریا جاپدا ائے۔ دور افق تے شفق دا سونا رنگ انج لگدا ائے جیویں ایہہ ڈبدے سورج دے اتھراں دی لالی اے۔ کپاہ دے چٹے تے کنکاں دے ہرے بوٹے رنگ برنگیاں پھلکاریاں لے کے قطاراں وچ کھلوتیاں سوہل تے الھڑ ٹیاراں دا بھلیکھا پاوندے نیں۔

موٹر کار ایہہ سبھ نظارے پچھانہہ چھڈ کے سلطان پور دی حد وچ اپڑ جاوندی اے۔ پنڈ دے وڈے کھوہ تے کجھ پنہاریاں گھڑے بھردیاں نظر آوندیاں نیں۔ اک چھیل چھبیلی مست الست جوان کڑی کھوہ دی گادھی اُتے بیٹھی دھڑکناں دے ساز تے جھوم جھوم کے گاوندی اے۔

لوئے لوئے بھر لے کڑیے جے تدھ بھانڈا بھرنا

شام پئی بن شام محمد گھر جاندی نے ڈرنا

اک اُچے سچے صوفی شاعر "میاں محمد" دے ایہہ دو مصرعے حمیدہ بانو دے کناں تیک اپڑ کے اوہدے دل نوں ڈاڈھی کچیچ پاوندے نیں اوہ "مینیئں" ہوراں دی سوچ دے ڈونگھے بحر وچ ٹبی مار کے مطلب دے لکے ہوئے موتی لبھن دا چارہ کردی اے۔ پر چھاں چک سلطان بیگ اپنی موٹر کار مرزا عزت بیگ دی حویلی اگے اکدم کھلار دا ائے۔ اوہدے ہڑ دا نگوں بھر ویں ہلو رے حمیدہ بانو دے خیالاں دی بیڑی روڑھ دیوندے نیں ایس ایس۔ پی مرزا عزت بیگ اتے اوہدی دومنزلہ حویلی دا ناں سلطان پور توں وکھ آلے دوالے دیاں پنڈاں وچ دی چوکھا مشہور ہوندا ائے۔ پنڈ دے سگھڑ سیانے، بڈھیاں تینویاں

جوان گھبر دتے نیانے اوس جماندرو رجے پُنجے اکھی تے کھرے بندے نوں عید دے چن وانگوں ملدے نیں۔ اتے اوہ پُلِس دا چنگا بھلا وڈا افسر ہوندیاں ہویاں وی غریباں مسکیناں نال بھول تے پیراں بھار بہہ کے حقّہ پین چ اپنی وڈیائی سمجھدا ائے۔ دوجے افسراں وانگوں عزّت بیگ نوں اپنی حویلی اگے پُلِس دا پہرہ لاون دی کدے لوڑ نئیں پیندی۔ اوہدے بوہے نِکّے وڈے حاجتمند لئی چوی گھنٹے کھلے رہندے نیں۔ اوہدی پڑھی لکھی سوجھوان تیویں "مریم" کِسے سوال نوں کدے وی اپنے درتوں خالی نئیں موڑدی۔ اتے پنڈ دے سبھے وسنیک اوہناں

دوہاں وی دِنے راتیں خیر منگدے نیں۔ عزّت بیگ دی ہدایت موجب زمیناں دی وائی بیجی دے کم دی دیکھ بھال اوہدا چھیرا بھرا سلطان بیگ کردا ائے۔ پر اوہناں دے ہالی مزارعے تے کامے عزّت بیگ دے اک اشارے تے اُنہیں جاناں دین لئی تیار ہو جاوندے نیں۔ پر اوہ سلطان بیگ دی کجھ پروا نئیں کردے۔

سُلطان بیگ دے بھیڑے ورتارے پاروں کوئی بندہ اوہنوں چنگیاں نئیں آکھدا۔ عزّت بیگ اپنے دل وچ ایہہ نیک خاہش رکھدا ائے۔ پئی اوہدے چاچے دا پُت اعلیٰ تعلیم دے اُچے درجے تے اپڑ کے اپنے دیس دی ودھ توں ودھ خدمت کرے۔ پر سلطان بیگ پنڈ دے ہائی سکول چوں دسویں جماعت پاس کر کے تعلیم ول اکّا ای دھیان نئیں دیندا۔ عزّت بیگ نوں اوہدے کہن موجب اپنے دل دی خواہش قربان کرنی پیندی اے۔ اوہ جوان بھرا تے کِسے طرحاں دی سختی نئیں کردا۔ اتے خوشی نال اوہدی پسند دا کم زمینداری اوس دے سپرد کر دیوندا ائے۔ دادے دی جائیداد چوں اپنے حصّے دی زمین سلطان بیگ دا پیو مرن توں پہلاں ای ویچ وٹ کے کھا پی جاوندا ائے۔ سلطان بیگ دی ناں تے اپنی زمین ہوندی اے۔ اتے ناں ای کوئی لمّی چوڑی رقم۔ اوہ عزّت بیگ دیاں

دنیاں دی کمائی بے دریغ خرچ کردا تے عیش اڈاوندا ائے۔ عزت بیگ تے اوہدی تینویں مریم اوہدے نال حساب کتاب بارے کدی کوئی گل بات نئیں کردے۔

۱۴

مرزا عزّت بیگ دی چوکھی کھلّی ڈھلی وڈی حویلی وِچ نویں طرز دے کمریاں دیاں قطار، اوہناں دے اگے وڈا اسارا برآنڈہ، اوہدے کھبّے پاسے اُپر جاون والیاں پوڑیاں اتے ہیٹھ اک ٹیبل اُتے ٹیلی فون پیا نظر آوندا اے۔

حویلی دا وڈا بوہا لنگھ کے مریم، حمیدہ بانو، افضل تے نکا عزیز برآنڈے وِچ بہہ جاوندے نیں۔ اوہناں دے بہندیاں سار ای ٹیلی فون دی گھنٹی کھڑکدی اے۔ سلطان بیگ جھٹ ٹیلیفون سن کے اوہناں نوں آکھدا اے۔

"بھاء جی! پلیس چوکیوں بول رہے سن۔ اوہ رات وی روٹی حویلی چہ آ کے کھاون گے اوہناں نے ہور کوئی گل نہیں کیتی۔"

مریم سِر ہلا کے کہندی اے۔

"سکینہ توں چھیتی نال روٹی دا آہر پاہر کر۔"

نوکرانی جھٹ رسوئی خانے دا رُخ کردی ہے۔ اتے سلطان بیگ دی ہولے ہولے قدم ودھاوندا اوہدے مگر اوتھے اپڑ جاوندا اے۔

"سکینہ ایہہ بھابی ہوراں نال جوان کڑی تے نکا ہال کون نیں؟ میں کئی واری لہور گیا آں۔ پر افضل دی کوٹھی چہ ملیوں ایہہ کدے وی نظر نہیں آئے؟"

سلطان بیگ پچھدا اے نوکرانی سکینہ جنگی طرحاں ویروے نال حمیدہ بانو تے افضل دا بھین بھرا اونگوں رشتہ قائم ہون بارے سلطان بیگ نوں سبھ کجھ دس دیوندی اے

سلطان بیگ دی تیوری تے وٹ پے جاوندے نیں۔ پتہ نہیں اوہ حمیدہ بانو یا کسے ہور بارے کیہ کجھ سوچدا مڑ برآنڈے ول قدم ودھاوندا اے۔

نوکرانی سکینہ دی سمجھ وِچ کجھ نہیں آوندا۔ اوہ اپنے کم چہ رُجھ جاوندی اے۔ اتے برآنڈے وِچ مریم، حمیدہ بانو تے افضل چپ چاپ بیٹھے سلطان بیگ دی گوہ نہیں کردے

جھٹ کو پھوں شام دا تارا شفق دی اگ چہ سڑ بجھ کے سواہ ہو جاندا ائے۔ اتے رات دی رانی اوس نظر دے نور تے اپنی مانگ دے سندور نوں بھدی عدم آباد چوں نکل کے ہستی دے باغ دِچ جھات پاؤندی اے۔

حویلی دے متھے تے بجلی دا اک وڈا قمقمہ کیسے نویں نویلی سہاگن دے جھومر دا نگوں لِشکر ائے اوہدیاں لشکاں ہنیرے دی چادر نوں چیر کے کچی سڑک اُتے پیندیاں نیں۔ سڑک دلوں اک جیپ کار آ کے حویلی دے بوہے اگے کھلوندی اے۔

اوہدے وچوں مرزا عزت بیگ تے دو بندوقاں والے سپاہی اُتردے نیں عزت بیگ حویلی دا بوہا لنگھد ائے تاں فیر سپاہی جیپ وچ بہہ کے پچھانہہ پرت جاندے نیں۔ مرزا عزت بیگ کسے ڈونگی سوچ وچ ڈبیا جاپد ائے۔ روٹی کھاون توں وہیلے ہو کے سبھے بڑی گوہ نال اوہدے ول ویکھدے نیں۔ پر اوہ کسے نال کوئی گل بات نئیں کردا۔ اتے سلطان بیگ دے سِوا کسے نوں اوہدی حیرانی دا کارن پچھن دی ہمت نئیں پیندی۔ سلطان بیگ آکھد ائے۔

''کیہ گل اے بھا جی! تسی بڑے اداس جاپدے او''؟

عزت بیگ اک ٹھنڈی ہاہ بھر کے کہندا اے۔

''سلطان میں اُچے پنڈ دے ڈاکواں بارے سوچ رہیا آں۔ مینوں اوہناں دا مسئلہ میری خاہش موجب حل ہوندا نظر نئیں آؤندا۔ میں ترے مہینے ٹِل لا کے تھک گیاں آں۔ پئی اوہ سدھی طرحاں اپنیاں ذلیل حرکتاں توں باز آ جاون۔ پر میری نرمی تے شرافت دا اوہناں تے رتی بھر اثر نئیں ہویا۔ سگوں اوہناں نے عورتاں دے اغوا تے لٹ مار دیاں وارداتاں چہ ہور وادھا کر دتا اے۔ کئی شریف گھرانے اوہناں دے ظلم پاروں برباد ہو چکے نیں۔ حکومت نے ہن تنگ آ کے اُچے پنڈ دا ناں نشان دھرتی توں مٹا دیون دا فیصلہ کیتا اے مینوں اپنے البیلے پنجاب دی دھرتی ایہدے ہزاراں ای وسنیکاں دے لہو نال لال ہوندی نظر آؤندی اے۔ میرے لئی ایس توں وڈی ہور کوئی دُکھ دی گل نئیں ہو سکدی۔ میرا دل خون خرابے توں اکا ای پسند نئیں کردا۔ ایس ہلے گُلے چہ خطرناک مجرماں توں وکھ کجھ بے دوسے لوگ دی مارے

جاون گے۔ ایسے ڈر پاروں مینوں آئی جی ہوراں کولوں چار دیہاڑیاں دی مہلت منگنی پئی۔ او ہناں میری درخواست قبول کر کے اک سرکاری اشتہار چھپوایا اے جیہڑا ہن اپنے پنڈ دے سردار تیکر اپڑ گیا ہووے گا۔ اشتہار دے مضمون راہیں اپنے پنڈ دا لیاں نوں اک آخری موقعہ دتا گیا اے۔

جے اوہ اپنے بھیڑے فعلاں توں باز نا نہ آئے۔ تاں فیر او ہناں نوں گرفتار کرن لئی پلس اپنے پنڈ تے ڈاڈھا بھرواں تے تکڑا چھاپہ مارے گی۔"

مرزا عزت بیگ دے موہنوں اپنے پنڈ دے ڈاکوواں دیاں خطرناک وارداتاں دا حال سن کے مریم تے حمیدہ بانو کجھ سہم جاوندیاں ہین۔ عزت بیگ فیر حمیدہ بانو تے نکے عزیز دل اشارہ کر کے آکھدا اے۔

"سلطان! تینوں ایہہ سن کے ڈاڈھا خوش ہونا چاہیدا اے۔ پئی رب نے سانوں پلی پلائی نیک دھی تے نکا جیہا بیبا پتر بلا دتے ہین۔"

سلطان بیگ کرسی توں اٹھدیاں ہویاں کہندا اے۔

"مینوں سکینہ نے ایہناں بارے سبھ کجھ دس دتا اے۔ ہن مینوں اجازت دیو۔

اج ساڈی پیلیاں نوں پانی لاون دی واری اے۔ جے میں ویلے سر اوتھے نا نہ اپڑیا تاں فیر مزارے گوہ نال کم نئیں کرن گے۔"

عزت بیگ سر ہلاندا اے۔ اوہدے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے ہین۔

توں ٹھیک آکھنا ایں۔ سیانیاں دا قول اے "کھیتی کھسماں سیتی"۔ بے فکر ہو کے جا پر کسے نال کپت کرن دی لوڑ نئیں۔ چھیتی مڑن دا چارا کریں۔

میں اج راتیں حویلی وچ ای سوواں گا۔"

سلطان بیگ نال گل کر کے عزت بیگ اک چمڑے دا بیگ اپنی بیوی نوں پھڑا کے ایہہ تاکید کردا اے۔

"مریم۔ ایہدے وچ اک لکھ روپئے دے کرنسی نوٹ ہین نویں پلس چوکی دی تعمیر دا کم کرن والا اے۔ راجاں مزدوراں تے سامان دی پے منٹ کرن لئی محکمے نے مینوں ایہہ رقم دتی اے اپر لے کمرے دے سیف چہ گہنے تے ہور نقدی پئی اے۔ توں ایہہ رقم وی اوہدے وچ رکھ آ۔

چار پنج دیہنہ مگروں ایہدی لوڑ پوے گی۔"

مریم جھٹ اپنے خاوند دی ہدایت تے عمل کرن لئی اٹھدی اے۔ اتے سلطان بیگ اوہنوں بھرویں نظر نال ویکھ کے حویلی چوں باہر ٹر جاندا اے۔

۱۵

سُلطان پور پنڈ دی ہمد دے نال اک وگدی ندی دا پانی رات دے ہنیرے چہ سپ وانگوں شوکدا ائے۔ ندی دے اُرلے پاسے ہرے بھرے کھیت اتے پارلے کنڈھے تے اک پکیاں اٹاں دے، دو منزلہ کوٹھے دے سوا جو کھی دور نیکر ہور کوئی عمارت نظر نئیں اَؤندی۔ کوٹھے دے چوبارے دی ندی ول کھلن والی اک باری بند دِسدی اے۔ اتنے پانی دیاں چھلچھل لہراں اٹاں دی کندھ نال کھیہہ کے لنگھدیاں نیں۔

وگدی ندی سُلطان پور تے اُچے پنڈ نوں وکھو وکھ کردی اے۔ ادھرے پارلے کنڈھے تے نظر آون والے کوٹھے توں اُچے پنڈ دے ڈاکو پہلے مورچے دا کم لیندے نیں جدوں پُلس دی واہر پیندی اے۔ اوہ سیھے اوس کوٹھے وچ اَکٹھے ہوکے اوہدا مقابلہ کردے نیں۔ اتنے کسے نوں اک قدم دی اگانہہ نئیں ودھن دیندے اگے پچھے اوس کوٹھے چہ ڈاکوواں دا اِکا سردار نتھو رنگڑ اپنے اک بدکردار ساتھی "پرلا ٹھو" نال شراب پی کے زنادیاں ذلیل وارداتاں کرو اَئے اونہاں دے اک پچھے کالے بوچڑ دے سوا اُچے پنڈ دا ہور کوئی وسنیک ایس راز توں واقف نئیں ہوندا۔ اُسے پنڈ دا وڈا سردار شیر دِکدے کدے پچھلے مورچے چہ پھیرا پاوندا ائے۔ اتنے نتھو رنگڑ تے کالا بوچڑ اونہوں ایہناں خطرناک وارداتاں دا پتہ نئیں لگن دیوندے۔ اونہاں نوں اُچے پنڈ دا جیہڑا وی وسنیک اپنے گجے رازاں توں واقف ہوندا جاپدا ائے اونہوں اوہ سردار شیر دے نیک ایڑن توں پہلاں ای ڈونگی ندی وچ ڈوب کے غرق کر دیوندے نیں

نتھو رنگڑ تے کالے بوچڑ نوں شراب پیون تے پرلا ٹھو لئی لونیں توں لوہین کڑی اغوا کرن دے سوا دنیا دے کسے ہور کم نال کوئی واسطہ نئیں ہوندا۔ ایہہ دونویں رات دیہہ پنڈ دے پچھلے مورچے چہ سوندے بہندے نیں۔ پرلا ٹھو ناریاں دی چھاویں اوتھے اپڑدا اے۔ نتھو رنگڑ تے اوہ شراب دے نال اَن چھوئی الھڑ مٹیار دے جُسے دی رَت دی پلیندے نیں۔ اتنے پرلا ٹھو دُوجی رات دی عیاشی لئی جو کھی رقم دے کے سرگھی دیلے

ایدھروں اُدھر جاندا اے ۔

ایسراں اوہ شرابی ، نوانی ، امن دے ویری ، قاتل ڈاکو ، اک ورہے دے تِن سو
سٹھ دیہاں وچہ کئی جوان کُڑیاں دی رَت چوس کے اوہناں دے بے جان جُثے وگدی ندی
دے وچ روڑھ چھڈ دے نیں ۔ پرلاٹھو کسے نوں دی نتھو نگڑ دے سِوا اپنے گھر بار تے تھاں ٹھکانے
بارے کجھ نئیں دسدا ۔ اُچے پنڈ دا وڈا سردار شیر دلیس ایہناں ای جاندا اے پئی پرلاٹھو ناں دا
اک بندہ پلس دے چھاپے دے ویلے توں پہلاں خبر دے کے کئی واری اوہدے ساتھیاں نوں گرفتار
ہوون توں بچا چکیا اے ۔ کالے بوچڑ نوں دی نتھو نگڑ کولوں پرلاٹھو بارے کوئی گل پچھن
دی کدے جرأت نئیں ہوندی ۔

پرلاٹھو اک خفیہ سرنگ دے رستے اُچے پنڈ دے پہلے مورچے تیک اپڑدا اے ۔ جیہڑے
دُوجے رستیاں راہیں اُچے پنڈ دے ڈاکو اک ہمسائے ملک دی حد وچ وڑ کے سمگلنگ دا
دھندہ کردے نیں ۔ اتے پلس دی بھردیں دا ہر کولوں بچن لئی دی اوہناں نوں اوہ اک قلعے
دا کم دیوندی اے ۔

ڈاکوواں دے اوس پہلے مورچے دے پچھواڑے گُکھاں دے پچھیڑ بیٹھ کوڑے تیل دا
دیوا بلدا اے ۔ اوہدے سِرنے چانن وچہ مشکی تے چِٹے رنگ دے دو گھوڑے نظر آوندے نیں ۔ کوٹھے
دے اندر نتھو نگڑ اک پُھل ورگی مٹیار نوں گلبھڑی وچ لے کے مدھول دا اے ۔ کُڑی دے
چہرے دا رنگ پیلا بھٹک نئے نتھو نگڑ دیاں اکھاں انگاریاں وانگوں بھخدیاں نیں شراب دی
بوتل اوہدے اگے پئی اے اتے اوہدے ہتھ جوان کُڑی دی سوہل چھاتی تے ہتھوڑیاں وانگ
وجدے نیں ۔ کُڑی تڑفدی ، پھڑکدی ، ترلے پاوندی اے ۔ پر اوہ بدمست شرابی اوہنوں
اپنی گلبھڑی چوں نکلن نئیں دیندا ۔

جھٹ کو پچھوں کالا بوچڑ اوتھے اپڑ کے سرکاری اشتہار نتھو نگڑ نوں وکھاوندا اے اوہدے
پنجے ڈھلے پے جاندے نیں ۔ اتے الھڑ مٹیار اپنا آپ چھڑا کے کمان چوں نکلے ہوئے تیر وانگوں
بوہے ول نسدی اے ۔ کالے بوچڑ دے قدم اوہدے ول ودھدے نیں ۔ پر اوہ ولچ پال اوہدے
ہتھ نئیں آوندی ۔ ذرا کو چِر پچھوں گھڑم دی اک واج فضا وچ گونجدی اے ۔ اتے نیر وگدی

ری دیاں چھلاں اوس گڑی دے بے جان جُسے نوں پُھوڑلے کے چھم چھم ہنجو کیر دیاں نیں نیتھو رنگھڑتے کالے بوچڑنوں اوہ گڑی دے ڈب مرن دا ذرا وی ملال نیئں ہوندا اوہ ایہو سوچدے نیں پئی اوح دا شکار انیویں ای ہتھوں نکل گیا۔ نتھو رنگھڑ سرکاری اشتہار دا ایہہ مضمون بڑی گوہ نال پڑھ دائے

"اخیری موقعا"

" دُدھ نوں وِدھ سختی دا قدم چکن توں پہلاں اُچے پنڈ دالیاں نوں ایہہ دس دِتا جاوندا ائے پئی اوہ چار دینھ دے وِچ لُٹ مار دیاں وار داتاں چھڈ کے حکومت دے وفادار رہن دا پکھ کر لین۔ حکومت اوہناں نوں چوکھی رقم دیون توں وکھ دس مربے زمین دی دین دا وعدہ کر دی اے جیہدی پیداوار پاروں اوہ اپنی حیاتی دے دینھ عزت آبرو نال گزار سکدے نیں۔ ایہہ اخیری موقعا اے جے اُچے پنڈ دالیاں ایہدے تے پہلاں دانگوں گوہ نانہہ کیتی : تاں فیر پلس اوہناں نوں گرفتار کر کے ڈاڈھی سخت سزا دیون تے مجبور ہو جاوے گی۔

انسپکٹر جنرل پلس پنجاب ولوں

سرکاری اعلان۔

سرکاری اشتہار دے الفاظ نتھو رنگھڑ دیاں اکھاں وِچ کنڈیاں دانگوں رڑکدے نیں۔ اوہ گرد وِچ آکے اشتہار دے ٹوٹے کر دیوندا ائے۔ کالے بوچڑ نوں اوہدے نال کوئی گل کرن دی جرأت نیئں پیندی۔ ذرا کو چر اچھپوں سنڈھے دانگوں پھٹیا ہویا کبسری پگ تے نکی نکی داڑھی والا اک پنیڈو بندہ اوتھے اپڑ دائے۔ نتھو رنگھڑ دیاں اکھاں اوہدے نال چار ہوندیاں نیں۔ اتنے کالا تو چر جھٹ باہر نکل جاوندا ائے نتھو رنگھڑ دے بلھاں اُتے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔

پرلا تھو! حکومت ولوں چھپن والا سرکاری اشتہار پڑھ کے میری شراب دا سارا نشہ لہہ گیا اے۔ اشتہار دا مضمون ساڈی رنگ رلیاں تے عیشاں بھری حیاتی دی موت دا پروانہ اے۔ سردار نیبرو ایہدے تے دستخط کرن لگیاں ذرا جنّاں دی چر نیئں لاوے گا۔ اوہ تاں پہلاں ای حکومت نال اجیہا سمجھوتہ کرن دیاں سوچاں پیا سوچدا رہندا ائے۔ اوہنوں اپنے ارادے توں

باز رکھن لئی مینوں نِت ویہنے ڈاڈھے جتن کرنے پیندے نیں ہن اوس نوں حکومت دل جھلے دا ہتھ ودھاون توں ڈکنا میرے وس دا روگ نہیں ۔ اوہ میری اک نہیں منے گا۔ حکومت نال چنگے تعلق ہوون پاروں لوکی شیرو دی بڑی عزت کرن گے ۔ پر ساڈیاں خطرناک وارداتاں دے بھیت کھلن مگروں اوہناں دے دلاں وچ نفرت تے حقارت دی اگ بھڑکے گی اساں جے ہُن اپنے بچاوا چارا ناہ کیتا تاں فیر کُتے دی موت مارے جاواں گے ۔ مینوں اپنی تے تیری حیاتی خطرے وچ جاپدی اے ۔

پرلاٹھو ایہہ سبھے گلاں گوہ نال سُن کے نتھو رنگڑ نوں آکھدا ئے ۔

توں ٹھیک کہنا ایں ۔ میرا وی ایہو وچار اے ۔ پر گھبران دی لوڑ نہیں ۔ ہیں اک چنگا توڑ سوچ کے ایتھے آیا آں ۔ اوہنوں ورتن پاروں اسیں خطرے چوں اِنج نکل جاواں گے ، جیویں مکھن چوں وال نِکلدا ئے ۔ توں میرا ایہہ رقعہ سردار شیرو ٹھیک اپڑا دے ۔ حکومت نے شیرو نوں کوئی فیصلہ کرن لئی چار دیہاڑ دی مہلت دتی اے ۔ میں ایہہ مہلت مکن توں پہلاں ای اجہیا چکر چلاواں گا جیہڑے شیرو تے حکومت وچکار نفرتاں دی کندھ بن جاون گے فیر ناہ رہوے گا وانس ناہ وجے گی بانسری !

نتھو رنگڑ جھٹ پرلاٹھو دے ہتھوں رقعہ پھڑ کے اوہنوں گوہ نال دیکھدا اے ۔ اتنے فیر کاہے بوجھڑ دے ایہہ الفاظ اوہدے کناں تیک اپڑ دے نیں ۔

" نکے سردار ، چھیتی نال ڈیرے تے اپڑو ۔ رحمت ماشکی ڈوڈے سردار دا ایہہ سنیہا لے کے آیا اے "

پرلاٹھو نے نتھو رنگڑ گھابری ہوئی نظر نال اک دوجے ول دیکھ کے جھٹ کوٹھے چوں باہر نکل دے نیں ۔ رحمت ماشکی باہر کھلا بڑی گوہ نال پرلاٹھو ول دیکھدا اے پر اوہ تے نتھو رنگڑ آپس وچ کوئی گل نہیں کردے ۔ پرلاٹھو تیزی نال قدم ودھا کے رات دے ہنیرے وچ گم ہو جاندا اے ۔ اتے نتھو رنگڑ خشکی گھوڑے تے بہہ کے شیرو دے ڈیرے دا رخ کردا اے

"یار کالیا ۔ ایہہ بندہ کون سی ۔ میں اوہنوں اپنے پنڈ دے پہلے مورچے وچ اج توں پہلاں کدے نہیں دیکھیا ۔ مینوں ڈاڈھی قہر بھری نظر نال دیکھ کے لنگھیا اے ؟

رحمت مانشکی حیران ہو کے کالے بوچڑ کولوں پرلا ٹھو بارے پچھدا اے۔

"وادے پھڑ سو ہووے گا کوئی نکے سردار دے ملن والا۔ ساہنوں کیہ۔ آتوں دوویں یار اندر بہہ کے گلاں باتاں کریئے۔"

کالا بوچڑ گل ٹال کے رحمت مانشکی نوں جھٹ اندر لے جاندا اے۔

کالا بوچڑ تے رحمت مانشکی اِکو پنڈ دے وسنیک ہوندیاں دی اپنے بھیت راز اک دوجے کولوں لکاوندے نیں۔ دوہاں دے فعلاں چہ چوکھا فرق جاپدا اے۔ کالا بوچڑ زنا تے شراب دا رسیا۔ اتے رحمت مانشکی بڑا جتی ستی شراب دا ناں لینا وی پسند نہیں کردا۔ ایس توں وکھ رحمت اپنے سوجھوان سردار شیرو دے پچھلے کماں چہ بھروان حصہ لیندا اے تے پر اکھڑ نتھو رنگڑ دے حمایتی کالے نوں بھلے بُرے دے وچ تمیز کرن دا کدے خیال دی نہیں آوندا۔ او تو ایس اپنی جنم بھومی، اُچے پنڈ وچ بچپن دیاں کھیڈاں کھیڈ کے جدوں جوان ہوندے نیں، تاں قیصر بدی دی کالخ اک دے متھے اُتے کلنک دا ٹکا لا دیوندی اے۔ اتے دوجے دی حیاتی دے باغ وچ نیکی دے پُھل کھڑ کے مہکن لگ پیندے نیں۔

کالا بوچڑ اپنے لنگوٹیے یار رحمت نوں کول بہا کے شراب دی پوری بوتل مکا چھڈدا اے۔ اخیری پیگ پیون لگیاں اوہدے ہتھ کنبدے نیں۔ رحمت مانشکی چُپ چاپ بیٹھا بٹ بٹ اوہدے ول تکدا اے۔

"او کیہ پیا سوچنا ایں رحمنا۔ کوئی گل بات کر یار؟"

کالا بوچڑ آکھدا اے۔

"کجھ وی نہیں یار کالیا۔ اج اینویں دماغ وچ ایہہ خیال آگیا اے پئی تیرے جوانی چہ اے ہتھ کنبن لگ پئے نیں۔ بڈھاپے دا بھار کیویں چکیں گا"؟

رحمت مانشکی دا ایہہ جواب سن کے کالا بوچڑ کہندا اے۔

"اوئے یار! ساہنوں اپنی جوانی سوہنیاں مٹیاراں دیاں اکھاں تے شراب دیاں بوتلاں وچ ڈوبن دے۔ جدوں بڑھاپا آوے گا اوہدے نال وی نبڑ لواں گے۔ چھڈ ایہناں گلاں نوں وارث شاہ دا کوئی چنگا جیہا شعر سنا"

"نہیں بھئی! جد توں پیر وارث دے اچے سچے کلام تے عمل ای نہیں کر دا تاں فیر اوہدے سُنن دا کیہہ فایدہ"۔

رحمت ماشکی نیں دری تے وٹ پا کے آکھدا اے۔

"یار رحمتا! سارا جگ ساہنوں بُریاں کہندا اے۔ پر توں کجھ دِنج بہہ کے ساڈی داڑھی نا ویکھو! اسیلے دو بول سُنا دے۔ تیرے موہنوں سید بادشاہ دا کلام سُن کے ساڈے گناہواں دی اگ چہ بلدے دل نوں ذرا کو ٹھنڈ پے جاوندی اے"۔

کالے دے موہنوں اپنی وڈیائی سُن کے رحمت ماشکی بڑا ای پُھلدا اے۔ اتے اوہدے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔

ہلا ایہہ گل اے۔ لے فیر سُن شاعراں دے پیر دا ایہہ مصرعہ

" وارث فعلاں دے نال خراب ہوندے

ہندے پاک گناہ تھیں جمدے نیں۔

"آہا! بھئی واہ! جی اوئے رحمتا! جی۔ دل خوش کر دِتا ای"۔

کالا بوچڑ جھوم جھوم کے مصرعے دی داد دیندا اے۔ اتے فیر رحمت ماشکی دے ایہہ بول اوہدے کناں تیک اپڑدے نیں۔

" جے توں شراب چھڈ کے ایس مصرعے تے گوہ کریں تاں فیر تینوں ہور وی بوہتا سواد آوے۔ درویشاں دا کلام صوفی حالت دِچ سُننا چاہیدا اے۔

" اوئے بس بس یار۔ توں مصرعے دی گل کر شراب نوں، اپنی حیاتی چہ اک واری دی نیکی نیتی۔ تینوں ایہدے نشے دی کیہہ سار اے"۔

کالا بوچڑ بھیڑا جیہا موہنہ بنا کے آکھدا اے۔

یلیں بھاویں اک واری نہیں پینی پر ساہنوں پی کے للکارے مارن والیاں نوں چھتر پیندے کئی واری ویکھے نیں۔ میں تاں ایہہ جاننا آں پئی تینوں ادھ سیر دہی تے ادھ سیر دودھ دا ادھ رڑکا پی کے جو نشہ آندا اے ایہہ کوڑے پانی دیاں دو بوتلاں پی کے دی تینوں اوہ نصیب نہیں ہو سکدا۔ جے نہیں اعتبار تے ازما کے ویکھ لے بہتھ کنگن نوں آرسی کیہہ"

رحمت ماشکی دیاں ایہہ گلاں کالے نوں تکھے تیراں وانگوں لگدیاں نیئں، اوہ غصے وچ آکے کہ "اوئے! توں تاں وکیلاں والی جرح کرن لگ پیا ایں۔ تینوں ساری عمر ادھ رڑکا پی کے گڑاڑے مارن دے سوا ہور کجھ وی نیئں لبھا۔ ساہنوں شراب دے نشے وچ کُل دنیا چھوٹی نظر آوندی اے۔ اساں شرابیاں نوں چھتر مارن والا جاہے کوئی نیئں جمیا۔ ساڈا ناں لے کے ماواں اپنے بال ڈراوندیاں نیں۔ ساڈے ساہمنے کسے نے اکھ اُچی کر کے اپنی دھون لوانی ایں۔ تیرے موہنوں چھتراں دا ناں سن کے میرا جیبھا پھڑکن لگ پیا اے۔ جے تیری تھاں تے ہور کوئی اجیہی گل کردا تاں میں اوہدی جیبھ کھچ لیندا۔ رحمتا! میں لنگوٹیا یار سمجھ کے تیرا لحاظ کیتا اے۔ اگے توں ایہو جیہی گل نا نہ کریں۔ توں ساہنوں شراب دی تھاں ادھ رڑکا پیون دی صلاح دے کے بزدل بناون دا چارہ کر رہیا ایں۔ تینوں ایہہ اکا پتہ نیئں پئی شراب نال تاں ساڈی دنیا وسدی اے۔

رحمت اپنے شرابی یار دیاں تلخ گلاں دا بُرا نیئں مناوندا۔ استے اوہنوں آکھدا اے شراب نے تیری مت مار دتی اے۔ کالیا! اپنے ڈنڈاں تے اینا مان نا نہ کر توں ایس دنیا وچ ہمیشاں بہہ نیئں رہناں، پیر وارث دا ایہہ قول نیئوں سُنیا؟

اک دم دی وارثا کھیڈ دنیا۔

رب بے وارث کر مار دا اے۔

کالا بوچڑ فیر ایہو رٹ لاوندا اے

سید بادشاہ دے قول توں میری جان وی قربان اے پر رحمتا" میں اک واری فیر تینوں آکھناں آں پئی شراب دا طعنہ دے کے توں ساڈی دُکھدی رگ نوں نا نہ چھیڑ۔ ساہنوں اپنے حال وچ مست رہن دے۔ تینوں یار دی یاری نال مطلب اے۔ اوہدے عیباں نال نیئں۔

" ایہہ تاں اوہو گل اے پئی پنچاں دا آکھیا سر متھے۔ پر نالہ اوتھے ای۔ راحت ماشکی دا ایہہ جواب سن کے شرابی کالا بوچڑ اپنے وس وچ نیئں رہندا۔ اتے للکارا مار کے آکھدا اے "ٹٹے ہوئے چھتر وانگوں ودھدا نا ہنہ جا اوئے رحمتا! تینوں شیر دے سر تے چڑھا بیٹھا

اے ۔ ایہو جیہیاں گلاں شیر دے ڈیرے تے بہہ کے کریا کرو۔" سردار شیر دا آکھ اوسے کایا! وڈیاں داناں ادب نال لئی دا اے ۔ پنجاب دے اک اُچے تے وڈے بلے شاعر مولوی غلام رسول ہوراں فرماندے نیں ۔

بے ادباں مقصود نا ہنہ حاصل نا ہنہ درگاہے ڈھوئی ۔

ایہہ بول شرابی کاے بوچڑ دے دل نوں ڈاڈھی پھیح یاد ندے نیں ۔ اودہدے ذہن وچ جھٹ ایہہ خیال آوندا اے کہ میں اُچے بندے دے وڈے سردار شیر دی اودہدے اتباری بندے رحمت ساہمنے بے ادبی نیئیں سی کرنی چاہیدی ۔ اوہ کجھ سوچ کے جھٹ کور پچھوں آکھدا اے ۔

" مینوں معاف کریں رحمتا! نشے چہ میرے مونہوں کجھ کوڑیاں پھکیاں گلاں نکل گئیاں نیں ۔ میں سویرے صوفی حالت وچ تیرے کولوں مولوی غلام رسول ہوراں دا کلام ضرور سُناں گا ۔ نوں اج رانیں ایتھے ای سوں "

کالا ابو چڑ تے رحمت ماشکی دوویں لنگوٹیے یار ایہہ گلاں باتاں کر کے گوڑھی نیندر سوں جاوندے نیں

۱۶

نتھو ڈنگر دا مُشکی گھوڑا اک اُچے ٹِلے توں لنگھ کے سنگھنے رُکھاں دے وِچو وِچ نکی جہی پگڈنڈی تے دوڑدا اے. رُکھاں دا سِلسلہ مُکدا اے، اِی اک نویکلی تھاں دے کول اپڑ کے گھوڑے دے قدم رُکدے نیں. اوس تھاں توں ذرا کو پرانہہ اوھی رات ویلے سردار شیرو دے ڈیرے تے بلدیاں مشالاں دے چانن نال دِینہہ چڑھیا جاپدا لئے. اُچے پنڈ دے وسینک دونالیاں بندوقاں موہڈیاں تے دھر کے اپنے سردار دے آلے دوالے بیٹھے بڑے خوش دِسدے نیں. نتھو ڈنگر اپنے سِر توں کالا منڈاسا لاہ کے پیدل ڈیرے ول ودھدا اے. بندوقاں والے بوہتے لوک اونوں ویکھ کے اُچی اُچی "سردار شیرو. زندہ باد!" دے نعرے ماردے نیں. نتھو اوہناں ول قہر بھری نظر نال جھات پا کے شیرو نوں سلام کردا اے. اتے سردار شیرو دے بُلھاں اُتے ایہہ الفاظ تھِرکدے نیں.

"جی آیاں نوں. نتھو اج سرکاری اشتہار راہیں تینوں حکومت دے نویں اعلان دا پتہ لگ ای گیا ہووے گا. سبھے ساتھیاں نے اونوں پسند کر کے حکومت دے وفادار رہن دا فیصلہ کیتا اے. ہن لٹ مار تے چوری چکاری دی کوئی واردات نئیں ہونی چاہیدی. اسیں کل ای "مرزا عزت بیگ" نوں اپنے اخیری فیصلے دی خبر دیون دا ارادہ رکھنے آں. اج توں پنجی [۲۵] ورھے پہلاں میں پنجاب دی دھرتی دا امن برباد کرن والے غیر ملکی سامراجیاں نوں للکاریا سی. اوہناں مینوں تے میرے ساتھیوں نوں ڈاکو بنن تے مجبور کر دِتا. اوہناں ظالماں دا مقابلہ کردیاں میری جوانی بیت گئی. اتے میرے کئی جگری یار میتھوں وچھڑ گئے. جنہاں وِچ تیرا پیو وی شامل اے. میں اوس انکھی جوان نوں حیاتی دے اخیری ساہ تیک نئیں بُھل سکدا. توں میرے اوس یار دی نشانی ایں. میں اک ورھا پہلاں نواں وطن "پاکستان" بندیاں سار ای اوس خفیہ سُرنگ نوں بند کر دِتا سی. جہدے وِچ ظالم سامراجیاں کولوں بچن لئی اسیں پناہ لیندے ساں. ہُن ساہنوں اوہدی کوئی لوڑ نئیں. حکومت نال صلح دا اعلان ہوون مگروں اُچے پنڈ دے وسینک اپنے وطن وِچ ہر تھاں تے آزادی نال آ جا سکن

گے۔ اوہ ٹیرنگ سامراجی دور دی یادگار اے۔ ہن اوہدا ناں نشان وی باقی نئیں رہنا چاہیدا۔ تہاڈے وچوں کوئی وی بندہ اوس پاسے جاون دا چارہ نہ کرے۔ ساہنوں اک مدت مگروں آزادی دا ساہ لینا نصیب ہویا اے۔ اسیں سبھے رل کے اپنے دیس دی ودھ توں ودھ خدمت کراں گے۔ میں ایہو دسن لئی رحمت نوں تیرے ول ٹوریا سی۔ توں ڈیرے اپڑن چہ اینا چر کیوں لا یا اے ؟ !!

نتھو رنگھڑ اپنا سجا ہتھ اگانہہ ودھا کے آکھدا ائے ۔

"سردار مینوں پرلاٹھو دے ایس بینبے دی اُڈیک سی"۔

شیر دا ادہدے ہتھوں اک کاغذ پھڑ کے پرلاٹھو دی تصویر اتے نال اوہدی ایہہ تحریر ویکھدا ائے ۔

"حکومت دے نویں اعلان بارے کوئی فیصلہ چار دیہہ دی سوچ وچار مگروں کرنا چاہیدا ائے۔ ایسراں اُچے پنڈ دے وسنیکاں دی حکومت دی نظر چہ بڑی عزت ہووے گی۔ میں ایہہ گل حکومت تے سردار شیرو دی بھلائی واسطے آکھ رہیا آں !۔

پرلاٹھو !

سردار شیرو نوں ایہہ الفاظ ڈاڈھی حیرانی وچ پا دیندے نیں۔ نتھو رنگھڑ چہرا اکھیں اوہدے ول ویکھدا ائے۔ دُوجے لوک چپ چاپ بیٹھے دوہاں دی گل بات بڑی گوہ نال سُندے نیں۔ شیر دا کجھ سوچ کے ذرا کوڑ چبوں آکھدا ائے۔

"نتھو میں کنی واری تاکید کر چکیاں آں۔ پئی پرلاٹھو دے تھاں ٹھکانے دا ٹھیک ٹھاک پتہ لا کے مینوں دس۔ ایہہ بندہ تیرے تیک ای اپڑدا ائے۔ میرا ایہدے نال کدے وی ٹاکرا نئیں ہویا۔ ایس گل وچہ کیہہ راز اے ؟ آخر ایہہ ہے کون۔ اتے ساڈے نال اینی ہمدردی کیوں کردا ائے ؟" نتھو مکار دے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھر کدے نیں۔

"سردار تہاڈے حکم موجب میں ڈاڈھے جتن کیتے نیں۔ پر ایہہ کم اج تیکر میرے کولوں نوڑ نئیں چڑھیا۔ اج وی پرلاٹھو نال گل ہوئی سی۔ اوہنے پہلاں وانگوں ایہو جواب دتا

اے۔ پئی ہن چھیتی ہیں آپ سرداردی خدمت وچ حاضر ہوکے اپنے بارے بھ کجھ دس دیاں گا۔ ساہنوں اوہدی گل تے ایس لئی اتبار کرنا پیندا ائے پئی او ہنے ساڈے نال کدی دی دھرو نہیں کیتا۔ پلس دے چھاپے دی کئی واری ویلے توں پہلاں خبر دے کے اوہ ساہنوں موت دے موہنہ چہ جاون توں بچا چکیا اے۔ اوہدے ساڈے تے بڑے احسان ہیں۔ اوہناں احساناں بارون ہیں سختی نال اوہدے کولوں تھاں ٹھکانے بارے پچھن دا چارا نئیں کردا۔" سردار شیرو ایہہ جواب سن کے سوچیں پے جاوندا ائے۔ پر بیا وچ بیٹھے نھتھو رنگڑ دے دو وڈے حواری بڑی گوہ نال اوہدے ول ویکھدے نیں۔ نھتھو رنگڑ اکھاں آتا نہ نئیں چکدا جھٹ کو پچھوں سردار شیرو آکھد ائے۔

"ہچھا نیرے کہن موجب پر لاٹھو دی گل من لینے آں۔ جتھے اینی مدت لنگھائی اے! چار دیہ ہور سہی۔ حکومت نے ساہنوں چار دیہوں دی مہلت چنگی دتی اے۔ دو آس چہ بیت جاون گے!! اتے دو اڈیک وچ۔ بندے دی حیاتی دا دی ایہو حال اے۔ پر توں ہن جنی چھیتی ہو سکے۔ پر لاٹھو نوں میرے نال ملاون دا چارہ کر۔ چار دیہوں دی حیاتی دا کیہہ بھروسا ا! کدرے اڈیک وچ ای ایہہ مدت ناہر بیت جاوے۔ رب راکھا"

سردار شیرو دے نال بوہتے لوک اپنے اپنے گھراں نوں ٹر جاوندے نیں۔ نھتھو رنگڑ اپنے وڈے حواری بیٹو۔ جابرا تے کجھ ہور بندیاں نوں سینت مار کے ٹک لینداائے۔ اتے ایہہ سبھے ڈیرے توں پرانہہ لہ یکلی تھاں تے بہہ کے سردار شیرو دے خلاف سازش کرن دا منصہ پکاوندے نیں۔ نھتھو رنگڑ اوہناں نوں آکھدا ائے۔

"بیلیو! ایں تہانوں اکٹھیاں کر کے ایہہ دسناں چاہنا آں۔ پئی اج دا انواں اعلان حکومت دی اک ڈونگھی چال اے۔ ساڈے ویری چکمہ دے کے ساہنوں مار مکاون دا چارا کر رہے نیں۔ اوہناں دھوکھے بازاں کولوں اپنا آپ بچاون لئی سوچ وچار کرو۔ نئیں تاں بن آئی موتے مارے جاوو گے تہاڈے ورگے گبھرو جوان ہٹر مانواں روز روز نئیں جمدیاں۔ مینوں تہاڈیاں من موہنیاں شکلاں تے ڈاڈھا ترس آوندا ائے۔ پر حکومت دے چمچے تہاڈے نال ذرا جنی وی ہمدردی نئیں رکھدے اپناناں اُچا کرن دی خاطر اوہ تہانوں قربانی دے بکرے بناون لئی تیار ہو گئے نیں۔ اوہناں نوں

دکھ اساں ساریاں نوں مشکلاں وچوں کڈھن لئی ایسے اک اجیہا بندہ ڈاڈھے جتن کر رسیا اے جدی شکل تساں کدی وی نئیں ویکھی۔ پر اوہدیاں قربانیاں دا حال چنگی طراں جان دے او۔ اوس انکھی جوان دا ناں "پرلاٹھو" اے۔ اوہدی طفیل اسیں اک ورہے توں عیش پئے کرنے آں! ورھا پہلاں لُٹ دے سارے مال اُتے ویری سجن بن کے قبضہ کر لیندے سن۔ اتے ساہنوں کجھ وی نئیں سی لبھدا۔ سو بھوان پرلاٹھو نے ساہنوں اپنا حق اوہناں کولوں منگن دا نئیں کھون دا وَل دسیا۔ ورھا پہلاں رات نوں ویریاں دے ڈیرے تے رناں نچدیاں تے شراباں وی دور چلدے سن۔ اتے اوسلے ساہنوں دُور دُوراڈے وار داتاں کرن لئی بھیج دِتا جاوندا سی۔ پر ہن اوہناں وانگ۔ رات ویلے ساڈی مجلس وی اندر دا دربار جاپدی اے۔ ساڈیاں ایہہ سبھے رنگ رلیاں پرلاٹھو دے دم قدم نال قائم نیں۔ اتے ایہناں نوں قائم رکھن لئی ساہنوں اوس سُوجھواں دے اشارے تے چلنا چاہیدا ائے۔

مکار ٹھوٹھو رنگڑ دی لچھیدار گل بات سُن کے سبدھے سادے پنڈو عش عش کر دے نیں۔ اوہناں دے للکاریاں تے بڑھکاں دی واج اپنے گھراں جیہ گھوک سُتے شیرو تے اوہدے ساتھیاں دے کناں تیک نئیں اپڑ دی۔

اک جوان للکارا مار کے اُچی واج نال بولدا ئے۔

"رنگے سردار! اسیں شیرو دی تھاں "پرلاٹھو" نوں اُچے پنڈ دا وڈا سردار دیکھنا چاہنے آں۔ اوہدے نال دُوجے آدمی اپنیاں بندوقاں تان کے رولا پاوندے نیں۔ ٹھیک اے! ٹھیک اے! ٹھوٹھو رنگڑ اوہناں دی ہاں نال ہاں ملا کے کہندا ئے۔

"میرے شیر دل بیلیو! تُسی جو چاہو گے، اوہوای ہو وے گا۔ کالا، پیٹو، جابر اتے میں تہاڈے موہڈے نال موہڈا جوڑ کے، پرلاٹھو نوں اُچے پنڈ دا سردار بناون لئی ویریاں نال لڑاں گے۔ تُسی اپنیاں دونالیاں چنگی طراں لشکا لو۔ ایہناں دیاں لشکاں ویکھ کے ویریاں دے دِل کنب جاون۔ پرلاٹھو دی ہدایت ملدیاں ساراں ای اسیں تھرتھل پا دیواں گے۔ اُچے پنڈ دے بزدل سردار نوں اپنی جان بچاونی مشکل ہو جاوے گی۔ چار دیہہ دے وِچ وِچ اوہ ویلا آون والا اے جد اُچے پنڈ دی ہر تھاں تے تہاڈا قبضہ ہو وے گا۔ اتے بزدل سردار دے سبھے ساتھی

خفیہ سرنگ وِچ بند کر دِتے جاون گے۔ میریاں گلاں حالے اپنیاں گھر والیاں نوں وی نا دسنا متاں ساڈا کوئی راز کسے دی راہیں شیرو دے کناں تیک اپڑ جاوے! اتے پرسوں بھجن توں پہلاں ای اُچکے تیار ہو جاون تینوں یاں نوں راز دیاں گلاں مشکل ای ہضم ہوندیاں نیں، ایس تہاڈے کولوں اپنی کوئی گل نئیں لکائی۔ ہن تسیں گھراں نوں جاوو۔ رات چوکھی بیت گئی اے۔

نتھو رنگڑ دے سبھے حواری اپنیاں مشالاں لے کے ٹر جاوندے نیں۔ اوس نویکلی تھاں چہ اِکو مشال بلدی اے۔ اتے نتھو رنگڑ، جابرا تے پٹیو دے سوا ہور کوئی چوتھا بندہ اوتھے نظر نئیں آوندا جابرا ایدھر اودھر جھات پا کے کہندا ائے۔ "تیرا جواب نئیں نتھو! من گئے آں۔ توں تاں بڑا وڈا ماندری ایں۔ منٹ سکنٹ چہ اُچے پنڈ دے زہری سپاں نوں کیل چھڈیا ای۔ پر ایہہ تاں دس! ہن توں کیہ کرنا ایں؟ تیرا ایہہ چکر میری سمجھ وچ نئیں آیا؟ نتھو رنگڑ بڑے غرور نال آکھدا اے۔

جابرا! توں ویکھوں اگے اگے ہنے گا۔ حالے تاں میں اپنے کم دا مڈھ ای بنھیاں اے۔ ایہہ کیہڑاں توڑ چڑھے گا؟ ایس بارے میں پرلا ٹھو کولوں پچھ کے دساں گا۔ توں اِک دو دیہاں دی اڈیک رکھ۔ میں نوں پرلا ٹھونے اج ای سبھ کجھ سمجھا دینا سی۔ پر اوہ خانہ خراب رحمت ماشکی شیرو دا سنیہا لے کے آگیا۔ ایس پاروں پرلا ٹھونے میرے نال کھل کے گل نئیں کیتی۔ ایسے بھسوڑی چہ اک ڈاڈھا چنگا شکار وی ہتھوں نکل گیا۔ میں اوہدے نال کھیڈن دی پرلا ٹھو نوں اچیچی دعوت دتی سی۔ ہن اوہدے تے اپنے لئی اک دو بجرے جیاں دی لوڑ اے۔ جناں دے نین نرگسی تے مکھ گلاب دے پھلاں وانگوں کھڑے ہوون۔ تینوں چھیتی توں چھیتی اجیاں سوہنیاں جوان تے سوہل مٹیاراں دا سر بنھ کرنا پوے گا۔

جابرا ذرا کو سوچ کے کہندا ائے۔

مشکل جہی گل جاپدی اے نتھو آلے دوالے دے پنڈاں چہ ہن کوئی جوان کڑی گھروں باہر نئیں نکلدی۔ سوائے سلطان پور دے۔ پر اوتھے ساہنوں کوئی واردات کرن دا حوصلہ نئیں پیندا۔ اوہ ایس۔ ایس۔ پی مرزا عزت بیگ دا پنڈ اے۔ اتے اوہنے آلے دوالے دیاں چوکیاں دے ڈھیر سپاہی نویں نکیں چوکی وچ کٹھے کر چھڈے نیں۔ ایسلئے میری نظر چہ اِکو ای تھاں اے۔ جتھوں ساہنوں بھرا مال لبھ سکدا ائے۔ پر اوہدے چہ میرا دی بربر

دا حصہ ہووے گا"

نتھو رنگڑ ہس کے آکھدائے۔

"مینوں منظور اے۔ اسیں اوہ سبھرا مال ونڈ کے کھاواں گے۔ پر اوہ کدر رہے بیڑے تیرڑے ای اے۔ یاں دُور۔ توں تے وکھیا ای ہووے گا؟"

جابرا اوہنوں ویروا کر کے دس دائے۔

"اپنے علاقے وچ ای اے۔ پیرو گجر دی دُوجی دھی لاڈو۔ اوہدی وڈی بھین دا جوبن جوائی توں تے پرلا ٹھو لُٹ پُٹ چکے او۔ لاڈو اوہدے نالوں ڈھیر سوہنی اے۔ ساہنوں جسلے آکھیں۔ اسیں اوہ مال چکن لئی ٹُر پواں گے"

نتھو رنگڑ گھوڑے ول قدم ودھا کے آکھدائے۔

"مک گئی گل۔ اوہ آزاد کبوتری ہُن چھیتی پنجرے چ پے جاوے گی۔ ہن ہیں چلناں اں دیہہ چڑھن والا اے۔ رحمت ماچھی شیرو دے ڈیرے اپڑ کے ساڈا بھیت نا نہ کھول دیوے اوہنے پرلا ٹھو نوں پہلے مورچے چوں نکلدیاں ویکھ لیا سی۔ میں اوہنوں کسے بہانے چار دیہہ اوتھے ای ڈکی رکھاں گا۔ رب راکھا۔" نتھو رنگڑ دے جاندیاں سار ای جابرا تے ہٹیوں نکلی ہاں وچ ہِلن والی مشال بجھا کے سوں جاوندے نیں۔ اتے جھٹ کو پچھوں دیہہ دا چانن ہنیرے دی چادر نوں تار تار کر دیوندا اے۔

اُچے پنڈ دے بوہتے لوک رات نوں جاگدے! اتے دیہہ سار اسُوں کے گزار دے نیں۔ پنڈ وچ سویر ویلے ٹانواں ٹانواں بندہ ای پھردا نظر آوندا ئے۔ بوہتیاں نوں سورج نکلے تے ڈبے دا پتہ وی نئیں لگدا۔ پنڈ دیاں بڈھیاں زنانیاں دیہہ ویلے گھراں چوں باہر نکلدیاں نیں۔ اتے اوہناں نوں شام تیک بیہیاں وچ کم کرنا پیندا ائے۔ اوہناں دے پُتر بھرا تے گھر والے رات دے ہنیرے چ چوری چکاری دیاں وارداتاں دے سوا دیہہ نوں گھد بھن کے وی وودھرا ئیں کر دے۔

حکومت دا انواں اعلان سنن مگروں اُچے پنڈ دے ڈاکو تے چور[25] ورھیاں توں دیہہ نوں سون تے راتیں جاگن دی اپنائی ہوئی ریت پہلی وار توڑ دے نیں۔ پنڈ دیاں ننہوٹیاں نوں دس دتا

جاوندا اے ۔ پچی تِن وِیھ نگروں اوہ گھراں دے کم کاج کرن گیاں ۔ اتے اوہناں دی تھاں تے بیبیاں دا کم مرد سنبھال لین گے ۔ زنانیاں سردار شیرو نوں دعاواں دیندیاں نیں ۔ اتے خوشی نال اوہناں دے پیر بھوں تے نئیں ٹکدے ۔ بچے ۔ بڈھے تے جوان گھبرو ایہہ خبر سن کے پھلے نئیں سماوندے ۔ پچی تِن وِیھ بیت دیاں ای اوہناں تے حکومت ولوں لگیاں ہویاں سبھے پابندیاں مُک جاون گیاں ۔ تاں پھر اوہ اپنے پنڈ توں وکھ ہر تھاں تے آزادی نال آجا سکن گے ۔ اوہ سبھے شیرو دے ڈیرے تے اپڑ کے اینج لڈیاں پاوندے نیں ۔ جیویں وساکھی دے میلے تے آئے نیں ۔

اوہناں توں وکھ پنڈ دے پہلے مورچے وچ ٹھوٹھر نگر تے اوہدے حواری پُھٹے ہتھیار ورتن دیاں سوچاں سوچدے نیں ۔ اتے اپنی بھیڑی نیت بارے شیرو دے کسے بندے نال کوئی گل بات نئیں کردے ۔

سردار شیرو تے اوہدے ساتھیاں دیاں گلاں باتاں ایہہ ظاہر کردیاں نیں ۔ پچی تِن وِیھ نگروں اُچھے پنڈ دی خشحالی دے لئیں دور دا منڈھ بجھے گا ۔

اتے ٹھوٹھر نگر تے اوہدے حواریاں دی خطرناک چُپ توں اِنج جاپدا ئے ۔ پچی تِن وِیھ بیت دیاں ای اک اجیہا بھچال آوے گا ۔ جیہدے پاروں اُچھے پنڈ دے کندھاں کوٹھے ڈھیہہ کے ملبے دا ڈھیر بن جاون گے !!

پر لاٹھو ولوں کوئی ہدایت ناہہ ملن پاروں ، ٹھوٹھر نگر تے اوہدے حواری چوری چکاری تے اغوا دی کوئی واردات نئیں کردے ۔ سردار شیرو نوں ایہہ ویکھ کے پکا یقین ہوجاوندا ئے ۔ پئی میری ہدایت موجب اُچھے پنڈ دا کوئی بندہ ہن کسے طرحاں وی بھیڑی حرکت نئیں کرے گا اوہنوں ٹھوٹھر نگر دی حرکت بارے اُکا ای پتہ نئیں لگدا ۔ ناہہ ای اوہدے دل چہ ٹھوٹھر نگر تے شبہ کرن دا کوئی خیال آوندا ئے ۔ تِن وِیھ امن چین نال بیتن نگروں حکومت ولوں ملن والی مہلت مکن چہ اکو دیہنہ تے اک رات دی وِتھ باقی رہ جاوندی اے ۔

پر لاٹھو تاں دیکھاں چہ اُچھے پنڈ دے پہلے مورچے ول اک وی پھیرا نئیں پاوندا ۔ ٹھوٹھر نگر اپنے حواری کالے بوچھڑ نوں اوہدی دسی ہوئی تھاں تے کئی واری بھیج دا ئے ۔ اخیری

پھیرے کالا بوجھا بہہ سنبھالے کے ہیٹھ بوہے وچ اڑدائے ۔

"میں اک ڈوُنگی سازش دا جال کھلیر چھڈیا اے اوہدا بھیتی تہانوں پتہ لگ جاوے گا۔ میرا دوُجا سنیہا مِلدیاں سارا ای تُسیں چھیٹ میرے کول اپڑ جانا۔ "پرلا بھو"

۱۷

مرزا عزت بیگ دی حویلی دے اک کمرے وچ نکا عزیز ڈاڈھا ہانڈھال جا پیا ائے حمیدہ بانو اوہدے کول منجے تے بیٹھی چمچے نال اوہنوں دُودھ پیاندی اے۔ جگیترے نال اوہدیاں اکھیاں بھاریاں، بھاریاں لگ دیاں نیں۔ نکے نوں پھوک کے چڑھن والا بخار اوہدیاں دُوں راتاں دی نیندر حرام کر دیندا ائے۔ افضل، مریم تے مرزا عزت بیگ کمرے وچ آوندے نیں۔ افضل نکے عزیز نوں ٹیکہ لا کے آکھدا ائے۔ ”باجی جی ہُن خطرے والی کوئی گل نئیں۔ بخار ٹٹ گیا اے۔

حمیدہ بانو ذرا کو مسکرا کے جھٹ منجے توں اُٹھ کھلو وندی اے۔ اتے فیر سبھے نوکرانی سکینہ کولوں کمرے وچ چاہ منگوا کے پیندے نیں۔ عزت بیگ کہندا ائے۔ ”بانو۔ مینوں بڑا افسوس اے۔ میں اپنی افراتفری وچ نکے عزیز دی خبر نئیں لے سکیا۔ میں اُچے پنڈ دے ڈاکو آں بارے ڈاڈھا فکر مند آں۔ تن دیہاڑ بیت گئے نیں۔ حالے تیکر اوہناں نے سرکاری اعلان دا کوئی جواب نئیں دِتا۔ اَج توں تن مہینے پہلاں اُچے پنڈ دے وسنیکاں دی حالت سدھارن لئی حکومت نے میری ڈیوٹی لائی سی۔ اوسلے مینوں ایہہ رپوٹاں ملیاں سن۔ پئی اوس پنڈ دا سردار شیرو پنچی ورھے افراتفری وچ گزارن مگروں، ہُن اپنے نویں وطن وچ امن امان نال رہن دا آسوان اے۔ فیر پتہ نئیں، کنہے اوہنوں حکومت دل صلح دا ہتھ ودھاون توں ڈگ دِتا اے۔ توں میری دھی ایں۔ دعا کر پئی اُچے پنڈ دے ڈاکو سدھی راہ تے آجاون۔ ائیے میری عزت رہ جاوے۔ میں فیر نوکری توں استعفیٰ دے کے تہاڈی ”اخلاق سدھار پرپیا“ دی کھُل کے مدد کراں گا۔ میرا ایکس افسر ہوناں کجھ لوکاں نوں شک وچ پا دیندا ائے۔ اوہ وی اپنی تھاں تے سچے نیں۔ پلس والے بہتے چنگی طرحاں اپنا فرض نئیں نبھاوندے۔ اوہناں نے ایس محکمے نوں عوام دی نظراں وچ ذلیل کر چھڈیا اے۔ میرا ایمان اے۔ جے میرے وطن دی پلس دے سبھے اہل کار رشوت خوری تے بددیانتی چھڈ کے عوام دی خدمت دا تہیہ کر لین۔ تاں فیر کسے نوں کوئی جرم کرن دی جرأت نئیں ہو سکدی۔ جرائم بددیانت افسراں دی ہلا شیری نال پھلدے پھُلدے نیں۔ اُچے پنڈ دے ڈاکوآں دے فتنے

نوں وی انگریزی دور دی پلس نے جنم دِتا سی۔ اج اوہ ڈاڈھا خطرناک روپ دھار کے ایسلے پنجاب دی دھرتی دا امن برباد کر رہیا اے۔"

مرزا عزت بیگ دے دِل دی ڈونگھائی چوں نکلیاں ہویاں ایہہ گلاں سبھے بڑی گوہ نال سُندے نیں۔ اوہدا اک اک لفظ حمیدہ بانو دے ذہن دی تختی تے نقش ہو جاوندا ئے۔ ایسے چھوچہ سُلطان بیگ کمرے وِچ آکے کہندا ئے۔

"حمیدا بانو تہاڈے ناں دا ایہہ اک رجسٹری لیٹر آیا اے۔"

حمیدہ بانو اکھاں اُتانہہ نئیں چکدی۔ اتے نیویں پا کے لیٹر دا ایہہ مضمون پڑھدی اے۔

پیاری حمیدہ بانو

بھین مریم تے اوہدا خاوند انسان نئیں، فرشتے نیں۔ رب اوہناں نوں تے تیرے موہنہ بولے بھرا افضل نوں سلامت رکھے۔ میں گناہ گار بندی ارہناں نے بھار نئیں پار نا چاہندی۔ ایہو سوچ کے میں تیرے نال دُکھ ہوئی ساں۔ اتے اِک اٹھوارا تیرے پہلے مکان چہ گزارن دا فیصلہ کیتا سی۔ میرے دِل دی خاہش اے۔ پئی توں چھیتی پنڈوں پرت آویں، تاں تیرے سامنے میرے لہو نال "اخلاق سدھار پربھا" دی بھرویں مہم دا مڈھ بجھے۔ پر مینوں ایہہ خاہش پوری ہوندی نظر نئیں آوندی۔ ارشاد احمد تے اوہدے جوائیاں نے میرے آلے دوالے گھیرا گھت لیا اے۔ میں تیرے اُچے سچے وچار نوں اپنا کے، بدکاری دے جس دوزخ چوں نکلی ساں اوہ فیر مینوں اوہدے وِچ سارن دا چارا کر رئے نیں۔ ارشاد احمد تیرے تھاں ٹھکانے دا مینتھوں پتہ پچھد ائے۔ اوہدے کولوں رشوت کھاون والے پلس دے سپاہی مینوں تنگ کر دے نیں۔ میں کلم کلّی وڈّوں وینھاں توں اوہناں دا مقابلہ کر رئی آں۔ ایسلے میرے تے جو بیت رئی اے اہینوں ایس بارے کدے سوچن دا خیال وی نئیں سی آیا۔ اِنج جاپد ائے۔ جیویں چھ ویہہ ہور رکن تھوں پہلاں ای ویری مینوں مار مُکا چھڈن گے۔ میرے لئی اوہناں دے گھیرے نوں توڑ کے نکلنا ڈاڈھا محال ہو گیا اے۔ میں موت کولوں نئیں ڈردی۔ سگوں جان دے کے عزت بچاون والے ایہہ سودے نوں ہن بڑا ای سستا سمجھنی آں۔ جد میں بالا خانے چہ عصمت ویچن دا دھندا کر دی

ساں، تاں ہوس دے پجاری سرمایہ دار اوتھے اپڑکے بغلیاں دے موہنہ کھول دیندے سی۔
اوہناں وچوں چوکھے بندیاں نے مینوں اپنی بناون دے کئی جتن کیتے سن۔ پر ہن اوہ شرافت دے ٹھیکیدار
ایہو چاہوندے نیں۔ پئی میں اک بیوی دی بجائے مڑ کنجری بن کے اوہناں دے دل پرچاون لئی
نچاں تے گاواں۔ جد میں بدکار ساں، تد اوہناں نے مینوں کدے وی بھیڑا نئیں سی آکھیا۔ ہن
نیک بن لگی آں۔ تاں اوہ مینوں ذلیل، آوارہ، بدکار تے پتہ نئیں ہور کیہ کیہ کہن لگ پئے نیں
اوہناں نے طعنیاں دے تیر مار مار کے میرا سینہ چھاننی کر دتا اے۔ اتے میری راہ وچ مصیبتاں
دے پہاڑ بن کے کھلو گئے نیں۔ میرا جینا حرام ہو گیا اے۔ چنگا سی جے میں جمدیاں سار ای
مر جاوندی۔ تینوں میرا ایہہ خط پڑھ کے دکھ تے ضرور ہووے گا۔ کیہ کراں؟ میں ڈاڈھی مجبور ہو
کے ایہہ سبھ کجھ لکھ رہی آں۔ جے میں ویریاں دے ہتھوں مرگئی۔ تاں ایس خط دا اک اک لفظ ایہہ
گواہی دیوے گا۔ پئی ایس دنیا چہ غیرتاں عزتاں دے بیوپاری۔ اک بے آسرا اجمان کڑی
نوں کنجری دے روپ وچ ویکھ کے بڑا خوش ہوندے نیں۔ پر کسے کنجری نوں نیک بن کے
حیاتی دے دیہہ گزارن دا حق نئیں دیوندے۔"!!!

"گناہ گار بندی یاسمین"

یاسمین دے درد بھرے خط دا اک اک لفظ حمیدہ بانو دے دل اتے ڈاڈھی سٹ مار
دا ائے۔ اوہ سوہنوں کجھ نئیں بولدی۔ اتے خط مریم دے ہتھ پھڑا کے ڈونگی سوچ وچ ڈب
جاوندی اے۔ مریم دے مگروں عزت بیگ تے فیر افضل اوس خط نوں بڑی گوہ نال پڑھدے
نیں۔ عزت بیگ ذرا کو سوچ کے آکھدا ئے" یاسمین تے ایسلے بڑے ظلم ہو رہے نیں۔ اوہنوں
ظالماں دے گھیرے چوں کڈھنا ساڈا فرض اے"

"چھیتی کوئی چارہ کرو۔ نئیں تاں اوہ بن آئی موتے مر جاوے گی۔"
مریم زور دے کے کہندی اے۔ عزت بیگ گٹ دی گھڑی ول جھات پاوندا ائے۔
اتے فیر اوہدے ایہہ الفاظ کمرے وچ گونجدے نیں۔
" نئیں۔ ویری اوہدا اوال وی ونگا نئیں کر سکدے۔ اوہناں دے ہتھ توڑ دتے جان
گے۔ افضل لہور جاون والی گڈی چہ حالے ادھا گھنٹہ باقی اے۔ میں اپنی جیب چہ تینوں سٹیشن

تے چھڈ کے مگروں پُلس چوکی جاواں گا۔ ریل گڈی تینوں شام تیکر لہور اپڑا دیوے گی۔ توں اوتھے ہوم سیکرٹری تایا رب نواز ہوراں نوں ملیں۔ اوہناں دے کہن موجب پلس تیری ہر طراں نال مدد کرے گی۔ اتے توں چھیتی یاسمین نوں ویریاں دے گھیرے چوں کڈھ لویں گا۔ اوہنوں نال لے کے کل چار وجے دی گڈی پنڈ پرت آویں۔ اُچے پنڈ دے ڈاکو آں نوں دتی ہوئی مہلت مُکن چہ کل دا دیہاڑ باقی رہ گیا اے۔ ایس لئی میں اج دی رات پلس چوکیوں ایدھر اودھر نئیں ہو سکدا۔ ایسے لئی میں سلطان دی منگنی دی تاریخ پچھے پا دتی اے۔ توں اپنا دوائیاں والا بیگ ایتھے ای رکھ جا۔ جے لوڑ پئی تاں مریم آپے نکے عزیز نوں ٹیکہ لا دیوے گی۔ ہن چھیتی نال ساہنوں سٹیشن دا رُخ کرنا چاہیدا اے"۔

عزت بیگ، افضل تے سلطان بیگ کمرے چوں نکل کے، حویلی دے وڈے بوہے کول اپڑ دے نیں۔ عزت بیگ جیپ ول قدم ودھا کے آکھدا اے۔

"سلطان بیگ! نکا عزیز بیمار اے۔ توں راتیں حویلی چوں باہر نا نہ جاویں"۔

سلطان بیگ کہندا اے "چنگا بھاجی میں زمین ول پھیرا مار کے ہنے پرت آواں گا۔ تسی کوئی فکر نا نہ کرو"۔ اوہدے قدم کھیتاں نوں جاون والی اک پگڈنڈی ول ودھدے نیں۔ اتے عزت بیگ دی جیپ سٹیشن جاون والی کچی سڑک تے دوڑ دی اے۔ سلطان بیگ ترکالاں ویلے مُڑ حویلی وچ پرت آوندا اے۔ مریم تے حمیدہ بانو رات دی روٹی کھا کے ادھا کو پہر آپس وچ کجھ گلاں باتاں کر دیاں نیں۔ فیر مریم نکے عزیز نوں ٹیکہ لاوندی اے۔ جھٹ کو پچھوں اوہ گوہڑی نیندر سوں جاوندا اے۔ حمیدہ بانو تے مریم دیاں اکھیاں نیندر نال بھاریاں نظر آوندیاں نیں۔

"بی بی۔ برانڈے والا لاٹو بُجھا دیواں"؟

نوکرانی بیگمہ کمرے وچ آ کے مریم نوں آکھدی اے۔

"نئیں اوہنوں بلدا رہن دے۔ توں ہن جا کے سوں جا"۔

مالکن دی ایس ہدایت موجب نوکرانی کمرے چوں باہر نکل جاوندی اے۔ مریم اپنے آپ حمیدہ بانو کولوں اُٹھ کے جانا مناسب نئیں سمجھدی۔ جھٹ کو پچھوں حمیدہ بانو دے ایہہ الفاظ اوہدے

کتاں تیک اپڑ دے نیں ۔

"رات دا پہلا پہر مکن والا اے ۔ تسیں وی ہُن آرام کرو"

مریم گھوک سُتے نِکے عزیز تے اک جھات پا کے دو چکر رے چوڑ جاوندی اے ۔ اتے ڈاڈھی نیندر پاروں بے سُرت ہون والی حمیدہ بانو نوں، اپنے کمرے وے ڈھوکے ہوئے بوہے دی اندروں کُنڈی مارن دا وی خیال نئیں رہندا ۔

ساری رات حویلی دے متھے تے چمکن والا بجلی دا وڈا قمقمہ تیجے پہر دی مڈھلی گھڑی چہ اچن چیت بجھن پاروں ۔ سارا پنڈ ہنیرے دے سمندر وِچ ڈبا ہویا جاپدا اے ۔ قمقمہ بجھا کے حویلی دا وڈا بُوہا چوڑ چوپٹ کھولن والے دی شکل نظر نئیں آوندی ۔ حمیدہ بانو، مریم، سلطان بیگ تے نوکرانی سکینہ دے کمریاں وِچ نِکے نِکے قمقمے اُسراں ای بلدے نیں ۔ جھٹ کُو پچھوں برانڈے دا قمقمہ وی بجھ جاوندا ئے ۔ اتے چار پرچھاویں حمیدہ بانو دے کمرے اگے حرکت کردے نیں ۔ اِک پرچھاواں اگانہہ ودھ کے ہولے ہولے کمرے دا بُوہا کھولدا ئے ۔ اندر نِکے قمقمے دے چانن چہ حمیدہ بانو اپنے ویر نال گھوک سُتی نظر آوندی اے ۔ تِن پرچھاویں اوہدے اُتے جھکدے نیں ۔ چوتھا اوس کمرے دا قمقمہ وی بجھا دیوندا ئے ۔ ذرا کُو چِر پچھوں کمرے تے برانڈے دے دوویں قمقمے فیر بل پیندے نیں ۔ پر منجے تے نِکے عزیز دے نال حمیدہ بانو کمرے وِچ نئیں دِسدی ۔

باہر حویلی دا وڈا بُوہا ڈھکا ہویا ئے اوہدے متھے دا قمقمہ وی فیر اُسراں ای چمکدا نظر آوندا ئے ۔ اتے حویلی توں ذرا کُو دُور چار پرچھاویں واورولے وانگوں اُڈدے سنگھنے کھیتاں وِچ وڑ کے گم ہو جاوندے نیں ۔

چوکھے چِر پچھوں سنگھنے رکھاں دے اوہلے اک مشال بلدی اے ۔ اوہدے چانن چہ جابرا نتھو نگر تے پرلاٹھو دیاں شکلاں صاف صاف دِسدیاں نیں ۔ چوتھا منڈا اسے والا بندہ بے سُرت حمیدہ بانو نوں موہڈیاں اُتے چک کے کھلا پرلاٹھو ول بڑی گوہ نال ویکھدا ئے ۔ جابرا تے نتھو نگر چار چہ فیر بھر دیں نظر نال تکدے نیں ۔ جھٹ کُو پچھوں پرلاٹھو آکھدا ئے ۔

"نتھو ایہہ سلطان پور رنپڈ چہ ساڈی پہلی واردات اے ۔ ذرا جی فجرے میرے ہتھوں توڑ چڑھے گی ۔ اوہدے کارن ساہنوں چوکھا ای مال لبھے گا ۔ فیر اسیں سبھے رَج کے عیش کراں

گے۔ اوہ واردات کرن لئی تہاڈی مدد وی لوڑنئیں۔ تسی ایس عورت نوں اج دی رات اپنے کوٹھے دے چوبارے چہ حفاظت نال رکھو۔ تہاڈے وچوں کوئی وی میری ایس امانت نوں ہتھ ناںہہ لاوے۔ ویکھ چڑھدیاں سارا ای کالے نوں ایس تھاں تے بھیج دیویں۔ اوہ میرا نواں سنہیا تیرے تیک اپڑا دیوے گا۔"

"اسیں تیرا شکار ٹھکانے تے پچا کے اک ہور واردات کرن دا ارادہ رکھتے آں۔ جالے رات مکن چہ ڈیڑھ کو پہر باقی اے۔ فیر خبرے موقعا لبھے یاں ناںہہ لبھے۔" نتھو رنگڑ کہندا ائے۔ اتے فیر پرلا ٹھو دے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھر کدے نیں۔ چنگا تسی اپنا کم کرو۔ میں اپنی اخیری واردات توڑ چڑھاون دا چارا کرنا آں۔ ویکھے جے کوئی خطرہ نظر آیا۔ تاں، ہدے بارے تہانوں پہلاں ای خبر مل جاوے گی۔ فیر تسی سبھے میری ہدایت تے عمل کرنا۔ ہن تسیں جاوو۔

پرلا ٹھو ایہہ گلاں کر کے پچھانہہ پرت داائے۔ اتے نتھو رنگڑ تے اوہدے ساتھی مشال بجھا کے فیر ہنیرے وچ گم ہو جاوندے نیں۔

۱۸

لُچے پنڈ دے پہلے مورچے وِچ کالا بوچڑ شراب پی کے رحمت ماشکی نال منیاں کر دائے۔ نشے دی حالت چہ کجھ راز دیاں گلاں اوہدے مونہوں نکلدیاں نیں۔ رحمت ماشکی بٹ بٹ اوہدے ول تکدا ائے۔ اینے چہ چہ منڈا اسے والا بندہ تے نتھو رنگڑ اندر وڑ کے فٹافٹ چوبارے دیاں پوڑیاں چڑھ جاوندے نیں۔ نتھو اُچی واج نال کوٹھے توں بولدا ائے۔

"اوئے کالیا تے رحمتا! چھیتی نال جندرا لے کے اُپر آؤو"

دونویں جھٹ کوٹھے تے اپڑدے نیں۔ چوبارے وِچ منجی تے اک زنانی بے سُرت پئی ویکھ کے کالے بوچڑ دے دِل وِچ ہوس دی اگ بھڑکدی اے۔ نتھو رنگڑ منڈا اسے والے بندے نوں آکھدا ائے۔

"اوئے پیٹو! ایدے سِر توں لیڑا لاہ کے چوبارے دی باری کھولدے۔ ٹھنڈی ہوا نال ایہنوں بے سُرت کرن والی" دوا" دا اثر چھیتی مک جاوے گا۔ اتے ہنے ایہہ چنگی بھلی نوبرنو ہو جاوے گی۔"

نتھو رنگڑ دی ایس ہدایت تے عمل کر کے پیٹو جھٹ چوبارے چوں باہر نکل آوندا ائے۔ جوان حمیدہ بانو دے جوبن دی اک جھلک ویکھ کے شرابی کالا بوچڑ وس وِچ نئیں رہندا۔ اوہ چوبارے دے بوہے وِچ کھلوتا اوہدے سوہنے مکھڑے ول ہوس بھری نظر نال ویکھدا ائے۔ نتھو رنگڑ کھنگورا مار کے اوہنوں کہندا ائے۔

"اوئے اوہٹ بھر ڈیلے ٹڈ کے کیہہ ویکھناں ایں بوچڑا! اوہ زنانی اے۔ کوئی گاں مجھ تے نئیں چھیتی نال بوہے نوں جندرا مار کے کنجی میرے ہتھ پھڑا۔" کالے بوچڑ دیاں لتاں کنبدیاں نئیں۔ نتھو رنگڑ اوہدے ہتھوں کنجی پھڑ کے فیر اک واری زور نال ایہہ کھنگورا ماردا اے۔

"اوئے رحمتا تے کالیا! اسیں چلے آں۔ ساڈے مڑ آون تیک تسیں ایتھوں ہِل کے نا نہ جانا ہور کوئی بندہ چوبارے دے نیڑے لگن دا چارا نا نہ کرے۔ اوہ زنانی پیر لاٹھو دی امانت اے۔

جے تہاڈے چوں کسے نے کوئی شرارت کیتی تاں میں اوہدی دھون لاہ دیاں گا۔ کن کھول کے سن لوو"
نتھو رنگڑ پیٹھو باہر مڑ جاوندے نیں۔ کالا بوچڑ اپنی دو نالی بندوق تان کے رحمت ماشکی ول قہر
بھری نظر نال تکدا اے۔ رحمت اوہدے ول گوہ نئیں کردا۔ گھڑی کو پچھوں حمیدہ بانو ہرس وچ آ
کے مچھی وانگوں تڑفدی اے۔ اوہ ابھڑ واہی اٹھ کے کدے باری وچوں ڈونگھی ندی تے جھات
پاوندی اے۔ اتے کدے چوبارے دے بند بوہے ول۔ اوہنوں اوسلے اپنی مصیبت قبر دے عذاب
نالوں گھٹ نئیں جاپدی۔ باہر کالا بوچڑ بندوق دے دستے دیاں سٹاں نال بوہے دا جندرا
توڑن لگ پیندا اے۔ اتے ٹھک ٹھک دیاں واجاں حمیدہ بانو دی مصیبت وچ ہور
وادھا کر دیوندیاں نیں۔

رحمت ماشکی اپنی دو نالی بندوق سدھی کر کے آکھدا اے۔

"اوئے کالیا! ایہہ کیہہ پیا کرنا ایں ہُکے سردار نوں پتہ لگ گیا۔ تاں اوہ ساہنوں دوہاں
نوں جیوندیاں نئیں چھڈے گا۔ اپنی حرکت توں باز آ۔ میں تینوں بوہے دا جندرا نئیں توڑن دیاں گا"
کالا بوچڑ اوہدی اک نئیں سُندا۔ اتے غصے وچ آکے اپنی بندوق دے دستے دی اک بھرویں
سٹ رحمت ماشکی دے سر اُتے ماردا اے۔ رحمت دے ہتھ پیر ڈھلے پے جاوندے نیں۔ اوہ
لہو لہان ہو کے بھوئیں تے ڈگدا اے۔ ڈگدیاں سار ای اوہنوں اپنے آپ دی ہوش نئیں رہندی۔
کالا بوچڑ اوہدے سر توں منڈاسا لاہ کے اوہدے نال رحمت ماشکی دیاں مُشکاں بنھ دیوندا اے۔
"ہُن میں اوہ سوہنی رن نال رج کے عیش کراں گا۔ مینوں کوئی نئیں ڈک سکدا" کالے
بوچڑ دے ایہہ للکارے سن کے حمیدہ بانو دی جان کنبدی اے۔ جھٹ کو پچھوں بندوق دے
دستے دیاں بھرویاں سٹاں چوبارے دا جندرا توڑ دیندیاں نیں۔ کالا بوچڑ بوہا کھول کے حمیدہ بانو
دی عزت نوں ہتھ پاون دا چارا کردا اے۔ پر اوہ لج پال اوس شرابی نوں اپنے نیڑے نئیں لگن
دیندی۔ اتے جھٹ اپنا دوپٹہ لک نال بنھ کے باری وچوں وگدی ندی وچ چھال مار دیندی
اے۔ کالے بوچڑ دے متھے اُتے تریلیاں آ جاوندیاں نیں۔ اوہ کناں چر ای باری وچ کھلا
پانی دیاں چھلاں نوں ندی دیاں کنڈیاں نال ٹکراں ماردیاں ویکھدا اے۔ پر اوہنوں حمیدہ بانو
دے جُسے دی اک جھلک دی نظر نئیں آوندی۔ نکے ہوندیاں دریا وچ ترن دی عادی ہون

پاروں حمیدہ بانو نوں ندی وِچ تُرنا کجھ اوکھا نئیں جاپدا۔ اوہ پانی دے وِچو وِچ ہتھ پیر مار دی پارلے کنڈے تیک اپڑن دا چارا کر دی اے۔ پر روہڑویں پانی دا تیز دھارا اوہنوں اُرلے کنڈے ول دھکیلدا ائے۔ ذرا کو چِر اچھلاں نال کھیہہ کے اوہ کنڈے لگدی اے۔ ندی چوں نکلدیاں ای اوہدے ہڈ پیر ٹھڈے ہیں۔ اتے گلے لیڑیاں نال جُسّا بھارا بھارا جاپدا ائے۔ ذرا کو وِتھ تے اوہنوں مٹی گارے دا اِک نِکا جیہا کوٹھا نظر آوندا ائے۔ اوہدے بھارے قدم ہولے ہولے کوٹھے ول ودھدے نیں۔ پر دو چار قدم ٹرن مگروں اوہدے وِچ ہور اگانہہ اک قدم دی ودھن ہمت نئیں رہندی۔ اتے اوہ بے سرت ہو کے بھوں تے ڈھیہہ پیندی اے۔ کچے کوٹھے دے نال اِک چھپّر ہیٹھ ہرے ہرے پٹھیاں دا چوکھا ڈھیر تے ذرا کو پرانہہ گاواں مجھاں کِلیاں نال بجھیاں جُگالی کر دیاں نیں۔

رات مکن جیہا دے کو پہر توں بہتا چِر نئیں جاپدا۔ کوٹھے وِچ بلن والے کوڑے تیل دے دیوے دی ننھی ننھی لاٹ اِنج تھرکدی اے۔ جیویں ایہہ ہنیری رات جیہ گناہ گار دا دِل کنبدا ائے۔ تنگ جیہے کوٹھے وِچ سجے کھبے دو منجیاں اتے وچکار مساں اک بندے دے لنگھن جوگی تھاں نظر آوندی اے۔ اِک منجی تے اٹھاراں کوروھیاں دی آلی بھولی الڑ مٹیار "لاڈو" گھوک سُتی پئی اے۔ اتے دُوجی تے دمے دا ماریا پیرو گجر بیٹھا کھوں کھوں کر دا اے۔ اک جوان دھی دے اوس بڈھے غریب پیو دیاں اکھاں وِچ نیندر نئیں دِسدی۔ جھٹ کو پچھوں دیوے دی لاٹ کجھ مدھم پے جاوندی اے۔ ہن ایہہ اخیری دماں تے آ گیا اے۔"

پیرو دے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔ دیوے ول اوہ اک جھات پا کے اپنی جوان دھی نوں جگاوندا ائے۔

"لاڈو! اٹھ۔ میری دھی۔ لوہ پھُٹن والی اے۔ ڈنگراں نوں ونڈ شنڈ پا۔ دُودھ چوندیاں دینہہ چڑھ جاوے گا۔ جے دودھ سویرے ویلے سِر تتھور نگڑ دے ڈیرے تے نا نہہ اپڑیا۔ تاں میری شامت آ جاوے گی۔ اوس رنگڑ دے کڑکیاں کولوں میری جان جاندی اے۔ ظالم ذرا دی دید لحاظ نئیں کر دا۔ ویلا تھوڑا اے۔ چھیتی نال اٹھ۔ کھلو۔ میری دھی۔"

جوان کڑی اکھیاں ملدی اٹھ کے منجی تے بہہ جاوندی اے۔ جھٹ کو پچھوں دونویں پیو

دھی کوٹھے دا بُوہا کھول کے باہر نکلدے نیں۔ اسمان تے سویر دا تارا ڈھلکاں مار دا اے۔ اتنے مست ہوا دے جھونکے "لاڈو" دی چِٹی چادر نال کھیہ کے لنگھدے نیں۔ پر اوہ دونویں ڈوہنگیاں سوچاں وچ ڈُبے دل موہ لین والے مست نظاریاں ول ذرا دی دھیان نئیں دیوندے۔ اپنے دھیان ٹُری جاوندی "لاڈو" اچن چیت اک ٹھیڈا کھا کے کھلوندی اے۔ اوہدے نگر جوں دی توں ٹُردے پیرو گجر دے قدم وی رُک جاوندے نیں۔ دوہاں نوں حمیدہ بانو بھوں تے بے سُرت پئی نظر آوندی اے۔ اوہ کدے اوس دے گلے لیٹریاں تے جھات پاوندے نیں۔ اتنے کدے ذرا کو وتھ تے وگدی ندی وَل جھٹ کو پچھوں لاڈو بڑے حوصلے نال حمیدہ بانو نوں موہڈھیاں تے چک کے کوٹھے دے بوہے ول نس دی اے۔ پیرو گجر دی بھرویں نظر نال ایدھر اودھر ویکھدا اوہدے پچھے پچھے دوڑ دا اے۔ دونویں اندر وڑ کے کوٹھے دا بوہا بند کر لیندے نیں۔

حمیدہ بانو نوں اپنی منجی تے میاں پا کے لاڈو اوہنوں سُرت وچ لیاون دا چارہ کر دی اے۔ پیرو گجر دیوے دی بتی ذرا کو اُتانہہ کر کے حمیدہ بانو دے پیراں دیاں تلیاں جھس دا اے۔ ذرا کو چِر مگروں ٹھنڈا اجِسّا کجھ گرم ہوون پاروں اوہدیاں اکھاں کھل جاوندیاں نیں۔ اتے اوہ چھیتی نال منجی توں اُٹھ کے پیرو تے لاڈو ول ہٹ ہٹ ویکھدی اے۔ پیرو گجر اوہنوں حوصلہ دے کے کہندا اے۔

"گھابر نا نہ دھیئے! انوں تاں مینوں میری وڈی دھی "تاجو" ورگی جاپنی ایں"۔

"تُسی اُچے پنڈ دے وسنیک او"؟

حمیدہ بانو دی ایہہ گل سُن کے پیرو گجر مڑ اوہنوں آکھدا اے۔

"آہو دھیئے، ندی دے اُرلے کنڈھے توں اُچے پنڈ دی حد شروع ہوندی اے۔ اسیں ایہدے نکے جیہے غریب تے مسکین واسی آں۔ توں ساہنوں چھیتی نال اپنی آپ بیتی سُنا"۔

حمیدہ بانو دے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔

"میں سلطان پور پنڈ دی اک حویلی دے کمرے وچ سُتی ساں۔ جد میری اکھ کُھلی تاں میں اپنے آپ نوں اک تنگ چوبارے وچ بند ویکھیا۔ چوبارے دی باری وچوں

ہیٹھاں جھات پائی۔ تاں وگدی ندی دے سوا کجھ وی نظر نا نہ آیا۔ چان چک اک بندہ بوہا کھول کے میرے ول ودھیا۔ اتنے میں فیر اپنی عزت بچاون دی خاطر ندی وچ چھال مار دتی۔ ایس توں ودھ میں اپنے نال ہوون والی ایہہ واردات بارے ہور کجھ نہیں جاندی۔"

حمیدہ بانو دی گل بات سن کے پیرو گجر ودھیرے لہجے وچ بولدا ئے۔

"میں سبھ کجھ سمجھ گیا آں۔ توں جس کوٹھے دے چوبارے وچ بند کیتی گئی سیں۔ او ہ اچے پنڈ دے نکے سردار نتھو رنگڑ دا ڈیرا اے۔ تینوں سلطان پور پنڈ دی حویلی چوں اغوا کرن والے او ہو ظالم، شرابی، زانی تے قاتل لیٹرے نیں۔ جنہاں اوس کوٹھے وچ میری جوان دھی دی عزت برباد کر کے اوہدے لہو نال اپنے ہتھ رنگے سی۔ میری تینوں بے روسی دھی دے غم وچ گھل گھل کے مر گئی۔ اتنے میں جیوندے جی ٹردی پھردی لاش بن کے رہ گیا آں۔

"دھیئے! توں بڑی بھاگوان ایں۔ رب نے تینوں اوہناں ظالماں دے ظلم توں بچا لیا اے۔ پر۔۔۔ !! نتھو رنگڑ دے پچھے ہلکائے کتیاں وانگوں پھر دے رہندے نیں۔ جے اوہ کسے ویلے ایس تھاں تے اپڑ گئے۔ تاں فیر ساڈے ساریاں دے تکے تکے ٹوٹے کھاون گے۔ میں بڈھا آدمی اوہناں نوں کیویں ڈکاں گا! پنڈ دا وڈا سردار شیر وی اوہناں اگے دم نہیں مار دا۔ اوہ بے ادب، انھرے، بدمعاش اوس نیک تے دردمند بندے دی پگ نوں ہتھ پاون توں نہیں ڈردے۔ ڈنگراں دا ونڈ تنڈ لین لئی میں دوجے تیجے دیہاڑے سلطان پور ضرور جاناں آں۔ پر اوتھے مینوں کوئی اجیہا اعتباری بندہ نظر نہیں آوندا۔ جیہڑا غریب تے مسکین جان کے میری مدد کرن لئی تیار ہووے۔ ہن مینوں اپنی کلی دھی لاڈو دی عزت دی خطرے وچ جاپدی اے۔ میں تہانوں دوہاں نوں کیہڑے پاسے لے جاواں۔ ویری سانوں ندی دا پل وی نہیں لنگھن دیون گے۔ جے میں کلا کسے نوں جا کے اکھاں۔ تاں کوئی گوہ نال میری گل نہیں سنے گا۔"

حمید بانو دا کوچہ پیرو گجر دیاں گلاں تے سوچ وچار کر دی اے۔ فیر اوہ جھٹ اپنے لک نالوں دوپٹہ کھول کے آکھدی اے۔

"بابا جی۔ تسی میرا ایہہ دوپٹہ لے کے کسے طراں سلطان پور پنڈ وچ مرزا عزت

بیگ دی حویلی تیک اپڑ جاوو۔ عزت بیگ پُس دا بڑا افسر تے میرا مونہہ بولیا بھرا اے اوہناں نوں ایہہ دوپٹہ وکھا کے آکھناں۔ بئی حمیدہ بانو نوں اُچے پنڈ دے ڈاکو اغوا کر کے لے گئے نیں۔ ایہی گل سندیاں سارا ای اوہ ہنری تے طوفان وانگوں ایتھے اپڑ کے ظالماں دے بھیڑے ادارے مٹی وِچ رلا دیوے گا۔ تُسی چھیتی نال سلطان پور ونڈ ول مڑ جاوو"۔

حمیدہ بانو دی ہلا شیری نال سر سٹ کے بیٹھا۔ پیرو گجر تیر وانگوں تن کے کھلو جاندا اے۔ اوہدے قدم کوٹھے دے بُوہے ول ودھدے نیں۔ باہر نکلن توں پہلاں اوہ اِکو سانہہ وچ ایہہ سبھے گلاں کہہ دیندا اے۔

"لاڈو پتر! ایس دھی دے لیڑے گھے نیں۔ تُرں اینوں اوہ نواں جوڑا کڈھ کے دے۔ جہڑا تیری بھین نے اپنے ہتھاں نال سیتا سی۔ جے کوئی ایتھے آکے میرے بارے تینوں پُچھے۔ تاں اوہنوں آکھیں۔ بئی میں شیرو دے ڈیرے تے گیا آں۔ تہاڈا ارب لکھا" پیرو دے باہر نکلدیاں ای لاڈو لیڑیاں دا جوڑا حمیدہ بانو دے ہتھ پھڑا کے کوٹھے دا بوہا ڈھو دیوندی اے۔

کوٹھے چوں باہر نکل کے پیرو گجر چار چوفیرے بھرویں نظر نال جھات پاوندا اے۔ اوہنوں ذرا کو دُور چار گھوڑے کوٹھے ول آوندے دسدے نیں۔ اوہ جھٹ پٹ چھپر تھلے پٹھیاں دے وِچ لُک کے گھڑسواراں دی حرکت ویکھدا اے۔ اوہدے ول کسے دی جھات نئیں پیندی۔ تن سوار گھوڑیاں توں اُتر کے گاواں مجھاں دے اجڑ وچ وڑ جاوندے نیں۔ چوتھا کوٹھے دے بوہے اگوں نئیں ہلدا۔ منڈاسیاں والے تینوں بندے پیرو تے اوہدی دھی نوں گاواں مجھاں دے اجڑ وِچ لبھن مگروں چوتھے بندے دے کول آکھلوندے نیں۔ جھٹ کو پچھوں لاڈو ذرا کو ٹھے دا بوہا کھول کے باہر جھات پاوندی اے۔ اک بندہ اوہنوں چھیتی نال باہنوں پھڑ کے موہڈیاں اُتے سُٹ لیندا اے۔ اتے دوجا بے سُرت کرن والی دوا دی شیشی اوہدے نک نال لا دیوندا اے۔ لاڈو دے موہنوں اک چیک وی نئیں نکلدی۔ دو بندے کوٹھے دے اندر لنگھ جاوندے نیں۔ اندر اوہناں نوں پیرو دی بجائے حمیدہ بانو گجری دے لیڑے پا کے بیٹھی نظر آوندی

اے۔ اوہنوں وی لاڈو دا انگوں شیشی سنگھا کے بے سرت کر دِتا جاوندا اے۔ دونویں بندے حمیدہ بانو نوں چک کے باہر لیاوندے نیں۔ چوتھا بندہ کڑکا مار کے آکھدا اے۔

”اوئے جابرا! ایہہ تاں پرلاڈو دی امانت اے۔ اسیں اہنوں چوبارے وچ بند کر کے آئے ساں۔ ایتھے کِسراں اپڑ گئی“؟

دوجا بندا حمیدہ بانو نوں پچھان کے کہندا اے۔

”ڈاڈھی حیرانی دی گل اے نِکے سردار! پیرو دی کدھرے نظر نہیں آوندا۔“

چوتھا بندہ فیر کڑکا مار کے بولدا اے۔

”اوئے تسیں اہناں دوہناں نوں چھیتی نال جا کے خفیہ سرنگ وچ بند کر دیو۔ میں پہلاں اوہ کمینے رحمت ماشکی تے کالے بوجڑ دا انگوٹھپ لواں۔ فیر اوس بڈھے کھوسٹ پیرو دے ڈکرے کراں گا۔ ایہہ اوسے دی شرارت لگدی اے“۔ تنیوں گھوڑ سوار لاڈو تے حمیدہ بانو نوں لے کے اوتھوں ٹر جاوندے نیں۔ چوتھا اُچے پنڈ دے پہلے مورچے دا رُخ کر دا اے۔ اتنے پٹھیاں دے ڈھیر وچوں نکل کے پیرو گجر دے قدم تیزی نال ندی دے پُل ول ودھدے نیں۔

نتھو رنگڑ غصے نال بھریا پہلے مورچے دے چوبارے وچ اپڑ کے آکھدا اے۔

اوئے بوجڑا! اوہ رَن ایتھوں کِتھے نسائی اے؟ چھیتی دس۔ نہیں تاں میں تیرا تے اوس ماشکی دا لہو پی جاواں گا۔

نِکے سردار! میرا کوئی دوس نہیں۔ تہاڈا مجرم رحمت ماشکی اے۔ ایہہ جندرا توڑ کے چوبارے وچ وڑ گیا سی۔ میں اہنوں بڑی مشکلاں نال قابو کیتا۔ اتنے اوس رَن نے ایہدے کولوں ڈر کے ندی وچ چھال مار دتی“۔

ایہہ جھوٹھیاں گلاں سُن کے رحمت ماشکی دیاں اکھاں وچ گلیڈو آ جاوندے نیں۔ نتھو رنگڑ دی ہدایت موجب کالا بوجڑ اوہدیاں مُشکاں ہور کس دیوندا اے۔ فیر اوہ دونویں چوبارے دی باری وچ کھلو کے ندی دیاں چھلاں ول ویکھدے نیں۔ جھٹ کو پچھوں دُور افق دی باری چوں سورج جھات پاوندا اے۔ اوہدیاں سوہل کرناں کسے الٹرمیٹار دے لونگ وانگوں لشکارے

ماردیاں نہیں۔ پر صبح صادق دے ایس دِل موہ لین والے نظارے دا کاذب نتھو نگر تے کجھ اثر نئیں ہوندا۔ اوہدے مونہہ وچوں ایہہ کرخت الفاظ نکلدے نیں۔

"اوئے کالیا! چٹا دینہہ چڑھ گیا اے۔ تُوں پھیتی نال پرلا ٹھوڈی وسّی ہمرئی بھاں تے اپڑ جا۔"

۱۹

مرزا عزت بیگ دی حویلی دے کمرے وچ نکے عزیز دی جد نیندر کھلدی اے تاں اوہ چونکھا چپ چاپ منجے تے بیٹھا ایدھر اودھر حیران ہو کے دیکھدا اے پر اوہنوں اپنی وڈی بھین دی شکل نظر نئیں آوندی۔ اوہ گھابر کے ہولے ہولے رون لگ پیندا اے۔ نوکرانی سکینہ دودھ دا گلاس لے کے اوہدے کول اپڑدی اے اوہدیاں نظراں حمیدہ بانو نوں ڈھونڈیاں نیں۔ پر کمرے وچ حمیدا دا کدھرے ناں نشان نئیں دسدا۔ جھٹ کو پچھوں نکے عزیز دیاں چیکاں ساری حویلی وچ تھرتھلی پا دیوندیاں نیں۔ نوکرانی سکینہ حویلی دے ہیٹھاں اُپر چنگی طرحاں دیکھ چا کھ کے مریم نوں حمیدہ بانو دے گم ہوون دی خبر سُناوندی اے۔ دوویں نکے عزیز کول آ کے زاروزار روندیاں نیں سلطان بیگ اکھیاں ملدا اپنے کمرے وچوں نکلدا اے۔ مریم نکے عزیز نوں کچھڑ چک کے برآمدے وچ آوندی اے۔ اوہدے قدم ٹیلی فون ول ودھدے نیں۔ سلطان بیگ اگانہہ ودھ کے آکھدا اے۔

”کیہ گل اے بھابی جی۔ عزیز دی طبیعت بوہتی خراب ہو گئی اے“؟

ایس معصوم تے قیامت ٹُٹ پئی اے۔ ساڈی حویلی چہ ہنیرے گیا اے

سلطان بیگ؛ حمیدہ بانو دی کدھرے اگھ سُگھ نئیں لبھدی۔ چھیتی نال پلس چوکی ٹیلی فون کر“

مریم دے مونہوں ایہہ گل سُن کے سلطان بیگ جھٹ ٹیلی فون دا ریسور چک دا اے تے اوہدے بلھاں اُتے ایہہ الفاظ تھر کدے نیں۔

بھا جی! غضب ہو گیا۔ چھیتی نال حویلی چہ اپڑو۔ حمیدہ بانو اچن چیت گم ہو گئی اے۔ نکے عزیز دیاں چیکاں سنیاں نئیں جاوندیاں“۔

سلطان بیگ ٹیلی فون کر کے کپڑے بدلن لئی مڑ اپنے کمرے چہ وڑ جاوندا اے۔

مریم تے سکینہ روندے کرلاوندے عزیز نوں وارو واری کچھڑے کے چپ کراون دے

جتن کر دیاں نیں۔ سلطان بیگ باھر نکل کے عزت بیگ نوں اڈیک دا اے چوکھے چر پچھوں سرکاری جیپ کار حویلی دے بوہے کول آ کے رُک دی اے۔

دو باوردی سپاہی جیپ چوں اُتر کے اپنیاں سنگیناں تان لیندے نیں

عزت بیگ اوہناں نوں جیپ کھڑی رکھن دا حکم دے کے حویلی دا بوہا لنگھد اے

نِکے عزیز دیاں چیکاں اوہدے کناں تیک اپڑ دیاں نیں۔ نوکرانی سکینہ عزیز نوں سینے نال لا کے اوہدا دِل پرچاون لئی باہروار رُخ کر دی اے۔ عزت بیگ برانڈے وِچ اپڑ کے سجے کھبے تکدا اے۔ مریم تے سلطان چپ چاپ کھلے بھر دیں نظر نال اوہدے دل تکدے نیں۔ دوہاں نوں اوہدے نال گل کرن دی ہمت نئیں پیندی۔ چوکھے چر پچھوں عزت بیگ آکھد اے۔

"سلطان توں راتیں کدھرے حویلی چوں باھر تے نئیں سیں گیا"؟

"نئیں بھاجی۔ میں تاں رات دے تِن پہر زمیناں دا حساب کتاب کردا رہیا آں۔ چوتھے پہر جیہ میری اکھ لگی سی۔ فیر سویرے سویرے نکے عزیز دیاں چیکاں نے مینوں جگا دِتا"۔

عزت بیگ ایہہ جواب سُن کے سلطان بیگ نوں اُچی واج نال کہند اے۔

"توں رات دے تِن پہر حویلی وِچ جاگ کے گذارے نیں۔ باہر پنڈ دے آلے دوالے چُپس ساری رات گشت کر دی رہی اے۔ فیر حمیدہ حویلی وچوں کیسراں گم ہو گئی اے اوہنوں اسمان نے کھا لیا۔ یاں دھرتی نگل گئی"؟

سلطان بیگ نوں ایس سوال دا کوئی جواب نئیں سجھدا۔ اینے چر چہ نوکرانی سکینہ دوڑی دوڑی آ کے عزت بیگ نوں دسدی اے۔

"میاں جی! اُچے پنڈ دا اک بڈھا آدمی آیا حمیدہ بارے اِچھی خبر لے کے آیا اے" "اوہنوں چھیتی نال اندر لیا۔"

عزت بیگ کاہلا پے کے کہند اے۔ سکینہ اکھ دے پلکارے چہ بڈھے آدمی نوں نال لے کر مڑ برانڈے وِچ آ جاوندی اے۔ بڈھا ہاڑے پا کے آکھد اے۔

"مرزا جی! میرا ناں پیرو گجر اے۔ میں جان تلی تے رکھ کے ایتھوں تیک اپڑیا آں ایسلے تہاڈی بھین نے میری وھی نال تپہ نئیں کیہہ بیت دی ہووے گی۔ اوہناں نوں اُچے

پنڈ دا انکا سردار نتھو رنگڑ تے اوہدے شرابی ٹچچے ان ڈِٹھی تھاں تے لے گئے ہنی۔ ایہہ
،، تساڈی بھین دا دوپٹہ اے

مریم جھٹ پیرو گجر دے ہتھوں حمیدہ دا دوپٹہ پھڑ کے آکھدی اے۔

"حمیدہ بانو ساڈے البیلے پنجاب دی اک انکھی دھی اے۔ اتے دوجی اوہدی انکھ دا مان! ساہنوں دوہاں دی عزت بچاون لئی اپنے لہو دی اخیری بوند دی قربان کر دینی چاہیدی اے۔ نئیں تاں پنجاب دے ایہہ بُڈھے دسنیک دی پگ! اتے حمیدہ بانو دے سر توں لتھا ہویا دوپٹہ ساڈی غیرت عزت تے آبرو دی لاش دا کفن بن جاون گے۔"

عزت بیگ اپنی فرض شناس بیوی دی گل نوں گوہ نال سُن کے جھٹ ٹیلی فون دا ریسور چک دا اے۔ اتے اوہدے ایہہ الفاظ بر آنڈے وچ گونجدے ہیں۔

"ہیلو! انسپکٹر چیمہ۔ میں عزت بیگ بول رہیا آں۔ چھیتی اُچے پنڈ تے بھرواں چھاپہ مارن لئی تیار ہو جاؤ۔ میں آپ دی تہاڈے نال جاواں گا۔"

ٹیلی فون دا ریسور رکھ کے عزت بیگ حویلی دے بوہے وَل قدم ودھا کے آکھدا اے
سکینہ نکے عزیز دا چنگی طرحاں خیال رکھیں۔ آؤ باباجی! میرے نال۔"

پیرو گجر تے عزت بیگ حویلی چوں نکل کے جیپ وچ بہہ جاوندے نیں سلطان بیگ بوہے چ کھلا اوہناں نوں بھر دیں نظر نال دیکھدا ائے۔ جیپ پلٹس چوکی دا رُخ کر دی اے۔ اتے سلطان بیگ موہنہ پھیر کے اوس پاسے ول جھات پاؤندا ائے۔ جدھر نظر دی حد تیک ہرے بھرے کھیتیاں دے سوا ہور کجھ دی نئیں دِسدا

کھیتیاں توں پراں سنگھنے رُکھاں وچ لگی ہوئی تھاں تے کھلا کالا بوچڑ ڈاڈھا ادا ادا زالہ جاپدا ائے۔ چوکھے چر پچھوں اوہنوں پرلا نتھو دی شکل نظر آندی اے۔ اتے اوہ جھٹ ہتھ اگانہہ ودھا کے کالے بوچڑ نوں گھندا ائے۔

"ایہہ میرے دو رتھے لے جا اک نتھو دے تاں ایں۔ اتے دوجا شیرو دے۔ توں دونویں نتھو دے ہتھ پھڑا دیویں۔ ایہہ میرا اخیری سنیہا اے۔ اج کسے ویلے میں چوکھا مال لے کے ہٹیاں لئی تہاڈے کول آجاواں گا۔ ہن تینوں ایس تھاں تے آون دی لوڑ نئیں پوے گی۔ توں چھیتی نال ایتھوں ٹُر جا۔ میں وی اپنی اخیری واردات کرن لئی چلیا آں۔"
پرلا نتھو ذرا کو چر کالے بوچڑ نال ایہہ گلاں کردا ائے۔ فیر اوہ دونویں سنگھنے رکھاں

وچ کدھرے گم ہو جاوندے نیں۔"

سلطان پور پنڈ دی حد دے نال ندی دے اُرلے کنڈھے تے پلس دیاں گڈیاں اک قطار دی شکل وچ نظر آوندیاں نیں۔ اوہناں دے اگے مرزا عزت بیگ دی جیپ کار دوڑدی اے۔ اوہدے وچ اگلی سیٹ تے مرزا عزت بیگ اتے پچھے انسپکٹر چیمہ تے پیرو گجر بیٹھے ہوئے کھبے سجے بھرویں نظر نال ویکھدے نیں۔

ندی دے ارلے کنڈھے توں ذرا کو دُور تے کھیتاں وچ کم کرن والے مزارعے ہالی تے کامے پلس پارٹی نوں ویکھ کے اک دوجے نوں سینتاں ماردے نیں اوہناں نوں انج لگدا اے جیویں نویں پلس چوکی چ اک سپاہی دی باقی نئیں رہیا۔ سبھے چنگی طرحاں لیس ہو کے اپنے پنڈ تے دھاوا بولن لئی جا رہے نیں۔ ڈردے مارے اوہناں وچوں کوئی بندہ اُچی ساہ وی نئیں لیندا۔ ندی دیاں چھلاں نوں جھمر پاوندیاں ویکھ کے انج جاپدا اے جیویں اوہ اُچے پنڈ دے ڈاکو آں دا ہشیاں لئی پوناں پین واسطے آون والے عزت بیگ دا اچھل اُچھل کے سواگت کر رہیاں نیں

ندی دے پل کول اپڑ کے عزت بیگ دی جیپ کار اکدم رُک گئی اے۔ اوہدے مگر گڈیاں دی قطار وی کھلو جاوندی اے۔ عزت بیگ پرلے پار بھرویں نظر نال جھات پا کے کہندا اے۔

انسپکٹر چیمہ! ندی دا پل پار کر دیاں سارا ای تینوں ادھے سپاہیاں نال اچے پنڈ دے پہلے مورچے دا رُخ کرنا ہووے گا۔ اوس تھاں توں کوئی بندہ بچ کے ناہ نکلے ڈاڈھی ہشیاری نال چھاپہ مارن دی لوڑ اے۔ میں باقی سپاہیاں نال دوجے پاسے دا چکر کٹ کے اُچے ٹلے کول نہاں نوں ملاں گا۔ اوتھوں اسیں سبھے رل کے شیر و دے ڈیرے دل ول ودھاں گے۔"

انسپکٹر چیمہ عزت بیگ دی گل بڑی گوہ نال سن کے سر ہلاوندا اے۔ اوہدے ہتھ دا اشارہ سمجھ کے سنگیناں والے سپاہی پہلاں نالوں ہو ہتے ہشیار ہو جاوندے نیں۔ ندی دے نکے جہے پل توں پہلاں عزت بیگ دی جیپ کار لنگھدی اے اتے فیر اوس دے پچھے پچھے گڈیاں دی لمی قطار۔ وگدی ندی دا پانی شوکدا تے ٹھاٹھاں ماردا اے۔ اتے اہدا پل پار کر کے عزت بیگ دی جیپ کار تے پلس دیاں گڈیاں اُچے پنڈ دی حد وچ وڑ جاوندیاں نیں

۲۰

کالا بوچڑ نٹھّافٹ پرلا ٹھو دا سنبھیالے کے اُچے پنڈ دے پہلے مورچے تے اپڑدا اے۔ اوتھے اوہنوں ٹھٹھو رنگروٹ، جابرا تے پیٹو گھوک سُتے نظر آوندے نیں۔ کالا بڑی مشکلاں نتھوں نوں جگا کے پرلا ٹھو دے دونویں رقعے اوہدے حوالے کر دیوندا اے۔ پرلا ٹھو دی تحریر پڑھ کے ٹھٹھو رنگروٹ دیاں اکھاں وچوں نیندر دی خماری منٹ سکنٹ چ دور ہو جاوندی اے۔ اوہ کڑکا مار کے پیٹو تے جابرے نوں جگاوندا اے۔ فیر اوہ سبھے اپنیاں دونالیاں سنبھال کے بڑی تیزی نال پہلے مورچے چوں باہر نکلدے نیں۔ اتے نٹھّافٹ گھوڑیاں اُتے بہہ کے سرِوار شیرو دے ڈیرے ول ٹُر جاوندے نیں۔ جھبٹ کو پچھوں گڈیاں دی قطار مورچے توں ذرا کو وتھ تے آ کے رکدی اے۔ اتے سنگیناں والے سپاہی بجلی دی تیزی نال گڈیاں وچوں نکل کے کوٹھے دے گرد گھیرا گھت لیندے نیں۔ انسپکٹر چیمہ کوٹھے دا بوہا چوڑ چوپٹ کھلا دیکھ کے ایہہ اندازہ لا لیندا اے۔ پئی دیلے توں پہلاں پلس دے چھاپے دی خبر ملن باجوں اُچے پنڈ دے ڈاکو اپنا پہلا مورچہ خالی کر کے نس گئے نیں۔

ذرا کو چر پچھوں انسپکٹر چیمہ دس باراں سپاہیاں نوں نال لے کے کوٹھے دے اندر لنگھ جاوندا اے۔ باقی سپاہی اپنی تھاں توں نئیں ہلدے۔ پہلے مورچے دے پیٹھاں کسے بندے دا کوئی نشان وی نئیں لبھدا۔ چار پنج سنگیناں والے سپاہی اپر چوبارے وچ اپڑدے نیں۔ اوتھے اوہناں نوں رحمت ماشکی بے سُرت پیا نظر آوندا اے۔ سپاہی جھبٹ اوہنوں چک کے تھلّے لے آوندے نیں۔ انسپکٹر چیمہ دی ہدایت موجب سپاہی رحمت ماشکی دیاں مشکاں کھول کے اوہنوں سُرت وچ لیاون دا چارا کردے نیں۔ جھبٹ کو پچھوں رحمت ماشکی سُرت سنبھال کے اکھ دا اے۔

"تھانیدار جی چنگا ہویا تسیں آ گئے او۔ نئیں تاں نھّو تے کالے نیں بلیوں مار مکا چھڈنا سی۔ اوہ ڈاڈھے ظالم تے ہتھ چھُٹ نیں اُچے پنڈ دے وڈے سردار شیرو کولوں وی نئیں ڈردے۔"

انسپکٹر چیمہ بڑی گوہ نال رحمت دی گل بات سُن کے سپاہیوں نوں حکم دیندا ائے۔

ایس بندے نوں حفاظت نال لے چلو۔ مرزا ہوراں اگے پیش کراں گے۔"

اج دی مشکل مہم نوں توڑ چڑھادن لئی ایہدے کولوں چوکھی مدد ملے گی۔"

پہلے مورچے تے چھاپہ مارن مگروں انسپکٹر چیمہ تے سنگیاں والے سپاہی مڑ گڈیاں وِچ بہہ کے عزت بیگ دی ہدایت موجب ٹیلے وار رُخ کردے نیں۔"

ٹیلے توں چوکھی دُور سردار شیرو اپنے ڈیرے تے بیٹھا اُچے پنڈ دے وسنیکاں نوں ہدایت دیندا ائے۔

"بیلیو! میں اج شاہیں حکومت نال صلح دا اعلان کردیاں گا۔ تسی ایس خوشی چہ اک وڈا جشن منادن دی تیاری کرو۔"

ایہہ گل سُن کے شیرو دے ساتھی خوشی نال پھُلے نئیں سماندے۔ اینے چر چہ نھّو رنگڑ اوتھے اپڑ کے پرلا ٹھو دا اک رقعہ سردار شیرو دے حوالے کردا ائے۔ دو نالیاں بندوقاں والے شیرو دے حمایتی گھور گھور کے نھّو رنگڑ ول تکدے نیں۔

اتے پرلا ٹھو دی ایہہ تحریر شیرو نوں ڈونگھی سوچ وِچ ڈوب دیندی اے۔

"قائم ہو جاؤ"

مرزا عزت بیگ سارے علاقے دی پلس لے کے، اُچے پنڈ تے چھاپہ مارن لئی آ رہیا اے۔ اج توں تِن دیہہ پہلاں صلح بارے چھپن والا سرکاری اشتہار اک بڑا وڈا دھوکھا تے فریب سی۔ ہُن جے تسی ٹیلے تے اپڑ کے پلس نوں ڈکن دا چارا نہ کیتا تاں فیر سردار شیرو سمیت تہاڈے وچوں کوئی وی بندہ جیوندہ نئیں رہوے گا۔

"پرلا ٹھو"

ایہہ تحریر پڑھن مگروں سردار شیرو گھلا ہو کے کجھ سوچدا ائے۔ ذرا کو چِر پچھوں اوہدے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھر کدے نیں۔

"کچھ سمجھ وچ نئیں آوندا۔ چار دیہاڑے دی سرکاری مہلت مکن توں پہلاں عزت بیگ نوں اپنے پنڈ تے چھاپہ مارن دی لوڑ کیوں پئی"؟

نتھو رنگڑ چوراکھیّں شیرو دل تکدا ائے۔ دونالیاں والے شیرو دے سبھے ساتھی اُٹھ کے کھلو جاندے نیں۔ پر کسے نوں اپنے سردار کولوں کوئی گل پچھن دی ہمت نئیں پیندی اینے چر چہ دونالی بندوق والا اک بندہ دوڑیا دوڑیا اوتھے آ کے شیرو نوں دسدا ائے۔

"سردار! پلس دیاں ڈھیر ساریاں گڈیاں اپنے پنڈ دے پہلے مورچے تے چھاپہ مارن مگروں ہن ٹیلے دے نیڑے نیڑے اپڑ گیاں نیں۔"

اپنے اعتباری بندے کولوں پلس دے چھاپے دی خبر سن کے سردار شیرو نوں پرلا مھوڈی گل تے پکا یقین ہو جاندا ائے۔ فیر اودھے ایہہ بول سنیدے تاں کے کھلے دونالیاں بندوقاں والیاں دے کناں تیک اپڑدے نیں۔

"بیلیو! ویری سجن بن کے ساہنوں دھوکھا دین دا چارا کر رہئے نیں۔ کسّی جاناں تلی تے رکھ کے اوہناں دے ارادے مٹی وچ ملا دیو۔"

سردار شیرو دا ایہہ حکم سندیاں سارا ای اوہدے سبھے ساتھی گھوڑیاں تے بہہ کے ہنیری تے طوفان وانگوں ٹیلے ول ودھدے نیں۔ ٹیلے تے اپڑ کے نتھو رنگڑ اپنے پنڈ دے سدھے سادے دسنیکاں نوں بڑی ہلا شیری دیندا ائے۔ اوہ سبھے تھوڑی دِتھ تے مورچے بنا کے پلس مقابلے لئی تیار ہو جاندے نیں۔ بہتے متھ سردار شیرو دے کھبے پاسے اخیری مورچے وچ۔ نتھو رنگڑ کھلوتا ٹیلے توں پچھاں لما جھات پا تکدا ائے۔ اوہنوں ذرا کو دور پلس دیاں گڈیاں اک قطار چہ کھلیاں نظر آوندیاں نیں۔ سردار شیرو دی ہدایت موجب اوہدا کوئی ساتھی لڑائی دی پہل نئیں کردا۔ اوہ سبھے چپ چاپ اپنے مورچیاں چہ بیٹھے اپنے سردار دا حکم اڈیک دے نیں جھٹ کو مگروں ٹیلے توں تھلے گڈیاں دی قطار ذرا اگانہہ ودھدی اے۔ دونالیاں بندوقاں والے چوکس ہو جاندے نیں پر دوہاں پاسیوں گولی چلن دی کوئی واج نئیں آوندی نتھو رنگڑ اوسلے ڈاڈھا بے چین دسدا ائے۔

ٹیلے دے ہیٹھاں سبھے متھ مرزا عزت بیگ تے پیرو گجر سنگھنے رکھاں دے

او ہلے کھلے رحمت ماشکی دیاں ایہہ گلاں سُن وے رہیا۔

حضور! اُچے پنڈ دا سردار شیرو بڑا ای نیک بندہ اے میں اوہدا وفادار ساتھی آں۔ پنڈ دے نکے سردار نتھو رنگڑ تے اوہدے چمچیاں نیں ڈاڈھی اَت چکی ہوئی اے سردار شیرو نوں اوہناں دیاں کمینیاں حرکتاں دا کجھ پتہ نہیں۔ تسی لڑائی دا مڈھ بجھن توں پہلاں سردار نال گل بات کرو۔ رب نے چاہیا تے لڑائی توں بغیر ای سبھ معاملہ ٹھیک ہو جاوے گا۔ میں اپنے سردار نوں تہاڈے نال ملاون دا سربندھ کر سکناں آں۔ اوہ میرا آکھیا کدی وی نہیں موڑے گا۔ پر تہاڈے ملن دی خبر نتھو رنگڑ تے اوہدے ساتھیاں نوں نہیں ہونی چاہیدی۔ جے اوہناں نوں پتہ لگ گیا تاں فیر اوہ تہاڈی گل بات توڑ نہیں چڑھن دیون گے۔"

رحمت ماشکی دیاں گلاں نال مرزا عزت بیگ دی چنگی طرحاں تسلی نہیں ہوندی۔ اوہ رکھاں دے اوہلیوں بھر دیں نظر نال ٹیلے ول ویکھدا اے۔

اُپر نتھو رنگڑ تے اوہدے حمایتی لڑائی دا مڈھ بجھن لئی بڑے بے چین جاپدے نیں۔ اخیر نتھو رنگڑ کولوں نہیں رہندا۔ اوہدی دونالی بندوق وچوں شاں کردی اک گولی نکلدی اے۔ تھلے پلس دے سپاہی وی اپنیاں سنگیناں تان لیندے نیں۔ ویکھدیاں ای ویکھدیاں دونالیاں بندوقاں تے تنیاں ہویاں سنگیناں چوں نکلن والیاں گولیاں دا شور اُچے پنڈ دی فضا وچ ترتھل پا دیوندا اے۔ اوسلے رحمت ماشکی دوے ایہہ بول عزت بیگ دے کناں تیک اپڑ دے نیں۔

"میں اک واری فیر تہاڈی منت کرناں آں۔ تہانوں میری گل تے اعتبار کیوں نہیں آوندا؟ نتھو رنگڑ دے کسے شرارتی بندے نے لڑائی دا مڈھ بنھ کے میرا کم ہور وی سوکھا کر دتا اے۔ تسی نتھو رنگڑ تے اوہدے چمچیاں نوں لڑائی وچ رُجھے رہن دیو۔ مینوں تہاڈی اجازت دی لوڑ اے۔ میں جھٹ کو پچھوں سردار شیرو نوں نال لے کے ایتھے تہاڈے کول اپڑ جاواں گا۔ نتھو نوں ایس گل دی کنوں کن خبر وی نہیں ہووگی میں تہاڈے اگے ہتھ جوڑناں۔ میری گل من لو۔"

پیر دگجر دی رحمت ماشکی دی ہاں نال ہاں ملا کے آکھدا اے۔

مرزا جی! رحمت دی گل من لین چہ کوئی حرج نہیں۔ ایہہ سردار شیرو دا بڑا ای اعتباری بندہ اے ایتھا اپنے پنڈ دے کسے وسنیک نوں کدے وی کوئی دکھ نہیں دِتا۔"

پیرو گجر دے موہنوں رحمت ماشکی دی تعریف سن کے عزت بیگ نوں شک دی کوئی گنجائش نظر نہیں آوندی۔ اوہ جھٹ اک سنگین والے سپاہی نوں کول بلا کے رحمت ماشکی نوں آکھ اٹھے۔

"میں اپنا ایہہ جوان تیرے نال بھیج رہیا آں۔ جے ایہدا وال وی ونگا ہویا تاں فیر اسیں اُچے پنڈ دی اِٹ نال اِٹ وجا دیاں گے۔ انہوں نال لے جا۔ چھیتی نال مِلن دا چارہ کریں۔ میں بہتا چر نہیں اڈیک سکدا۔"

رحمت ماشکی جھٹ سپاہی نوں لے کے جتھے پدھری تھاں توں ٹیلے اُپر چڑھدا اے۔ نتھو رنگڑ تے اوہدے حمایتی اپروں دھڑا دھڑ کے گولیاں چلاوندے نیں۔ پر اوہناں چوں کسے دی وی نظر رحمت ماشکی تے سنگین والے سپاہی تے نہیں پیندی اتے اوہ بڑی چھیتی ٹیلے تے شیرو دے مورچے تیک اپڑ جاوندے نیں۔

"اوئے رحمت! توں کئے دیہاں توں ڈیرے تے نظر نہیں آیا۔ کتھے گیا سیں ایہہ پلس والا تیرے نال کیوں آیا اے"؟

سردار شیرو دا ایہہ سوال سن کے رحمت ماشکی دے مُونہوں تے ایہہ الفاظ نکل کدے نیں۔

سردار! نتھو رنگڑ تے کالا بوچڑ مینوں پہلے مورچے وچ ڈک آئے سن۔ پلس نے اوتھے اپڑ کے میری جان بچائی اے۔ ایہہ سپاہی نوں مرزا عزت بیگ ہوراں تہاڈے ول بھیجیا اے۔ اوہ تہانوں مِلن دے آس وان نیں۔"

"ایس لئی عزت بیگ نوں چھاپہ مارن توں پہلاں ملاقات دا خیال کیوں نہیں آیا۔"

سردار شیرو متھے تے وٹ پا کے آکھدا اے۔

"ایسے بارے مرزا ہوری تہاڈے نال گل بات کرنی چاہندے نیں۔ جے اوہناں دی نیت چنگی نا ہوندی تاں اوہ اپنا سپاہی میرے نال تاں ٹور دے۔ میں تہانوں اوہناں نال ملاون دا ایکھ کر کے آیاں آں۔ پنڈ دے کجھ بندیاں دی ڈاڈھی شرارت پاروں مرزا

ہوراں نوں چھاپہ مارن وی لوڑپئی اے۔ بگے دیریاں دی شرارت و اکھوج کڈھن لئی تہانوں اوہناں نال ضرور گل بات کرنی چاہیدی اے۔ ویری ایسلے لڑائی چہ رُجھے ہوئے نیں۔ چنگا اے جے ذرا کو چر اوہناں دا دھیان اودھے پاسے لگا رہوے۔ تسی میرے نال چلو۔ ایہدے چہ پنڈ دے سبھے وسیکاں دی بھلائی اے۔"

سردار شیرو دے دل نوں اپنے وفادار ساتھی رحمت ماشکی دیاں گلاں ڈاڈھیاں کجھ پاندیاں نیں۔ اتے اوہ جھٹ اودھے نال ٹر پیندے نیں۔

گولیاں چلن دی واج اوسراں ای فضا وچ گونجدی اے۔ سردار شیرو رحمت ماشکی تے پلس دا لائیلے توں اتر کے سنگھنے رُکھاں ہیٹھ اپڑدے نیں۔ شیرو اگانہہ ودھ کے کہندا اے "مرزا جی کنی چنگی گل سی۔ جے میں تہانوں ایس لڑائی دے میدان دی بجائے کسے امن دی تھاں تے جی آیاں نوں آکھدا؟"

مرزا عزت بیگ دے بلھاں تے ایہ الفاظ تھر کدے نیں۔

ایس تھاں نوں لڑائی دا میدان بناون والے تہاڈے اپنے ای کجھ بندے نیں۔ جنہاں نے شریف لوکاں دا جینا محال کر دتا اے اوہ رات دے ہنیرے چہ چوری تے ڈاکے دیاں وارداتاں کرن توں وکھ نیک دھیاں بھیناں دی عزت وی لٹ دے نیں۔ میں تن مہینے توں اوہناں نوں سدھے رستے تے لاون دا چارہ کر رہیاں ہاں پر اوہناں میری شرافت دا کوئی مُل نہیں پایا۔ سپ گھر ڈین دی چھڈ لیندی اے۔ پچھلی رات اوہناں کمینیاں نوں اپنے پنڈ دے بڈھے وسنیک پیر دگجر دی جوان بچی۔ اتنے میرے گھر وچ وڑ کے میری بھین، میرے البیلے پنجاب دی اک انکھی دھی نوں اغوا کرن ویلے ذرا جنی دی شرم نہیں آئی۔ ایس توں ودھ ہور ظلم کیہ ہو سکدا اے۔" میں ایہ گل بڑے دکھ نال آکھناں آں۔

ہُنی اُچے پنڈ دے مننے پر منے دا لنش منہ ودھے سردار شیرو نوں پنڈ دے

بدکردار نکّے سردار دیاں کرتوتاں سُنے کدے گوہ کرن دا خیال دی نہیئں آیا۔ جد اوہناں دے ظلم دیاں کہانیاں آل دوالے دیاں پنڈاں وچ مشہور ہوگئیاں نیں۔

نیک عورتاں تے نکّے نکّے بال اوہناں ...... !!

سردار شیرو عزت بیگ دی گل ٹُک کے کہند اٹے۔

بس ! بس ! مرزا جی۔ اگے کجھ ناہہ آکھو۔ میں ایہہ گلاں سُنن توں پہلاں ای مرجاوندا تے چنگا سی۔ اوس کمینے رنگڑ نے مینوں کِتے مُونہہ دکھاون جوگا نئیں چھڈیا۔ تہاڈی تے پیرو گجر دی پگ نوں ہتھ پاون والا اوبدکار ہن جیوندا نئیں رہوے گا۔ اوہ نیہے تہاڈیاں نہیں۔ میریاں دھیاں دی عزت لٹّن دا چارا کیتا اے۔ میں پہلاں اپنیاں بچیاں دا پتہ کرلواں۔ فیر نتھو تے اوہدے چمچیاں نوں تہاڈے سامنے کُتے دی موت ماراں گا اوئے رحمتا ! تینوں پتہ اے۔ ایسلئے میریاں اوہ دھیاں کتھے نیں، مینوں چھیتی نال دس۔ نالے ایہہ وی دس۔ پئی۔ ایس واردات چہ کیہڑے کیہڑے بندے دا ہتھ اے؟"

سردار ! اج سویرے پہلے مورچے دیچ جابرا تے پیٹو، نتھو رنگڑ نال ایہہ گلاں پئے کردے سن۔ پئی اوہ دوویں شکار خفیہ سرنگ وچ بند کردتے گئے نیں۔ مینوں اینا ای پتہ اے۔ ایس بارے میں ہور کجھ نئیں جاندا۔"

رحمت ماشکی دے مونہوں ایہہ سُن کے شیرو آکھد اٹے۔

خفیہ سرنگ ..... ! میں تاں پنجاب دی وِنڈ ہوندیاں سارا ای ایہہ اعلان کروتا سی پئی ہُن ساڈا کوئی بندہ اوس تھاں وا رُخ ناہہ کرے۔ نتھو تے اوہدے چمچیاں نیں میری گل دی کجھ پروا نئیں کیتی؟ مرزا جی ! ہن نہانوں کسے طرحاں دا تردد کرن دی لوڑ نئیں۔ میں جھٹ کو تیکر اپنیاں دھیاں نوں لے کے ایتھے اپڑ جاواں گا۔

رحمتا ! آ میرے نال"

"میں وی تہاڈے نال جاواں گا۔ میرے پنجاب دی انکھی دھی میرا رستہ تکدی ہووے گی۔"

مرزا عزت بیگ اگانہہ ودھ کے کہند اٹے۔ شیرو اوہدی گل دا کوئی جواب

نئیں دیندا۔ گولیاں چلن دی واج وچ ہور وادھا ہو جاندا ئے۔ جھٹ کو پچھوں سردار شیرو، عزت بیگ، رحمت ماشکی، پیرو گجر تے سنگین والا سپاہی سنگھنے رکھاں چوں نکل کے ٹیلے تے اپڑ دے نیں۔ سردار شیرو اپنے دوں ہتھاں دا گھگو بنا کے اُچی واج نال بولدا ئے۔

بیلیو! تہاڈیاں دو نالیاں تے ڈاڈھے جوہر دکھائے نیں۔ اساں لڑائی دا میدان جت لیا ہے۔ ہن گولی چلان دی کوئی لوڑ نئیں۔ ساڈی لڑائی ہمیشاں لئی مک گئی اے۔ ساہنوں کسے ہور نے نئیں!! اپنے بندیاں نے دھوکے وچ رکھیا اے۔ اوہناں ویریاں دا مونہہ کالے کرن لئی میرے ڈیرے تے اپڑ جاؤ۔"

شیرو دا اعلان سن کے دو نالیاں والے اتے عزت بیگ دا اشارہ سمجھ کے سنگیناں والے سپاہی گولیاں چلاون دا سلسلہ بند کر دیندے نیں

لڑائی مکدیاں سار ای سردار شیرو، عزت بیگ، رحمت ماشکی۔ پیرو گجر نے سنگین والے سپاہی نوں نال لے کے خفیہ سرنگ دا رُخ کردا ائے۔ اوس دے سبھے ساتھی دی جھٹ گھوڑیاں تے بہہ کے ڈیرے ول ٹر جاندے نیں۔ پر نتھو رنگڑ اتے اوہدے پنجاہ کو حمایتی ٹیلے توں نئیں ہلدے۔

ذرا کو چر پچھوں ٹیلے دے پیچھے پاسیوں جابر ادوڑیا دوڑیا آ کے نتھو رنگڑ دے کن وچ کجھ راز دیاں گلاں کردا ئے۔ فیر نتھو رنگڑ تے اوہدے سبھے حمایتی شیرو تے اوہدے ساتھیاں تے ہو پچھے وار کرن دا منصوبہ پکاندے نیں۔

۲۱

اُچے ٹیلے توں تھوڑی جیہی وِتھ تے اک نوکیلی تھاں وے۔ وچوں اوس خفیہ سُرنگ دا سلسلہ شروع ہوندا اے۔ جہدی کھدائی دا ڈاڈھا مشکل کم نوڑ چڑھا دِتی شیرو تے اوہدے ساتھیاں نے حیاتی دے وَس وَرھے برباد کر چھڈے سَن۔ اُتے انگریز حاکماں نوں اوہدا کجھ پتہ نئیں سی لگن دِتا۔ اوس خفیہ سرنگ چوں تِن رستے دلو دِلی علاقیاں وَل جاندے نیں۔ اتے اک رستہ ودّے ملک بھارتی پنجاب دی حد توں پار جا نکلدا اے۔

مرزا عزت بیگ، رحمت ماشکی، پیرو گجر تے سنگین والا سپاہی سردار شیرو دے نال اوس نوکیلی تھاں تے اپڑدے نیں۔ شیرو اوہناں نوں باہر کھلار کے کلا سرنگ دے اندر وڑدا اے۔ جھٹ کو پچھوں حمیدہ بانو تے پیرو دی وھی لاڈو اوہدے نال باہر نکلدیاں نیں اوہناں نوں ویکھ کے عزت بیگ تے پیرو گجر دے پیر خوشی نال بھویں تے نئیں ٹکدے اوہ دونویں اگانہہ دوہڑدے نیں۔ اینے چر چہ نتھو رنگڑ اوتھے اپڑ کے کڑکا ماردا اے۔

" اپنی اپنی تھاں تے کھلّے رہوو۔ جے کسے نے ذرا وی ہلجُل کیتی! اتے میری بندوق دی گولی اوہدی ہک چوں پار ہو جاوے گی۔ اوئے جابرا تے بیٹو! ایہہ وڈے ایس ایس پی تے پلس دالے نوں ساہمنے رکھ نال بنھ دیو۔ ایہہ ساڈے سمجھ توں وڈے ویری نیں۔ پہلاں انہاں دا مکو ٹھپ لیتے۔ دوجیاں نال مگروں نبڑاں گا۔

ہوش کر اوئے رنگڑا۔ حالے اُچے پنڈ دا سردار شیرو جیوندا اے۔ توں تے تیرے جیہے ایہناں دا وال وی ونگا نئیں کر سکدے۔"

شیرو دے ایہہ الفاظ سُن کے نتھو فیر اک کڑکا ماردا اے۔

چپ اوئے بڈھیا۔ اچے پنڈ دے سوجھواں وسنیکاں نوں تیرے ورگے پُٹھی مت والے سردار دی لوڑ نئیں۔ جیہڑا متھا آئے شکار چھڈ کے ساہنوں موت دے منہ وِچ تنن دم

چارا کر رہیا اے۔ میں تے میرے ساتھی ہن تیری سرداری دا سارا مان توڑ دیون گے ۔ بیلیو! ایہناں دے گرد گھیرا گھت لوؤ۔"

نتھو رنگڑ دے جیالی پنجاہ دو نالیاں والے ساتھی جھٹ اوہدی ہدایت تے عمل کر دے نیں۔ حمیدہ بانو، لاڈو تے پیر دگجر دا رنگ پیلا پے جاندا اے۔

سردار شیر دتے رحمت ماشکی بٹ بٹ اک دوجے دا موہنہ تکدے نیں۔ مرزا عزت بیگ تے سنگین والے سپاہی نوں دکھ نال بنھ کے جابرا تے پیٹو اپنیاں دونالیاں دا رخ اوہناں دل موڑ دے نیں۔ عزت بیگ نوں موت جیاتی دے دوراہے تے کھلا ویکھ کے حمیدہ بانو دا انگ انگ کنبدا اے۔ نتھو رنگڑ دا اشارہ سمجھ کے جابرا تے پیٹو دے ہتھ بندوقاں دے گھوڑیاں تیک اپڑ جاندے نیں۔ نتھو رنگڑ گولی چلان دا اخیری اشارہ کرن لئی اپنا سجا ہتھ ذرا کو اُتانہہ چکدا اے۔ اچن اچیت ایہہ گرجدار واج بجلی وانگوں اوس نو یکلی تھاں وچ کڑکدی اے!! ٹھہر جاؤ!!

حمیدہ بانو دے دل دیاں ڈونگائیاں وچوں نکلے ہوئے ایہہ دو لفظ "دو نالیاں تاں کے کھلے جابرا تے پیٹو دے ہتھاں نوں زنجیر بن کے جکڑ لیندے نیں نتھو رنگڑ کالے ناگ وانگوں پھنکاردا اے پر اوس دے ساتھی اوہدے دل گوہ نئیں کردے۔ حمیدہ بانو دی مقناطیسی واج اوہناں ساریاں دے دلاں نوں ڈاڈھی کھچ پاؤندی اے۔ تے اوہناں دیاں نظراں اوس البیلی مٹیار دے پُرونقار چہرے اُتے جم جاندیاں نیں۔ فیر حمیدہ بانو جھٹ عزت بیگ دے اگے کندھ وانگوں کھلو کے بلھاں دے صدف وچوں لفظاں دے ایہہ انمُلّے موتی کڈھدی اے۔

اُلبیلے دیس پنجاب دے جیالے، بانکے سوہنے، چھیل چھبیلے گبھرو شیر جوانو! بے گناہواں دے لہو نال اپنے ہتھ رنگن توں پہلاں ایہہ حقیر بندی دی اک گل سُن لوؤ۔ میں تہاڈے کولوں حیاتی دی بھیکھ نئیں منگدی جے ساڈے نصیب وچ تہاڈے ہتھوں مرنا لکھیا ہویا اے۔ تاں فیر دنیا دی کوئی طاقت تہانوں نئیں ڈک سکدی۔ اسیں تہاڈے ہتھوں مر جاواں گے۔ اتنے ساڈے لہو دی اک اک بوند نگرڈاسیاں

نوں ایہہ درد بھری کہانی سناوے گی۔ پئی کجھ نیک بندیاں نیں اپنے پنڈ دے وسنیکاں نوں سدھی راہ تے لاون دا پرچار کیتا سی۔ ایس جرم پاروں اوہ قتل کر دتے گئے مگر واسی ایہہ سمجھ کجھ جان کے قتل ہوون والیاں نوں مظلوم تے قاتلاں نوں ظالم آکھن گے۔ یاد رکھو مظلوماں دی یاد روندیاں دے دلاں وچ ہمیشاں تازہ رہندی اے اتے ظالماں نوں کوئی نیک بندہ چنگے لفظاں نال یاد نئیں کردا۔ مظلوم قتل ہوون مگروں ایس ہستی دے چمن وچ پھل بن کے مہکدے نیں۔ اتے ظالماں دا موت دی بے انت وادی وچ کدھرے ناں نشان وی نئیں لبھدا۔ مظلوماں دا لہو حق سچ دے تاج وچ موتیاں وانگوں ڈھلکاں ماردا اے۔ پر ظالماں دی رَت بدیاں جوکاں کمھٹیاں ہو کے پی جاوندیاں نیں۔ مظلوماں دی بدولت تہانوں آزادی دی نعمت نصیب ہوئی اے تے ظالم سامراجیاں دے ارادے مٹی وچ مل گئے نیں۔

اج تسیں اک آزاد دیس دے آزاد واسی او۔ پر!! میں ڈاڈھے دکھ نال ایہہ گل آکھنی آں۔ پئی تہانوں آزادی دی نعمت راس نئیں آئی۔ تساں آزاد ہوندیاں سار ای اوہناں ظالم سامراجیاں دا روپ دھار لیا اے۔ جیہڑے آزادی دا حق منگن والے مظلوماں دے لہو نال ہولی کھیڈ کے جشن مناوندے سی۔ اج پنجاب دی دھرتی دے وسنیکاں نوں تہاڈے تے اوہناں غیر ملکی لیڈراں وچ ذراجیاں وی فرق نئیں جاپدا۔ تساں غلامی دے داغ دھون دی بجائے آزادی پسند شہیداں دے سنہری کارنامیاں تے پانی پھیرن وچ کوئی کسر نئیں چھڈی۔

آزادی دی شمع تے دوڑ دوڑ کے جاناں قربان کرن والے پروانیاں دیاں روحاں اج تہانوں چیک چیک کے کہندیاں نیں۔

پنجاب دی دھرتی دے غیرتاں عزتاں اتے اچیاں شاناں والے انکھی بابیاں دے سپتر و!! اپنیاں رگاں وچ دوڑن والے چنگے لہو نوں بھیڑیاں کماں وچ برباد نہ کرو۔ تہانوں وڈیاں دی پگ دا شملہ اچا رکھن لئی ایسے اخلاق سدھار دی اک بھرویں مہم چلانی چاہیدی اے۔ اجہی مہم جیہڑی تہاڈے ہتھوں ہوون والیاں نفرت بھریاں سبھے

واردا تاں دے دھونے دھو کے سارے دیس وچ تہاڈا بول بالا کر دیوے۔"!!

وطن دے شہیداں دی ایہہ واج دلاں دے کن کھول کے گوہ نال سنو۔ اک اوہ سن جنہاں نے دوجیاں دے سکھ چین دی خاطر زمانے دے دکھاں نوں جھولی وچ پا لیا۔ اک تسی او۔ جنہاں اپنے عیش آرام لئی اپنی دھرتی دے وسنیکاں دا جینا محال کر چھڈیا اے پر ایہہ کدوں تیکر لٹ مار تے کٹ وڈ دیاں خطرناک وارداتاں کردے رہوو گے۔ ات چکن والیاں دا انت چنگا نئیں ہوندا۔ مونہہ زور جوانی دے نشے چ بدمست مور کھو۔ تہاڈے ظلم ستم دیاں ان گنت وارداتاں نے ایس پنجاب دی دھرتی تے تباہی تے بربادی دے جھنڈے گڈ دتے نیں۔ تہاڈیاں ماواں نے تہانوں ایسے لئی پال پوس کے جوان کیتا سی؟ اج ویلے دا پنچھی اچے پنڈ دی خونی فضاواں ویکھ کے تڑفدا۔ پھڑ کدا تے لہو دے ہنجو کیر دا اے۔ یاد رکھو! ویلے دے اوہ ہتھ جنہاں نے ظلم تے مکر دے سامراجاں دے سبھے مان توڑ چھڈے نیں۔ جد تہاڈیاں گرداناں نیک اپڑ گئے تاں فیر تہاڈے وچ اُچی ساہ لین دی وی ہمت نئیں رہوے گی۔

ایس ایس پی مرزا عزت بیگ میرے وڈے بھرا نیں۔ ایس پلس دا اک وڈا افسر ہوون پاروں انہاں دی وڈیائی نئیں کر دی۔ ایہہ درد مند انسان سچ مچ چوکھے پرتوں ٹل اے۔ پئی اُچے پنڈ دے وسنیک نیک بن کے اپنے دیس دی ودھ توں ودھ خدمت کرن تاں جے تہاڈا پنڈ لبس ناں دا ای نئیں سگوں سچی مُچی دا اُچا پنڈ بن جاوے۔ اتے سارے دیس دے واسی پنجاب دی ایس دھرتی نوں عقیدت دیاں نظراں نال ویکھن۔

اج عزت بیگ نوں اپنی بھین تے غریب پیرو گجر دی دھی دا بھرم تے عزت بچاون لئی مجبور ہو کے اُچے پنڈ تے چھاپہ مارن دی لوڑ پئی اے ایہہ کسے تے ظلم کرن دا ارادہ لے کے نئیں، اپنا فرض نبھاون دی خاطر اتھوں تیک اپڑیا اے۔ تسی اینوں اپنا ویری سمجھ کے مار مکاون دے جتن کر دے او۔ ایہہ تہاڈی سمجھ دا قصور اے پر یاد رکھو۔ جے ایہہ اپنے دیس دیاں دھیاں بھینیاں دی عزت نوں اپنی جان نالوں

عزیز یکھن والا نیک انسان، اج تہاڈے ہتھوں مرگیا۔ ناں فیر اوہدی روح قیامت بن کے اجے پنڈ تے ٹُٹ پوے گی۔ اک اجیہا طوفان اٹھے گا۔ جنہوں تہاڈیاں دونالیاں ڈک نئیں سکن گیاں۔ تہاڈے اپنے ای پنڈ دے کندھا کوٹھے تہاڈے اُپر ڈھیہ کے تہانوں غرق کر دین گے۔ اتے تہاڈے وچوں کسے دی لاش نوں کفن دی نصیب نئیں ہووے گا۔ ایس توں اگے میں تہانوں ہور کوئی گل نئیں آکھاں گی۔ ہن تسی بے گناہواں دے لہو نال اپنے ہتھ رنگن دا شوق پورا کرن لئی اپنیاں دونالیاں دا رُخ میری ول موڑ دیوو۔ میں ہور کسے نوں اپنیاں اکھاں دے ساہمنے مردیاں نئیں ویکھ سکدی۔ رب دی سونہہ مینوں تہاڈے ہتھوں مرن دا ذرا وی رنج نئیں ہووے گا۔ ایس دھرتی تے کئی واری مونہہ زور تے اتھرے بھراواں دی ضد پوری کرن لئی انکھی بھیناں نیں اپنیاں جاناں ودھ ودھ کے قربان کیتیاں نیں۔ ایہہ میرے البیلے پنجاب دی پرانی ریت اے۔ میں اج ایس ریت نوں اپنے لہو دے رنگ نال ہور نکھارنا چاہنی آں میری ہک چ رج کے گولیاں مارو۔ اتے میرے مگروں ہور بندے دی جان لین لئی کسے دی بندوق وچ کوئی گولی باقی نہ رہوے۔!!

حمیدہ بانو اپنی روح دی واج دلاں نوں موہ لین والے انداز چہ سُنا کے اپنیاں اکھاں میٹ لیندی اے۔ سردار شیرو، رحمت ماشکی، پیرو گجر تے اوہدی دھی لاڈو عقیدت دیاں نظراں نال حمیدہ بانو ول ویکھدے نیں۔ نتھو رنگڑ ملاّ دسلے اک ڈُبی ہوئی بیڑی دے ملاّح وانگوں جاپدا اے۔ اوہدے ڈاڈھے ای کرخت تے پتھر دل پنجاہ ساتھی سِر نیویں سُٹ لیندے نیں۔ کِناں ای چر کسے دے مونہوں کوئی گل نئیں نکل دی۔ انج جاپدا اے "جیویں اوہناں زہر بھرے اڈنے سپاں نوں کسے ڈاڈھے ماندری نے کیل چھڈیا اے۔ اچن چیت نتھو رنگڑ دے دو وڈے حواری جا بُرا تے پیٹو اگانہہ ودھ کے مرزا عزت بیگ تے سنگین والے سپاہی دیاں مشکاں کھول دیوندے نیں۔ اودسلے رحمت ماشکی اُچی واج نال نعرہ مارو، اٹے!! "مرزا عزت بیگ" جواب وچ دونالیاں بندوقاں والے سبھے لوگ "زندہ باد" آکھدے نیں!!

رحمت ماشکی دو جی وار سردار شیر دی واج لاڈوند اے۔ سبھے آدمی پورے زور نال "زندہ باد" کہندے نیں۔ حمیدہ بانو جھبٹ اکھاں کھول کے اپنے آلے دوالے جھات پاؤندی اے۔ اتے اچے پنڈ دے پتھر دل بندیاں نوں موم ہوندیاں ویکھ کے اوہدیاں پلکاں تے خوشی دے ہنجو ڈھلکدے نیں۔

نتھو ننگڑ اپنی دونالی بندوق تان کے حمیدہ بانو ول ہولے ہولے ودھد اے۔ اوس دے سبھے ساتھی نفرت بھری نظر نال اوہنوں ویکھ کے، جھبٹ اپنیاں دونالیاں دا رخ اوہدے ول موڑ دے نیں۔ اوہ اپنے آل دوالے جھات نئیں پاؤندا۔ اوہدا سبھ توں وڈا حواری کالا بوچڑ تھر تھر کنبد اے۔ مرزا عزت بیگ دے اگے کندھ وانگوں کھلی حمیدہ بانو اپنی تھاں توں نئیں ہلدی۔ اوس دے نیڑے اپڑ کے نتھو ننگڑ دے قدم رک جاندے نیں۔ اتے دل دی ڈونگھائی چوں ایہہ واج نکلدی اے۔

"ساڈے ورگے پتھر دلاں نوں موم بناون والیے انکھی بھینیں! میرا اوس چلے تاں میں آسمان دے تارے توڑ کے تیرے قدماں تے نچھاور کر دیواں جتھے انیاں کجھ کیتا ای اک ہور وڈا نیکی دا کم کر چھڈ۔ ایہہ میری بندوق دیاں گولیاں نال میرا سینہ چھاننی کر دے۔ میرے جیہے بے غیرت، بے حیا تے بدکار نوں دنیا وچ جیون دا کوئی حق نئیں۔ میرے گناہ گار ہتھاں تے ڈاڈھیاں خطرناک وارداتاں کرن توں وکھ، اُچے پنڈ دے اچیاں شاناں والے سردار دی بگ لاہون دا وی چارا کیتا اے۔ بھینوں میریاں بھیڑیاں کرتوتاں نے سکے پیو نالوں ودھ پیار کرن والے، مہربان سردار اگے اکھ اُچی کرن جوگا نئیں چھڈیا۔ میں بڑا بدلحاظ تے بے ادب آں۔ بھینوں میرے گناہواں دی وڈی توں وڈی سزا ملنی چاہیدی اے۔"

اینی گل آکھ کے نتھو ننگڑ دیاں اکھاں وچ گلیڈو آ جاندے نیں۔ اتے اوہ اپنی دھون نیویں پا کے دونالی بندوق حمیدہ بانو دے قدماں وچ رکھ دیوند اے۔

جھبٹ کو پچھوں حمیدہ بانو دے ایہہ مٹھے بول اوہدے کناں وچ رس گھولدے نیں "ویرا۔ توں اک دردمند بھین دی گل من کے سدھی راہ تے آ گیا ایں۔ میرے لئی ایس توں وڈا ہور کوئی نیکی دا کم نئیں ہو سکدا۔ بھرا بھانویں کنے وی اتھرے کیوں نہ

ہوون۔ بھینیاں اوہناں دی ہلیشاں خیر ای منگدیاں نیں۔ جوانیاں ماں۔ میری دعا اے۔ پئی توں تے تیرے سبھے ساتھی نگروا سیاں دی ودھ توں ودھ خدمت کر کے اوہناں دے دلاں تے لگے ہوئے نفرتاں دے داغ دھودیون سیئیوں آسن ایہی اے! اُچے پنڈ دا سودھوا ل سردار تہاڈیاں ہن سبھے خطاواں معاف کر دیوے گا۔ سویرد اُبھلیا جے شام نوں گھر پرت آوے تاں اوہنوں بھلیا نئیں آکھناں چاہیدا۔ تسی سبھے دیر بھرا ابیلے پنجاب دی دھرتی تے بیبے پتر بن کے حیاتی دے دینہہ گزارو۔ اتے اک سگھڑ سیانے دا ایہہ سچا قول پلے نال بنھ لوو۔

"دُنیا دے وِچ رکھ نقیرا ایسا بہن کھلون

کول ہودیں تے ہسن لوکی، ٹر جاویں تے رون"

حمیدہ بانو دے ایہہ خلوص بھرے الفاظ نتھو نگڑ تے اوہدے سبھے ساتھیاں نوں نویں حیاتی دا سنیہا جاپدے نیں۔ نیکی دا چانن اوہناں دے دلاں چوں بدی دے ہنیرے دور کردیوندا اے۔ اتے اوہ حق سچ تے پیار محبت دے بھر دیں جذبے نال حیاتی دے اخیری ساہ تیکر دیس واسیاں دی ودھ توں ودھ خدمت کرن دا اکچھ کر دے نیں۔ سردار شیر واد سلے ایہناں لفظاں نال حمیدہ بانو دے حوصلے دی بھرویں داد دیندا اے۔

"بیلیو! اج واد بہاڑا میری حیاتی دا بڑا مبارک دینہہ اے۔ اتے ایس مبارک دنیہہ دا سنیہا لے کے آون والی میرے ابیلے پنجاب دی ایہہ انکھی دھی اے۔ اہدیاں اُچیاں۔ سچیاں خلوص بھریاں گلاں باتاں نے اُچے پنڈ دے انھرے تے اجڈ بندیاں دے دِل نیکی وَل موڑ دتے نیں۔ ایہنے جیہڑا کم کر دکھایا اے حکومت دے اہلکار اپنیاں سبھے طاقتاں ورت کے وی اوہنوں توڑ نئیں سی چڑھا سکدے۔ میں اک پڑھیا لکھیا بندہ آں۔ مینوں اپنی سوجھ بوجھ تے ڈاڈھا ماں سی۔ پر ایس دھی دے سچے بول سُن کے مینوں اپنی زبان گنگی جاپدی اے۔ اُچے پنڈ دے نکے سردار نتھو تے کجھ ہور بے سمجھ بندیاں نے ایس دھی نال جیہڑیاں زیادتیاں کیتیاں نیں۔ میں اوہناں دی مرزا عوت بیگ ہوراں کولوں معافی منگناں آں۔ ایس انکھی دھی دی اُچی، سچی تے نیک خواہش نے میرا ایمان تازہ کر دتا اے۔ اوہدے موجب آسیں

سبھے اخلاق سدھار دی اک بھرویں مہم توڑ چڑھاون لئی اپنے لہو دی اخیری بوند دی قربان کر دیاں گے۔ اَج نوں تر بہہ درجے پہلاں ہیں ایسے تھاں تے کھلو کے دیس دی دھرتی تے ظلم کرن والے ظالم سامراجیاں نوں للکار یا سی۔ اوہ ملینوں ڈاکو تے لیٹرا امجد سا سن۔ پر رب دی سونہہ ہیں کدے دی اپنے دیس دے کسے وسنیک نوں کوئی دُکھ دیون دا چارا نئیں کیتا۔ میرے ہتھ کسے دھی بھین دی عزت لٹن واسطے حرکت وچ نئیں آئے۔ میری لڑائی غیر ملکی سامراجیاں نال سی۔ جہڑے ایس دیس دی بے انت دولت سمیٹ کے ست سمندر پار ٹر گئے ہین۔ اوہناں نے دیس واسیاں نوں بد اخلاقی دا جیہڑا اگجا روگ لایا سی۔ اوہدا علاج کرنا ساڈا فرض اے۔ اتے ہُن جے ایس دھرتی دے کسے بندے نے غیر ملکی سامراجیاں دی طرحاں کوئی اوچھا ہتھیار ورتن دا چارا کیتا۔ تاں فیر ساڈے ہتھ اوہدی دھون لاہن توں ذرا دی دریغ نئیں کرن گے۔"

اُچے پنڈ دے سردار شیرو دا ایہہ اعلان سُن کے دوناں یاں والے سبھے لوک ڈاڈھے جوش بھرے نعرے ماردے پئیں۔ نتھو رنگڑ او سلے پر لاٹھو دا اک رقعہ شیرو دے ہتھ پھڑا اوندا اے۔ اتے اوہ رقعے دی ایہہ تحریر گوہ نال پڑھدا ائے۔

"میرا اخیری سنیہا"

"پلس دا ایہہ چھاپہ ڈاڈھا خطرناک اے۔ اُچے پنڈ دے لوک ایہدا مقابلہ نئیں کر سکدے پر تہانوں گھابرن دی لوڑ نئیں۔ ہیں بڑی چھیتی چوکھا مال لے کے تہاڈے کول اپڑ جاواں گا۔ تسی اوناچر شیرو تے اوہدے ساتھیاں نوں پلس نال لڑائی وچ الجھائی رکھو۔ اوہ سبھے پلس دے ہتھوں مارے جاون گے۔ پیرو گجر دی دھی تے میری امانت دا کسے نوں پتہ نا نہہ لگے۔ ایس اوہناں نوں لے کے خفیہ سرنگ راہیں اجہی تھاں تے اپڑ جاواں گے۔ جتھے ساڈا کوئی وال دی ونگا نئیں کر سکے گا۔"

"پرلاٹھو"

سردار شیرو دے مگروں مرزا عزت بیگ رقعے تے پرلاٹھو دی تحریر تے تصویر دیکھدا اے۔ ذرا کو چِر پچھوں نتھو رنگڑ دے بُلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔

"سردار ! ہیں ایس مکار بندے دا اج سارا بھیت کھول دیاں گا۔ کیوں جے ایسے جعلساز نے مینوں پُٹھی راہ تے لایا سی۔ اسیں دونویں سلطان پور پنڈ دے ہائی سکول وچ پڑھدے سا ں ۔ دس جماعتاں پڑھا کے چوکھے چر پچھوں جد تساں مینوں پنڈ دا نکا سردار بنایا۔ تاں ایس خوشی وچ ایہہ بندے ہلے مینوں اک وڈی دعوت دِتی۔ اتے اسیں دونویں گوہڑے یار بن گئے۔ فیر ایہہ پنڈ دے پہلے مورچے چہ آون لگ پیا۔ اتے شراب دی چاٹ لا کے ایہنے میری مت مار دتی۔ شراب دی بھیڑی عادت نے مینوں بھلے برے چہ تمیز کرن جوگا نہ چھڈیا۔ ہیں تے میرے ساتھی ایہدے اشاریاں تے چلن لگ پئے ایس ظالم نے پیسے دا لالچ دے کے ساڈے کولوں ڈاڈھیاں خطرناک وارداتاں کرایاں نیں جیہڑی گل بات دیلے ساڈے تے حکومت دے وچکار کندھ بن کے کھلون والا ایہو ای بندہ اے۔ اتے ایس انکھی بھین نوں اغوار کرن لئی ایہہ ساہنوں مرزا عزت بیگ ہوراں دی حویلی چہ لے گیا سی۔ ہن وی سلطان پور پنڈ وچ کوئی وڈی واردات کر رہیا ہووے گا ساہنوں خفیہ سرنگ راہیں چھیتی نوں چھیتی اوتھے اپڑ کے اوس ظلم دے بوٹے نوں جڑاں توں پٹ دینا چاہیدا اے۔ تسی مینوں مرزا ہوراں نال جاون دی اجازت دیوو۔ ہیں ایہناں نوں اوہدا اصلی روپ وکھا دیواں گا۔'

نھوڑ نگھڑدے موہنوں کجھ رازدیاں گلاں سن کے مرزا عزت بیگ اک واری فیر کاغذ تے چھپی ہوئی پرلاٹھو دی تصویر گوہ نال ویکھد اے۔ اتے جھٹ کو پچھوں اوہدے لبہ ایہہ الفاظ نوں کلی تھاں وچ گونجدے نیں۔

"اچے پنڈ دے سردار تے دوجے دسنیکاں نے "پرلاٹھو" !! دے ناں تے کدے گوہ نئیں کیتا۔ ایہدے معنے نیں۔ چوراں دا تھاموں !! ... عزت بیگ فیر کاغذ دا اٹو ماٹ سنگین والے سپاہیاں نوں بھڑا کے آکھد اے۔

"جواناں نوں چھیتی نال اُچے ٹیلے ول ٹرجا۔ انسپکٹر چیمہ نوں آکھیں اپنے سپاہیاں نوں لے کے سلطان پور دے گرد گھیرا گھت لین۔ اتے ایس شکل دا جیہڑا وی بندہ نظر آوے۔ اوہنوں پلس چوکی لے جاون۔ اسیں خفیہ سرنگ راہیں سلطان پور اپڑاں گے۔"

سنگین والا سپاہی جھبٹ اپنے ٹیلے وَل رُخ کرد اے۔ سردار شیر ود ی ہدایت موجب پیرو گجرے۔ ادہری دھی لاڈو تے ادھے کو دونالیاں والے لوگ ادہرے ڈیرے دل ٹرجاوندے ہین اتے شیرد ع. ت بیگ احمیدہ بانو تے باقی بندیاں نوں لے کے خفیہ سرنگ دے اندر لنگھدے اے۔

۲۲

چوکھے اُچے تے سنگھنے رکھاں وِچ لگی ہوئی نویکلی تھاں دے وچکار اک سبھ توں وڈے پُرانے بوہڑ دے رُکھ دا اندروں پولا مڈھ، باہروں ڈاڈھا بھردا ں جاپدا اے۔ اوہدے تے بوہڑ دے سُکے پتر تے ہور گھ کنڈے ہر دیلے کھلرے نظر آوندے نیں۔ کوئی اوپرا بندہ اوس تھاں نوں دیکھ کے ایہہ اندازہ نئیں لاسکدا۔ بئی مڈھ دے ہیٹھاں اک چوکھا وڈا تہہ خانہ اے۔ سردار شیرو تے ووجے بندے اک تنگ بوہا لنگھ کے اوس تہہ خانے وِچ اپڑدے نیں۔ اوتھے اِک مشال بلدی اے۔ جہدے چانن چہ دوتوں ولی تھاداں دل جادن والے خفیہ سرنگ دے چار رستے نظر آوندے نیں۔ سردار شیرو اپنے بندیاں نوں کجھ ہور مشالاں بالن دی ہدایت کردا اے۔ اتے فیر نتھو رنگڑ دے ایہہ الفاظ تہہ خانے وِچ گونجدے نیں۔

سردار! اوہ ساڈا کجی دیری بڑا ٹھڈ ہیشاں خفیہ سرنگ راہیں اپنے پنڈ دی حد وِچ اپڑدا اے۔ ساہنوں اگانہہ ووھد کے سرنگ دے چارے رستے ڈک لینے چاہیدے نیں۔ تاں جے اوہ کسے پاسیوں وی بچ کے نانہہ نکل سکے۔"

سردار شیرو ذرا کو سوچ کے کہندا اے۔

توں ٹھیک آکھناں ایں۔ میرا وی ایہو خیال اے۔ میں سبھ بندو بست کرلواں گا۔ توں جا برا تے کجھ ہور بندے مرزا ہوراں نال ایس رستے چھیتی سلطان پور اپڑن دا چارا کر۔ رب راکھا۔"

نتھو رنگڑ جھٹ سردار شیرو دی ہدایت تے عمل کردا اے اوہدی دوجی ہدایت موجب کجھ بندے سرنگ دے دوجے رستے دا رُخ کردے نیں۔ سردار شیرو اوہناں نوں ٹور کے آکھدا اے۔

"دمتعا۔ توں پنج ست بندے لے کے اپنے پنڈ دے پہلے موہرے تے اپڑ جا۔ کجھ پتہ نئیں

جیسے پرلاٹھو اپنی واردات کر کے اوس تھاں تے آگیا ہووے۔"

رحمت ماشکی تے پنج ست وہ خالیاں بندوقاں والے تیجے رستے ول قدم ودھاوندے نیں۔ اوہناں دے مگروں تہہ خانے وچ بندیاں دی گنتی دس باراں توں ودھ نئیں جاپدی اتے اوہ سبھے سردار شیرو نال خفیہ سرنگ دے اوس اخیری رستے وچوں لنگھدے نیں۔ جیہڑا بھارتی پنجاب دی سرحد توں پار جا نکلدا اے۔

سردار شیرو دے سبھے آدمی اپنے ہتھاں وچ مشعلاں لے کے خفیہ سرنگ دے چوں رستیاں چہ سورج دیاں کرناں وانگوں کھلر جاوندے نیں ہر بندہ اوسلے پرلاٹھو دے لہو دا ترہایا جاپدا اے۔ اوہ سبھے شیرو دی ایس ہدایت تے عمل کردے نیں۔ پئی پرلاٹھو نوں کسے طراں دی خفیہ سرنگ وچ وڑن دی مہلت ناں نہ دتی جاوے جے اوہ اپنی واردات کرن مگروں سرنگ دے کسے رستے وچوں لنگھ کے کسے پاسے نوں ٹر گیا۔ تاں فیر اوہنوں قابو کرنا ڈاڈھا ای مشکل ہو جاوے گا۔

سردار شیرو خفیہ سرنگ دے چوتھے رستے دی اک تھاں تے اپڑ کے چان چک اپنے قدم روک دا اے اتے اوہدیاں اکھاں وچ گلیڈو آجاوندے نیں۔ دس باراں دو نالیاں والے ہٹ بٹ اوہدا موہنہ تکدے نیں۔ شیرو اوسلے کہندا اے۔

بیلیو! ایہہ اوہ تھاں اے جتھے نتھو دے پیو میرے جگری یار چراغ نے دم توڑیا سی۔ تسی تاں اودوں نکے نکے ہووو گے۔ نتھو دی عمر دی اوسلے ستاں کو ورھیاں توں ودھ نئیں سی۔ میں تے اوہ میرا جگری یار ندی تے نہاون جا رہے ساں۔ اچن چیت پلس دی واہر آگئی۔ اساں دوہاں نے اپنے گھوڑیاں دیاں واگاں اچے ٹیلے ول موڑیاں اتے گھڑ سوار پلس والیاں نے اپنیاں بندوقاں دا مکھ ساڈے ول پھیر کے گولیاں دا مینہ وسا دتا۔ اک گولی میرے سبھے موڈھے وچ آ کے وجی۔ میں بے سرت ہو گیا۔ چراغ نے اوسلے اپنی جان دی کجھ پرواہ ناں نہ کیتی۔ اتے مینوں پلس دی واہر کولوں بچا کے ڈگدا ڈھہندا ایس تھاں تیکر لے آیا۔ جد مینوں ذرا سرت آئی۔ تاں اوہ حیاتی دے اخیری ساہ گن رہیا سی میں اپنیاں اکھاں نال اوہدی ہک چہ چھپیاں گولیاں دے نشان ویکھے اوہنے مینوں ایہہ

اخیری گل آکھی۔ شیرو! میرے کم کلے لاڈلے پتر نوں کنڈھے تا نہ دکھاویں!!! اک درھے پچھوں اُدھری تینویں اپنے ہیرے ورگے گبھرو دے غم وِچ گھُل گھُل کے مرگئی اتے یتیم نتھو دا دنیا وِچ کوئی وی آسرا نا نہ رہیا۔ ایس گل نوں اج اٹھاراں درھے بیت گئے نیں۔ اتے میں ہن تیکر نتھو نوں سگے پُتراں نالوں ودھ پیار کر کے یارانے وانگ پال رہیا آں۔"

سردار شیرو ایہہ درد بھری کہانی سُنا کے ہولے ہولے قدم اگانہہ ودھاوندا اے۔ اتے ڈاڈھے نوجوان وِس باراں دو نالیاں والے بندے وی اودھے پچھے پچھے ٹُر پیندے نیں۔

"نتھو رنگھڑ بڑی حفاظت نال مرزا عزت بیگ تے حمیدہ بانو نوں سُرنگ دے پہلے رستے وچوں لنگھا کے سلطان پور شیڈ دی حدود چ لے آوندا ئے . اودھا وڈا حواری جابرا تے چار ہور ساتھی مشالاں بُجھا کے دو نالیاں تان لیندے نیں۔ مرزا عزت بیگ اپنے چار چوفیرے بھرویں نظر نال جھات پا کے آکھدا اے۔

"ایہہ تاں میری زمین اے ڈاڈھی ویران جاپدی اے۔ انج لگدا اے جویں سلطان بیگ نے ایہدے دل کدی گوہ نئیں کیتا"

اینا کہہ کے عزت بیگ، ڈونگھی سوچ وچ ڈُب جاندا اے۔ اتے فیر نتھو رنگھڑ دے ایہہ الفاظ اودھے کناں تیک اپڑدے نیں۔

مرزا جی ۔ ایس تھاں توں میرا ساتھی کالا بوچڑ ظالم پر لاٹھو دے سینے لے کے جاندا رہیا اے تہاڈی حویلی ایتھوں بہتی دُور نئیں۔ پر لاٹھو اپنی واردات کر کے سبھ توں پہلاں ایس تھاں تے اپڑے گا۔ میرے چار ساتھی اوہنوں ایتھے اُڈیکن گے۔ میں تے جابرا حویلی تیکر تہاڈے نال جاواں گے۔ جے رستے چہ کدرے پر لاٹھو نال ساڈا ٹاکرا ہو گیا۔ تاں فیر اسیں اوتھے ای اودھا انگو ٹھپ دیاں گے۔ پلس دے سپاہیاں نوں سُلطان پور تیکر آوندیاں جالے کجھ چر لگے گا۔ تہانوں چھیتی توں چھیتی اپنی حویلی چہ اپڑ جانا چاہیدا اے۔

مرزا عزّت بیگ جھٹ حمیدہ بانو دی بانہہ پھڑ کے اوتھوں ٹُر پیندا اے۔ اوہناں دے ہتّھے کھبّے نتھو رنگھڑ تے جابرا اپنیاں دونالیاں تان کے حویلی ول قدم ودھاوندے نیں۔

۲۳

مرزا عزت بیگ دی حویلی دے برآندے وچ مریم ڈاڈھی بے چین ہو کے عزیز نوں پھڑ کے سجے کھبے چکر کٹ دی اے۔ اوہنوں دینہہ دے چٹے چانن وچ غماں تے اداسیاں دے ہنیرے نظر آؤندے نیں۔ نوکرانی سکینہ دوڑی دوڑی برآندے وچ آ کے اوہنوں آکھدی اے۔

"بی بی جی! اُپرلے کمرے دا بوہا اندروں بند اے۔ اندے ٹھک ٹھک دیاں واجاں آؤندیاں نیں۔ اِنج جاپدا اے۔ جیویں کوئی سیف دا جندرا توڑ رہیا اے"

"ہیں؟ کیہ پئی آکھدی ایں؟ چھیتی نال سلطان بیگ نوں بُلا"

مریم دے سکم ٹکے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔

"ہو نکے میئں ہوراں نوں دس لئی گئی ساں پر اوہ مینوں اپنے کمرے وچ نظر نئیں آئے۔ سکینہ دا ایہہ جواب سن کے مریم دیاں لتاں کنبن لگ پیندیاں نیں، اوہ جھٹ ہکے عزیز نوں سکینہ دے پھڑ دے کے بڑی مشکلاں ٹیلیفون تیکر اپڑدی اے۔

ہیلو! ہیلو" ہیلو!!! دیاں "من چار واجاں اوہدے موہنوں نکلدیاں نیں۔

پر دوجے پاسیوں کوئی جواب نا آنہہ نس پاردی اوہ ریسور رکھ کے حویلی دے وڈے بوہے ول قدم ودھاؤندی اے سکینہ دے قدم وی اوس پاسے ودھدے نیں۔ اچن چیت افضل یاسمین دے نال حویلی دا بوہا لنگھدا اے۔

"افضل، یاسمین چنگا ہویا تسی آ گئے او۔

مریم ڈگ ڈگ کے آکھدی اے افضل تے یاسمین اوہنوں ڈاڈھی پریشان دیکھ کے اک دوجے دا مونہہ تکدے نیں پر اوسلے اوہدی پریشانی دا کارن دوہاں دی سمجھ وچ نئیں آؤندا۔ مریم جھٹ افضل تے یاسمین نوں نال لے کے مڑ برآندے وچ آؤندی اے۔ ٹھک ٹھک دیاں واجاں اوہناں دے کناں تیک اپڑدیاں نیں۔ مریم دے

موہنوں ڈرتے خوف پاروں کوئی گل نئیں نکلدی۔ ٹھک ٹھک دیاں داجاں وچ ہور وادھا ہو جاندا ئے۔ افضل تے یاسمین داجاں ول گوہ نئیں کر دے۔ اتنے بھرویں نظر نال چارے چوفیرے جھاتاں پاندے نیں۔ اوہناں نوں کدرے حمیدہ بانو دی شکل نئیں دِسدی نکا عزیز نوکرانی سکینہ دے کچھڑ وچ ڈاڈھا اداس جاپدا ئے۔

اپنے چہرے مرزا عزت بیگ تے حمیدہ بانو حویلی دا لوہا لنگھ کے برآنڈے وچ اپڑدے نیں۔ مریم جھٹ حمیدہ بانو نوں گھُٹ کے چھی پالیندی اے۔ افضل تے یاسمین اوسلے حمیدہ بانو نوں بگڑی دے لباس وچ ویکھ کے ڈاڈھے حیران ہوندے نیں۔ نوکرانی سکینہ جھٹ اگانہہ ودھ کے عزت بیگ نوں آکھدی اے۔ "میاں جی! اُپرے کرے .... چہ کوئی چور کھے پہر توں سیف دا جندرا توڑ دا پیا اے" ایہہ گل سن کے عزت بیگ تے افضل اُپر جاون والیاں پوڑیاں ول قدم ودھاندے نیں۔ عزت بیگ اپنے لک نال بجھی ہوئی پستول کڈھن لئی سجے ہتھ نوں حرکت دیندا ئے۔ ٹھک ٹھک دیاں داجاں اک دم رک جاوندیاں نیں۔ عزت بیگ تے افضل حالے پہلی پوڑی تے ای پیر رکھدے نیں تاں اوہو کرخت داج اوہناں دے کناں تیک اپڑدی اے۔ "خبردار! اپنے ہتھ اُتانہہ چک کے اِک پاسے کھلو جاوو"

اُپرلی پوڑی تے اک بندے نوں اپنے دوہاں ہتھاں وچ دو پستولاں پھڑ کے کھلوتا ویکھ کے ہتھا عزت بیگ تے افضل دوویں ذرا کو پرانہہ ہٹن تے مجبور ہو جاندے نیں اُہٹ کو پچھوں اک لماں تڑنگا، نکی نکی داڑھی دالا چینیڈہ ہیٹھلی پوڑی تے آکھلو ندا ئے مریم! یاسمین تے نوکرانی سکینہ اوہدے دوہاں ہتھاں چہ پستول ویکھ کے تھر تھر کنبدیاں نیں عزت بیگ جھٹ غصے نال بھریا اگانہہ ودھ کے کہندا اے "اچھا! توں پیرا لاٹھو ایں چوراں دا انعاموں، تیری موت تینوں ودجی دا میری حویلی وچ گھیر لیائی اے ہن ایتھوں توں جیوندا ایں کے نئیں جا سکدا۔

تہاڈی ایس گدڑ بھبکی دا میرے تے کجھ "اثر نئیں" ہووے گا۔
پیرا لاٹھو دوہاں ہتھاں نوں حرکت دے کے ڈاڈھی کرخت داج نال بولدا ئے

" اوئے مینوں پستول دکھا کے ڈراوناایں. سیدھی طرحاں اپنے آپ نوں میرے حوالے کر دے. نہیں تاں کتے دی موت ماریا جاویں گا.

عزت بیگ کڑکا مار کے کہندا ئے. پر لاٹھو دے قدم ذرکو سر کدے نہیں. عزت بیگ تے افضل نوں اپنے دل آوندیاں دیکھ کے اوہدی کرخت واج برآمدے وچ گونجدی ہے ایہی آکھناآں میرا رستہ ڈکن دا چارا ناں کرو نہیں تاں منٹ سکنٹ وچ ایس حویلی چہ پھوڑی دِتھ جاوے گی اتے تہاڈا ایہہ پھوکا رُعب تہاڈیاں لاشاں تے ماتم کرے گا۔ میں اخیری وار تہانوں آکھناں میرا رستہ چھڈ دیو۔"

" بھونک ناں اوئے کتیا! میں تیرے جیہے کمینے دے ہتھوں مرن لئی نہیں جمیا "

عزت بیگ ہور اگانہ ودھ کے آکھدا ئے۔ پر لاٹھو دیاں انگلیاں پستولاں دے گھوڑیاں نیک اپڑ جاوندیاں نیں حمیدہ بانو جھٹ کمان چوں نکلے ہوئے تیر وانگوں ودھ کے عزت بیگ تے پر لاٹھو دے وچکار آ کھلوندی اے

" بھا جی! تسیں ایسے نہتے ہو ماس تے ہڈیاں دی کندھ لوہے دیاں گولیاں دا مقابلہ نہیں کر سکدی۔ ایہہ بندہ ڈاڈھا ہی خطرناک جاپدا اے۔

حمیدہ بانو دے بلھاں تے ایہہ الفاظ ٹھر کدے نیں. عزت بیگ اُچی واج نال بولدا ئے

توں اِک پاسے ہٹ جا بانو، ایہدے پستول دیاں گولیاں میرے عزم دی چٹان نال ٹکرا دی جرات نہیں کر سکدیاں گولی چلا اوئے کمینیا! تیرے ہتھ کیوں پئے کمبدے نیں؟ توں اک ویری ہانیاں تھاں اُوں میری اکھی بھین دی عزت دل دوبھاون دا چارہ اکر چکیا ایں۔ میں تیرے ایہہ ہتھ توڑ کے نیرا ہو پی جاواں گا.

پر لاٹھو اک ودھ قدم پچھانہ ہٹ کے اپنیاں انگلیاں نوں حرکت دیوان دا چارا کردا ئے جرکھی وتھ تے کھلی مریم یاسمین تے سکینہ دے دِل زور زور نال دھڑکدے نیں۔ افضل دا انگ انگ کنبدائے ـــ پر لاٹھو دیاں اکھاں تہرتے کرود نال بھریاں نظر آوندیاں نیں

حمیدہ بانو اوس قہر دان دے چہرے توں اوہدی بھیڑی نیت دا اندازہ لا کے پچھری ہوئی شیرنی وانگوں عزت بیگ نوں پورے زور نال دھکا ماردی اے. عزت بیگ تے افضل

دونویں ذرا کو پراںہہ ہٹ دے نیں۔ ایسنے چہرہ پرلاٹھو دے پستول وچوں اک واری دو گولیاں نکل کے حمیدہ بالو دِی ہک چوں پار ہو جاندیاں نیں۔ اتے اوہ بھاہ جی بھاہ جی آکھندی ریت دی کندھ دا نگوں بھوئیں تے ڈھیہہ پیندی اے۔

پرلاٹھو ہر آنڈے وچوں نکل کے حویلی دے وڈے بوہے ول نس دا اے۔ مریم یا سیمین نے نوکرانی سکینہ چیکاں مار کے حمیدہ بالو تے جھکدیاں نیں۔ عزت بیگ افضل نوں حمیدہ بالو دل گوہ کرن دی ہدایت کر کے پرلاٹھو دے مگر دوڑ دا اے۔ عزت بیگ دے پستول وچوں اک دو گولیاں نکلدیاں نیں۔ پر کوئی پرلاٹھو تیک نیئں اپڑدی اوہ ہوائی فیر چھاڑ دا حویلی دے وڈے بوہے وچوں تیزی نال نکلدا اے۔ اتے چھان چک ایہہ الفاظ اوہدے کناں تیک اپڑدے نیں "اوئے چوراں دے تھامو! ایتھے ای کھلو جا"

باہر نتھو زنگر تے جابرا دو نالیاں تان کے کھلے نظر آوندے نیں۔ پرلاٹھو اوہناں نوں ویکھ کے ہکا بکا رہ جاندا اے اوہدے موہنوں کوئی گل نیئں نکلدی۔ عزت بیگ دے قدم حویلی دے باہر آ کے رکدے نیں۔ نتھو زنگر جھٹ پرلاٹھو دی نقلی داڑھی داداں دال ہٹ کے آکھدا اے

"مرزا جی! ایس چوراں دے تھامو دا اصلی روپ ویکھ لوو"۔

عزت بیگ دے پیراں ہیٹھوں زمین نکل جاندی اے۔ اتے بلھاں تے ایہہ الفاظ تھرکدے نیں۔ "کون؟ سلطان بیگ!" "ہیٹوں جمن والی تے لکھ لعنت اے۔ اوہ تیری تھاں نے کوئی کتا جم لیندی۔ تاں چنگا سی"!

نتھو زنگر تے جابرا جھکا مار کے پرلاٹھو سلطان بیگ دے دوہاں ہتھاں چوں دونویں پستول کھو کے عزت بیگ دے ہتھ پھڑاندے نیں۔ اتے اوہ چھ گولیاں مار کے سلطان بیگ دا سینہ چھاننی کر دیوندا اے۔ سیف دا جندرا توڑ کے کڈھے سوئے کرنسی نوٹ تے گہنے سلطان بیگ دی لاش دے کول کھلرے نظر آوندے نیں۔ جابرا جھٹ اوہناں نوں سمیٹ کے عزت بیگ دے حوالے کر دا اے۔

"ایس جنڈال دی لاش ایتھوں چک کے باہر ڈھیرے تے سٹ دیوو۔ تاں جے پنڈ دے

آوارہ کتے ایہدیاں بوٹیاں نوچ لین ۔

عزت بیگ اپنی گل آکھ کے بجلی دی تیزی نال مڑ کے حویلی دے اندر لنگھ جاندا اے ۔ اوہدی ہدایت موجب نختو تے جابرا سلطان بیگ دی لاش چک کے بیلیاں ول ٹُر جاوندے نیں ۔ حویلی دے اک کمرے وچ نواری پلنگ دے گرد مریم، یاسمین تے سکینہ چپ چاپ بیٹھیاں ڈونگھی سوچ وچ ڈبیاں جاپدیاں نیں ۔ حمیدہ بانو پلنگ تے بے سُرت پئی اِنج لگدی اے ۔ جیویں تاریاں دی پرچھاویں وچ چودھویں دا چن !

افضل حمیدہ بانو دی نبض تے ہتھ رکھ کے کھلا سوچدا پیا اے ایہہ چن ہُن ہمیشاں لئی یاس دے کالے بدلاں وِچ گم ہو جاوے گا ؟

عزت بیگ کمرے وچ آ کے چپ چاپ افضل دے کول کھلو جاوندا اے ۔ جھٹ کو پچھوں افضل دے ایہہ الفاظ کمرے وچ گونجدے نیں ۔

"بھاجی! میں ٹیکہ لا دِتا اے ۔ باجی ہُنے ذرا کو چر لئی سُرت وچ آ جاوے گی ۔ فیر..... !

افضل دے موہنوں اگے کوئی گل نئیں نکلدی ۔ اتے فیر" دا لفظ عزت بیگ دی ہک وِچ گولی وانگوں وجدا اے ۔ اوہدے دل وچ دھگانی جیوں ایہہ الفاظ نکلدے نیں ۔" فیر ۔!! فیر کیہ ہووے گا ۔ افضل! تُوں چپ کیوں ہو گیا ایں ۔

افضل کوئی جواب نہیں دیوندا ۔ اتے اوہدیاں اکھاں چوں ٹپ ٹپ اتھرو وگدے نیں اوہدی ایہہ حالت دیکھ کے مریم، یاسمین تے سکینہ وی زاروزار رون لگ پیندیاں نیں ۔ نکا عزیز اوسلے مریم دے کچھڑ وِچ چپ چاپ بیٹھا بٹ بٹ اپنی وڈی بھین دے موہنہ ول تکدا اے ۔ اوہدیاں اکھاں چہ ہنجوآں دا ناں نشان دی نہیں دسدا ۔ اِنج جاپدا اے ۔ جیویں دیدان دے فرشتے نے اوس معصوم دے کن وچ ایہہ گل آکھ دِتی اے ۔ پئی ایسلے تینوں رو رو کے اپنی وڈی بھین دے دکھ چہ وادھا نہیں کرنا چاہیدا ۔ ذرا کو چر اپنے بلھاں تے چپ دا جندرا لا کے ۔ اتھرواں دے ہڑ نوں ڈک رکھ ، رون لئی ساری عمر پئی اے ۔ ہنجوآں دی پوٹلی اِکو واری گنوا کے واچارا نا ہنہ کر" حمیدہ بانو دی افراتفری چہ نکے عزیز ول کوئی گوہ نہیں کردا جھٹ کو پچھوں عزت بیگ اپنے سجے ہتھ دی مکی کھبے ہتھ دی تلی تے زور نال مار کے آکھدا اے ۔

میں سبھ کجھ سمجھ گیاں افضل! تیرے بلھاں تے لگا ہویا چپ دا جندرا اتے اکھیاں دے ہنجو ایہہ دس دے نیں۔ پئی بلو دی حالت ڈاڈھی خراب اے۔ جیہدے تے قابو پانا تیرے وس وا روگ نئیں۔ میں ہنے پلس چوکی ٹیلیفون کر کے گڈی منگواناں آں۔ اسیں بڑی چھیتی بالو نوں لے کے کسے وڈے ہسپتال تیک اپڑ جاواں گے۔ میں ایس انکھی بھین دی جان بچاون لئی اپنا تن من تے دھن سبھ کجھ قربان کر دیواں گا۔

افضل اوسلے عزت بیگ نوں ایہہ گل سمجھاون دا چارا کر دا اے۔ پئی اسیں حمیدہ بالو نوں ہسپتال لے جا کے کیہہ کراں گے؟ ایہہ ہنے ذرا گھوچر لئی سرت سنبھال کے کجھ گلاں باتاں کرے گی۔ فیر ہمیشاں واسطے ایہدے بلھاں تے چپ دا جندرا لگ جاوے گا۔ دل وچ وجن والیاں دو ہنجو گوریاں نے ایہدی حیاتی دی کوئی آس باقی نئیں چھڈی۔ پر عزت بیگ اوسلے کسے دی کوئی گل سنن لئی تیار نئیں جاپدا۔ اتے افضل دے دل دی ڈونگائی وچوں نکلے ہوئے الفاظ بلھاں تے آ کے رک جاندے نیں۔ ایسے چر چہ حمیدہ بالو دے بلھاں وچ کجھ حرکت ہوندی اے۔ عزت بیگ اوہدے دل گوہ نہیں کردا۔ اتے چھیتی نال کمرے دے بوہے ول قدم ودھاوندا اے۔ پر حمیدہ بالو دے موہنوں ایہہ واوج نکل کے ایہدے پیراں نوں زنجیر دا لگوں جکڑ لیندی اے۔

"بھاجی! ہن ہسپتال یاں کسے ہور تھاں تے جاون دی لوڑ نہیں۔ میں جھٹ کو ٹیکہ ادس ان ڈھٹھے دیس وچ اپڑ جاواں گی جیہدے بارے کسے سگھڑ سیانے آکھیا اے:

"آون والے وار و واری اوہدھر نے ٹُر جاوندے
جاون والا ناہیں پر کوئی ایدھر مُڑ آکھادے "

عزت بیگ حمیدہ بالو دی واج سن کے جھٹ اوہدی سرہاندی بھونئیں تے پیراں بھار بہہ جاوندا اے۔ مریم، یاسمین تے سکینہ دیاں اکھیاں ساون بھادوں دا لگوں ورھدیاں نیں۔ عزت بیگ ڈاڈھے دکھ بھرے انداز وچ آکھدا اے: "بالو۔ میری شیر دل بھین! ایہرے البیلے پنجاب نوں تیرے جیہی انکھی دھی دیاں ڈاڈھیاں لوڑاں نیں۔ مینوں مر جاون دینیاں سی، توں میری خاطر اپنی سوہل جندڑی نوں موت دے کھوہ دے وچ سٹن دا چلا کیوں کیتا؟

"بھاء جی! ایہہ میرا فرض سی، میں اپنیاں اکھاں دے ساہمنے اُچیاں سوچاں والی اپنی اپنی دُرڈ بھین مریم دا سہاگ اُجڑ دا کسراں ویکھ سکدی ساں؟

حمیدہ بانو دے ایہہ الفاظ شن کے سبھے عقیدت دیاں نظراں نال اوہدے ول تکدے نیں۔ افضل پلنگ دی پواندی بیٹھا ہنجو کیرد ا ائے۔ حمیدہ بانو اوہنوں تے یاسمین نوں بھریں نظراں نال ویکھ کے آکھدی اے۔

افضل میرے ویرہ! تیری تھاں میرے سہیراں وچ نیئں۔ میرے دِل وچ اے۔ ورا میرے نیڑے آجا۔ میں تیرے نال اخیری گل کرنی ایں"

افضل جھٹ حمیدہ بانو دے کول آکے اوہدا سجا ہتھ اپنیاں اکھاں نال لاندا اے اتے حمیدہ بانو دے اے مٹھے بول اوہدے کناں وچ رس گھولدے نیں

"دیرہ میرے! میرے دیس پنجاب دے انکھی بھرا بھیناں لئی بڑیاں قربانیاں کردے رہے نیں۔ اَج تیری ایہہ دردمند بھین دی تیتھوں تیرے جذبات دی قربانی منگ دی اے۔ آس اے۔ ہٹی توں ناہہ نئیں کریں گا؟ دنیا دی ٹھکرائی ہوئی ایہہ یاسمین میری محسنہ اے۔ زمانہ ہمیشاں ایہدوں اِک غلط حرف سمجھ کے مٹادن دا چارا کردا رہیا اے تُوں ایسی چکڑ چہ لبھڑے ہوئے موتی نوں اپنے دِل دے خزانے وچ رکھ لے۔ میں سچ آکھنی آں۔ ہٹی یاسمین دے دِل وچ اِک انکھی گھبرو دی تینوں ہیں بن کے خدمت کرن دا جذبہ کُٹ کُٹ کے بھریا ہویا اے۔"

"میں اپنی بھین دے ایس انمُلّے تحفے نوں اپنی جان نالوں وی عزیز رکھاں گا"
افضل دا ایہہ جواب سُن کے حمیدہ بانو آکھدی اے۔

رب تیری جان دی خیر کرے میرے دیر۔ توں اپنی دردمند بھین دا مان رکھ لیا اے۔ میں حیاتی دے اک ایسے ستے وڈے فرض توں سرخرو ہو گئی آں۔ رب دا لکھ لکھ شکر اے۔ اوہنے میرے دامن تے ندامت دا کوئی داغ نئیں لگن دِتا۔ اتے حیاتی دیاں اوکڑاں مینوں اپنا فرض پورا کرن توں نئیں ڈک سکیاں۔ میں۔ ۔ ۔ ۔!!
بولدیاں بولدیاں حمیدہ بانو دا ساہ اکھڑ جاوندا اے۔ اتے متھے تے موت دیاں

تریلیاں نظر آوندیاں نیں۔ مریم نکے عزیز نوں گھٹ کے چھاتی نال لالیندی اے۔ یاسمین تے سکینہ نوں اپنے آپ دی سُدھ بُدھ نئیں رہندی۔ حمیدہ بانو ادھ کھُلیاں اکھاں نال اپنے نکے ویر نوں ویکھ کے دوجے پاسے مونہہ پھیر لیندی اے۔ افضل اوہدی نبض تے ہتھ رکھ کے زار زار روندا ئے اتے مرزا عزت بیگ دے مونہوں رُک رُک کے ایہہ الفاظ نکلدے نیں۔

جگر دا لہو دے کے دوجیاں دی حیاتی دے باغ وچ مراداں دے پھل کھڑاون والیے انکھی بھینیں۔ اپنیاں سبھے آساں دل وچ لے کے ٹُر چلی ایں۔ سانہوں ایہہ تے دس جا۔ اسیں حیاتی دے دینہہ کیویں گزاراں گے"؟

حمیدہ بانو دے زرد بُلھاں اُتے ایہہ اخیری الفاظ تھر کدے نیں۔

"دل دی وستی موت دے بھُچال نال ڈھیہ گئی اے۔ ہن ایہدے وچ کسے

دی آس دا دیوا نئیں رہیا۔ بھاہ جی۔"

"کوئی آس وی نئیں۔ ہن اکو ایہہ آس باقی
میرے کفن چہ ہووے میرے وطن دی مٹی"

عزیز!! میرے نکے ویر۔ تیرا رب راکھا۔۔۔۔۔ !!!
حمیدہ بانو دیاں اکھاں پتھراں جاوندیاں نیں۔ اُتے رُوح دا پنچھی قلبوت دے پنجرے وچوں نکل کے اُن ڈِٹھے دیس ول لمی اڈاری مار جاوندا ئے۔

۲۴

اپنے اندرلی عورت دی بشارت موجب حمیدہ بانو "اخلاق خلوص"
دے اک اُچے مقام اُتے اپڑ کے مردی اے اودھی نانہہ بھُلن والی قربانی داحال
سُن کے "اخلاق سدھار پرہیا" دی پردھان بیگم سروری، اپنے پنڈ دے سردار
شیرو، نتھور نگر لتے ودجے لوکاں دیاں اکھیاں ای نئیں دِل دی روندے نیں۔

اُچے پنڈ دے سردار شیرو تے بھے وسنیکاں دی خواہش موجب مرزا عزت بیگ
اپنی تینویں مریم دے مشورے نال "حمیدہ بانو" نوں اُچے ٹیکے تے دفناون دی اجازت
دے دیوندا اے۔ تن دینہہ مگروں بیگم سروری، لیڈی ڈاکٹر خورشید بیگم تے اخلاق
سدھار پرہیا دیاں کجھ ہور سوجھواں تینویاں مریم تے یاسمین دے نال حمیدہ بانو دی
قبر تے اپڑدیاں نیں۔ قبر دی لوح اُتے ایہہ موٹے موٹے الفاظ لکھے نظر آوندے
نیں "اک انکھی دھی پنجاب دی"۔ بیگم سروری، لیڈی ڈاکٹر خورشید
بیگم اتے ہور تینویاں قبر تے پھُلاں دی چادر چڑھاندیاں نیں۔ سردار شیرو چوکھی وتھ تے
اک شگھنے رکھ ہیٹھ کھلا ایہہ اعلان کرداے۔ "پئی اسیں ایتھے ایس تھاں تے سوہنا جہیا مقبرہ
بنواداں گے۔ ورھے پچھوں ایتھے میلہ لگیا کرے گا۔ اتے دُوروں دُوروں لوک آکے
پنجاب دی ایس انکھی دھی دی یادگار تے حاضری دیا کرن گے"۔

مرزا عزت بیگ، افضل، نتھور نگرو، جابرا تے رحمت ماشکی چپ چاپ کھلوتے
شیرو دیاں گلاں گوہ نال سندے نیں۔ اتے قبر دے کول تینویاں دے نال نموجھاں
کھلی "یاسمین" پھلاں دی چادر دیکھ کے اپنے دِل دِچ آکھدی اے۔

کنڈیاں دے وِچ عمر گزاری مر گئے تے فیر لوکاں نے

نال عقیدت اوہ بندیاں دی قبراں تے برسائے پھُل"

مریم تے یاسمین دے وچکار نکا عزیز گم سُم کھلا، وڈی بھین دی قبر دل تکدا ائے

نوکرانی سکینہ اوہدے مگر کھلی ڈاڈھی اداس جاپدی اے۔ سبھے تینویاں وارو واری اوس معصوم نوں پیار کر دیاں نیں۔ پر اوہ کسے دل گوہ نئیں کردا۔

یاسمین اوہنوں بھر ویں نظر نال ویکھ کے سوچدی اے۔

حمیدہ۔ مینوں تیری بدولت اک نیک شوہر لبھ گیا اے۔ ایہہ میری حیاتی دی سبھ توں وڈی منگ سی۔ تیرے کارن اپنے پنڈ دے وسنیکاں دیاں دی سبھے اکڑاں دور ہو گئیاں نیں۔ ہن اوہناں دی حیاتی دے باغ وچ سدھراں دے پھل ٹاہ ٹاہ ہسن گے۔ پر تیرے نکے ویر نوں ساری عمر تیرے غم وچ رون دے سوا کجھ نئیں لبھا۔ ایہہ ذرا کو وڈا ہو کے ضرور آکھے گا۔ بھیجی مینوں ایہہ کس جرم دی سزا ملی اے۔ میں اوسلے ایہنوں کیہہ جواب دیاں گی؟!! توں جس رستے توں لنگھ کے ہمیشاں دی حیاتی دے اک ان ڈٹھے دیس وچ اپڑی ایں۔ اوس رستے دی دھوڑ میریاں اکھیاں دا نور اے۔ رب دا واسطہ ای مینوں وی اپنے کول سد لے۔ میرے کولوں تیرے نکے ویر دے ہنجو نئیں ویکھے جاندے۔ ایہدیاں معصوم نظراں مینوں ٹول دیاں نیں۔ ایہہ مونہوں کجھ نئیں بولدا۔ اتے ہن ویہ توں ایہدیاں اکھاں ساون بھادوں وانگوں ورھ رہیاں نیں۔ مینوں ڈر اے۔ بھیجی ہتھا رون پاروں ایس معصوم دے نکے جہے دل نوں کوئی وڈا روگ نہ لگ جاوے؟"

ایہہ سوچاں سوچدیاں یاسمین دیاں اکھاں چوں ہنجواں دے موتی ٹپ ٹپ ڈگدے نیں۔ اوہنوں ویکھ کے مریم دا دل وی قابو وچ نئیں رہندا۔ اتے فیر دیکھا ویکھی سبھے تینویاں زار و زار رون لگ پیندیاں نیں۔ سسکیاں دی واج قبر توں ذرا کو وتھ تے کھلے سردار شیرو، عزت بیگ، افضل، انھور نگر تے دوجے لوکاں دے دلاں نوں ڈاڈھی کچھ پاؤندی اے۔ اتے اوہ سبھے سر سٹ کے غم دے ڈونگھے بحر وچ ڈب جاندے نیں۔ اچن چیت اوہناں نوں اینج جاپدا اے جیویں اوہ حیاتی دے وڈے مقصد دی بیڑی غم دے بحر وچ روڑھ بیٹھے نیں۔ رویلے دا پنچھی پھڑ پھڑاؤندا اے اتے حمیدہ بانو دی روح اوہناں نوں پکار پکار کے آکھدی اے۔

"اخلاق سُدھار پیار دی درد مند کھیتوں اتے اُچے پنڈ دے سوجھواں وسنیکو!
میں اپنے جگر دے لہو نال جیہڑی اخلاق سُدھار بہم دا مُڈھ بنھیا اے۔ اوہنوں اگانہہ ٹورن دا چارہ کرو۔ میری قبر تے پھُلاں دی چادر چڑھاون یاں ہنجو کیرن نال اخلاق دا بوٹا پھل پھُل نہیں سکدا۔ ایہنوں پروان چڑھاون لئی ہنجواں دے پانی دی نہیں ہجگر دے لہو دی لوڑ اے۔ اِک مری مُکی گل دا سوہنا مقبرہ بناون دی بجائے، تسیں ایسلے پنجاب دی سوہنی دھرتی توں ظلم دے اوہ پہاڑ ڈھاون دیاں سوچاں کیوں نہیں سوچدے؟ جیہڑے حیاتی دیاں راہواں وچ دیوبن کے مظلوماں دا رستہ ڈکی کھلے نیں۔ میری قبر تے میلہ لاون دی لوڑ نہیں۔ سوہنا دے بیلے نوں دل دیاں اکھاں نال دیکھو۔ چانو ینگاں دے ایس میلے وچ پیار خلوص دے دیری ڈاڈھیاں خطرناک وارداتاں پہلے کردے نیں اوہناں نوں اخلاق دا درس دے کے چنگے کماں وَل لاؤناں تہاڈی حیاتی دا سبھ توں وڈا فرض اے۔ میری طرحاں رب دے ان گنت نیک بندے حق سچ دی خاطر اپنیاں جاناں قربان کر چکے نیں۔ اوہناں نوں سو سو واری یاد کرو۔ پر جیوندے جاگدے دردمند پیار خلوص والے دکھی بندیاں نوں وی قدر دی نظر نال ویکھنا تہاڈی فرض داری اے۔ غماں دے ڈونگھے بحر وچوں نکل کے مجبوراں تے بے بساں دے ہنیر خانیاں وچ بجھے سورج دیاں کرناں دا نگھ ون کھلر جاوے۔

پیار خلوص دا اُچا سچا جذبہ تہاڈی آگوائی ہرے گا۔ اتے تہاڈیاں لشکاں نال ایسلے پنجاب دی دھرتی دے ذرے سچے موتیاں دی طرحاں ڈھلکدے نظر آون گے۔

"پل پل یاد کرو اوہناں نوں مر گئے جو ناداتو
پر جیوندے انساناں دی وی قدر کرو انسانو
ویلے دی تختی تے اکھر مہر وفا دے لیکو
اِک دُوجے دا درد ونڈاؤ دھرتی دے وسنیکو"

انت

پنجابی قاعدہ

سیانے دسدے نیں پئی ہندوستان وِچ مِٹھی سوہنگیاں پنجابی زبان دا نشان امیر خسروؒ دے زمانے توں وی پچھلے ملدا اے لکھاری اوس ویلے توں ایس زبان وِچ لکھدے پئے نیں۔ راجہ رنجیت سنگھ دے ویلے پنجابی زبان نوں تخت اُتے چڑھن دا موقع وی ملیا پر سکھ لکھاری گورمکھی رسم الخط تے مسلمان لکھاری فارسی رسم الخط وِچ پنجابی لکھن پڑھن اُتے اڑے رہے آخیر تائیں ایہہ اِیتیاں تے بے زبانیاں ایہناں دوواں دھڑیاں دا کسے اِک گل اُتے اکٹھ نہ ہو سکیا ایس لئی پنجابی زبان دا سرکاری جھولی وِچ لاڈ پیار نال پلن پوسن دا آخری موقع وی جاندا رہیا۔ فیر دوواں دھڑیاں اپنی اپنی تاں لئی تے نکھسمی پنجابی زبان میٹر دی میٹرائی رہی۔

سکھ تے اپنی زبان دے وادھے لئی جتن کردے رہے تے اوہناں گورمکھی رسم الخط نال لکھاں کتاباں نثر تے نظم وِچ لکھ ماریاں پر مسلمان لکھاریاں نثر دی کتاب تے وڈی گل لے اپنا پہلا قاعدہ لکھن دا جتن وی نہ کیتا۔ نظم وِچ بے شمار کتاباں لکھیاں جیہڑیاں اج ساڈے لئی بڑی دولت تے عزت نیں ۱۹۴۷ء پچھوں پنجابی نثر ول کجھ خاص دھیان ہو گیا پر فیر وی پنجابی زبان دا قاعدہ لکھن دی کسے بندے وی جرأت نہ کیتی۔

۱۹۷۰ء وِچ پنجاب وِچ پہلی واری پنجابی زبان دا قاعدہ لکھیا گیا۔ ایہہ قاعدہ لکھن دا سہرا مشہور ادیب جناب چوہدری محمد بشیر گورایا ہوراں دے سراے تے ایس قاعدے نوں اقدس پبلی کیشنز نے چھاپ کے ثابت کر دتا اے پئی پنجابیاں دی زبان وی دنیا دی کسے زبان توں گھٹ نہیں ایہدے وِچ او ساریاں صفتاں موجود نیں جیہڑیاں کسے ودھیا تے تگڑی زبان وِچ ہوندیاں نیں۔ چوہدری محمد بشیر گورایا ہوراں پنجابی دا پہلا قاعدہ لکھ کے اوہناں ساریاں لوکاں دے مونہہ بند کر دتے نیں جیہڑے پنجابی نوں بولی ایں نہیں سن مندے تے ہر تھاں سانوں پہلا قاعدہ نہ ہون دے مہنے ماردے رہندے سن۔

سجنو! قاعدہ ساریاں زباناں دی نینہہ ہوندا اے تے بنیاد توں بغیر مکان بنان دا آخیر کدے چنگا نہیں ہویا۔ پنجابی پیاریاں دی چنگی برات پاروں قاعدہ تیار ہو گیا اے تے آؤ ہن سارے رَل کے ایہدے چانن وِچ اپنی منزل دیاں نشوہیاں راہواں ڈھونڈیئے۔

اقدس پبلی کیشنز چوک اُردو بازار۔ لاہور

(سرورق غلام مرتضیٰ پرنٹنگ پریس لاہور میں چھپا)